

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA KÜLTEPE
MÜHÜR VE MÜHÜR BASKILARI ÜZERİNDE SUNAK
TASVİRLERİ

Ayşe Neval TÜRKMEN

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Yalçın KAMIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

KASIM 2019

**ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA KÜLTEPE MÜHÜR VE
MÜHÜR BASKILARI ÜZERİNDE SUNAK TASVİRLERİ**

Ayşe Neval TÜRKMEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2019

Ayşe Neval Türkmen tarafından hazırlanan “Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe Mühür ve Mühür Baskılarında Sunak Tasvirleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında Arkeoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Yalçın KAMIŞ

Arkeoloji Anabilim Dalı , Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Başkan : Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT

Arkeoloji Anabilim Dalı , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

Üye : Doç. Dr. Atakan AKÇAY

Arkeoloji Anabilim Dalı , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.....

TezSavunmaTarihi: 20/11/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşe Neval Türkmen

20.11.2019

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri
(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe Neval TÜRKMEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2019

ÖZET

Bu çalışmada Anadolu merkezli Kültepe yerleşiminin Asur Ticaret Kolonileri Çağı içerisinde bulunan mühür ve mühür baskılarındaki sunak tasvirlerini incelemekteyiz. Aslında Orta Tunç Çağı olan bu dönem , Asur ile Anadolu arasında yapılan ticaretin sonucu ile Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılmıştır. Özellikle Kültepe yerleşimini seçmemizin sebebi bu dönemde Anadolu'da Asurluların kurduğu ticaret merkezlerinin başkenti olmasıdır. Asur'dan gelen kervanlar öncelikle Kültepe'ye , buradan diğer Anadolu şehirlerine dağılıyordu. Bu ticaretin belgelerini sadece çivi yazılı tabletler değil , onların üzerine basılan mühürler de oluşturur. Çünkü Kültepe'de ikamet etmeye başlayan Asurlu tüccarlar kendi mühürlerini kullanıyordu. Böylelikle bu ticaret sayesinde Asurlular ve Anadolular arasında kültürel ve etnik etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Tezimizde öncelikle Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Kültepe yerleşimi ile ilgili bilgiler verdikten sonra alt başlıklar halinde mühürleri inceleyeceğiz. Mühür konusunda ilk değinilmesi gereken nokta mühür sanatının nasıl geliştiği ve mühürlerin nasıl yapıldığıdır. Bu konuya ayrı bir başlıkta değindikten sonra yine ayrı bir başlık altında mühürlerin tipolojik olarak incelemesi yapılmıştır. Kültepe yerleşiminde sistematik olarak yürütülen kazı çalışmalarının raporları ve yayınlanmış diğer kaynaklar kullanılarak , ortaya çıkartılmış olan mühür ve mühür baskıları üzerindeki sunak tasvirleri sınıflandırılmıştır.

Bilim Kodu : 1129
Anahtar Kelimeler : Mühür , Sunak , Kültepe , Koloni Çağı
Sayfa Adedi : 117
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KAMIŞ

Altar Depictions on Kültepe Seals and Seals İmpression in Assyrian Trade Colonies Age
(M. Sc. Thesis)

Ayşe Neval TÜRKMEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

November 2019

ABSTRACT

İn this study , we examine the altar depictions on the seals and seals impressions uneahed in the Assyrian Trade Colony Age of Anatolia-based Kültepe settlement. In fact , this period , which is the Middle Bronze Age was named as Assyrian Trade Colony Age with the result of trade between Assyria and Anatolia. İn particular the reason why we choose Kültepe settlement is that were the capital of trade centers established by Assyrians , in Anatolia this period. The caravans coming from Assyria were primarily delivered to Kültepe and then other Anatolian citties. The documents of this trade are not only cuneiform tablets but also seals and seals impressions. Because the Assyrian merchants who started tol ive in Kültepe used their own selas. Thus , by means of this trade cultural and ethnic interection between Assrians and Anatolia was inevitable. İn thesis , firstly , after we will give information about Assyrian Trade Colony Age and Kültepe settlement later we will examine the seals and seals impressions via in subtitles. The first thing to mention about the seal is how develops of seal art and how make of seal. After mentioning in a separate title this topic in addition to the seals were typologically examined under a separate title. The report of excavations carried out systematically in Kültepe settlement and other sources published by using , were categorized altar depictions on seals and seals impressions unearthed.

Science Code :1129
Key Words : Seal , Altar , Kultepe , Colonies Age
Page Number : 117
Supervisor : Dr. Lecturer Yalçın KAMIŞ

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasında beni yönlendiren ve bilgilendiren hocam Dr. Yalçın KAMIŞ'a teőekkürlerimi sunarım. Çalıőmam sırasında maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan aileme desteklerinden ötürü ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca araőtırmalarım sırasında karşılaőtıőım sorunlar karşıısında desteklerini esirgemeyen bütün arkadaşlarıma sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR.....	xvi
1. GİRİŞ	1
2. SUNAK VE SUNU KAVRAMI	3
3. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI VE KÜLTEPE.....	7
4. MÜHÜR VE MÜHÜR SANATI.....	13
4.1. Mühür Yapımı.....	14
4.2. Mühürlerin Kullanım Yerleri.....	14
5. MÜHÜR TİPOLOJİSİ	17
5.1. Damga Mühürler.....	17
5.2. Silindir Mühürler	18
6. ÜSLUPLAR.....	21
6.1. Eski Asur Üslubu	21
6.2. Eski Babil Üslubu	21
6.3. Eski Suriye Üslubu	22
6.4. Anadolu Üslubu	22
7. MÜHÜRLERDE SUNAK TASVİRLERİ.....	29
7.1. Meyvelik Biçiminde Sunak	29
7.1.1. Eski Asur Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak.....	31

	Sayfa
7.1.2. Eski Babil Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak.....	31
7.1.3. Eski Suriye Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak.....	33
7.1.4.Eski Anadolu Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak.....	35
7.2. Masa Biçiminde Sunak	43
7.2.1. Eski Asur Üslubunda Masa Biçiminde Sunak.....	43
7.2.2.Eski Babil Üslubunda Masa Biçiminde Sunak	47
7.2.3. Eski Suriye Üslubunda Masa Biçiminde Sunak.....	53
7.2.4. Eski Anadolu Üslubunda Masa Biçiminde Sunak	59
7.3. Boğa Biçiminde Sunak	66
7.3.1.Eski Asur Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak.....	66
7.3.2. Eski Babil Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak.....	73
7.3.3. Eski Suriye Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak.....	74
7.3.4. Eski Anadolu Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak.....	81
8. ARKEOLOJİK KAZILARDA BULUNAN SUNAKLAR.....	85
9. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU'NUN DİNSEL YAPISI	93
10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	97
KAYNAKLAR	103
EKLER.....	109
EK-1. Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları Çizimleri.....	110
ÖZGEÇMİŞ	117

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Asur kral listesi.....	11
Çizelge 3.2. Koloni Çağı'nda tepe ve aşağı şehir kısımlarında yapı katlarının çağdaşlıklarını gösteren çizelge.....	12
Çizelge 10.1. Bütün üsluplarda görülen masa ve meyvelik sunakların tipolojik olarak farklılıkları	101

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Karahöyük yerleşimi mimari içinde sunak	4
Resim 2.2. Beycesultan'daki tapınak yapısının odasında bulunan 'Fire Altars'	5
Resim 3.1. Kültepe genel görünümü hava fotoğrafı	9
Resim 3.2. Kültepe yerleşimi tepe kısmı hava fotoğrafı	9
Resim 4.1. Mühür yaparken kullanılan alıştırma taşı	14
Resim 4.2. Zarf üzeri mühür baskısı	15
Resim 4.3. Bulla üzeri mühür baskısı	15
Resim 4.4. Etiket üzeri mühür baskısı	16
Resim 5.1. Konik ve ip delikli tutamağı olan damga mühür	18
Resim 5.2. Hayvan şeklinde tutamağı olan damga mühür.....	18
Resim 5.3. Silindir mühür örneği.....	19
Resim 6.1. Şaluvanta üslubu silindir mühür baskısı.....	26
Resim 6.2. İlivedaku üslubu silindir mühür baskısı.....	26
Resim 6.3. Rab-Hattim üslubu silindir mühür baskısı.....	26
Resim 7.1. Oturan tanrı önünde meyvelik sunak görülen s.m.b.....	29
Resim 7.2. Üzerinde yassı nesnelere görülen meyvelik sunak s.m.b.	30
Resim 7.3. Oturan tanrı önünde meyvelik sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.....	30
Resim 7.4. Eski babil üslubu meyvelik biçiminde sunak birinci tip çizimi	31
Resim 7.5. Eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.	31
Resim 7.6. Eski babil üslubu meyvelik biçiminde sunak ikinci tip çizimi	32
Resim 7.7. Eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip örneği zarf üzeri s.m.b.	32
Resim 7.8. Acemhöyük eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak s.m.b.ç.	33
Resim 7.9. Acemhöyük eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak s.m.b.	33

Resim	Sayfa
Resim 7.10. Eski suriye üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip çizimi	34
Resim 7.11. Eski Suriye üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.	34
Resim 7.12. Eski suriye üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip çizimi.....	34
Resim 7.13. Eski suriye üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.	35
Resim 7.14. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip çizimi	35
Resim 7.15. Eski anadolu üslubu meyvelik biçimli sunak görülen damga mühür	36
Resim 7.16. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak ikinci tip çizimi	37
Resim 7.17. a. Acemhöyük'ten eski anadolu üslubu ikinci tip meyvelik sunak görülen d.m.b.	37
Resim 7.18. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak önünde yer alan sivri dipli kap çizimi	38
Resim 7.19. Acemhöyük eski anadolu üslubu meyvelik biçimli sunak ve sivri dipli kap görülen s.m.b.ç.	39
Resim 7.20. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.	39
Resim 7.21. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.....	40
Resim 7.22. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.	40
Resim 7.23. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği ve önünde sivri dipli kap görülen s.m.b.	41
Resim 7.24. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği zarf üzerine basılmış s.m.b.	41
Resim 7.25. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.	42
Resim 7.26. Eski anadolu üslubu üzerinde buhur yanan meyvelik sunak s.m.b.ç.....	42
Resim 7.27. Eski anadolu üslubu üzerinde buhur yanan meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.	43
Resim 7.28. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	44
Resim 7.29. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	44
Resim 7.30. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	45
Resim 7.31. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.	46
Resim 7.32. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	46

Resim	Sayfa
Resim 7.33. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	47
Resim 7.34. Eski Babil üslubu masa sunak birinci tip çizimi.....	47
Resim 7.35. a. Eski babil üslubu masa sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.	48
Resim 7.36. Acemhöyük eski babil üslubu birinci tip masa sunak görülen s.m.b.ç.....	49
Resim 7.37. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip çizimi.....	50
Resim 7.38. a. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.	50
Resim 7.39. Eski babil üslubu masa sunak üçüncü tip çizimi	52
Resim 7.40. a. Eski babil üslubu masa sunak üçüncü tip örneği s.m.b.ç.	52
Resim 7.41. Acemhöyük eski babil üslubu üçüncü tip masa sunak görülen s.m.b.ç.....	53
Resim 7.42. Eski suriye üslubu masa sunak birinci tip çizimi	54
Resim 7.43. Sunak üzerinde görülen iksir kabı çizimi	54
Resim 7.44. a. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.	54
Resim 7.45. a. Eski suriye üslubu oturan tanrı önünde birinci tip masa sunak ve tanrının elinin üstünde kuş görülen s.m.b.ç.	57
Resim 7.46. Eski suriye üslubu masa sunak ikinci tip çizimi.....	57
Resim 7.47. a Eski suriye üslubu ikinci tip masa sunak görülen s.m.b.ç.	58
Resim 7.48. Eski suriye üslubu üçüncü tip masa sunak görülen s.m.b.ç.....	59
Resim 7.49. a. Eski anadolu üslubu çapraz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.....	59
Resim 7.50. Eski Anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.....	62
Resim 7.51. Acemhöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	63
Resim 7.52. Acemhöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.	63
Resim 7.53. Acemhöyük eski anadolu üslubu masa sunak görülen s.m.b.	63
Resim 7.54. Karahöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.	64
Resim 7.55. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.....	64

Resim	Sayfa
Resim 7.56. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.....	65
Resim 7.57. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.....	65
Resim 7.58. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.....	65
Resim 7.59. Eski asur üslubu boğa sunak görülen en eski s.m.b.ç.	67
Resim 7.60. a. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.	68
Resim 7.61. a. Eski asur üslubu koruyucu olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.	70
Resim 7.62. a. Eski asur üslubu sembol olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.	72
Resim 7.63. a. Achemhöyük eski babil üslubu boğa sunak görülen s.m.b.	74
Resim 7.64. a. Eski suriye üslubu kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.	75
Resim 7.65. Eski suriye üslubu yazıt üzerinde görülen boğa sunak s.m.b.ç.	76
Resim 7.66. Eski suriye üslubu iki yüzlü tanrı usmu üzerinde tasvir edilmiş boğa sunak görülen s.m.b.ç.	77
Resim 7.67. a. Eski suriye üslubu insan yüzlü kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.	77
Resim 7.68. a. Eski suriye üslubu suriyeli kadın huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.	78
Resim 7.69. Achemhöyük eski suriye üslubu süreyya kümesi ve boğa sunak s.m.b.ç.	80
Resim 7.70. a. Eski suriye üslubu lama huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.	80
Resim 7.71. a. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.	82
Resim 7.72 . Eski anadolu üslubu oturan tanrı önünde yer alan boğa sunak s.m.b.ç. .	83
Resim 7.73. a. Eski anadolu üslubu tapanların arkasında yer alan boğa sunak s.m.b.ç.	84
Resim 8.1. Kulpsuz, kaidesi çan biçimli monokrom meyvelik.....	85
Resim 8.2. a. Tek kulplu monokrom meyvelik	86
Resim 8.3. Çift kulplu monokrom meyvelik	87
Resim 8.4. Dört kulplu polikrom meyvelik.....	87

Resim		Sayfa
Resim 8.5.	Dört kulplu monokrom meyvelik.....	87
Resim 8.6.	Boya bezemeli meyvelik	88
Resim 8.7.	a. Ağız kenarı üstünde hayvan figürü olan meyvelik.....	88
Resim 8.8.	Boğa ayaklı masa sunak altına yerleştirilmiş dört kulplu meyvelik sunak	89
Resim 8.9.	Boğa ayaklı masa sunak altına yerleştirilmiş altı kulplu meyvelik sunak	90
Resim 8.10.	Boğa bacaklı urartu kazan ayağı	91
Resim 8.11.	Kültepe’de bulunmuş pişmiş toprak boğa ayaklı kap kaidesi	91

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita

Sayfa

Harita 3.1. Kültepe-Asur arası kervan yolları..... 11

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
d.m.b	Damga mühür baskısı
d.m.b.ç.	Damga mühür baskısı çizimi
Km	Kilometre
MÖ	Milattan Önce
REL	Revised Epoynm List
s.m.b.	Silindir mühür baskısı
s.m.b.ç.	Silindir mühür baskısı çizimi
vb.	Ve benzeri

1. GİRİŞ

Anadolu merkezli Kültepe yerleşiminde hemen hemen 4 bin yıl önce Asur devleti ile ticaret sonucu başlayan kültürel ve etnik etkileşimi ayrıntılı olarak inceleyebileceğimiz en önemli arkeolojik malzeme gruplarından biri mühürlerdir. Mühürler, yapılan ticarete gelen ve giden eşyaların ağızlarının kapatılmasında veya hükümdarlar ile devletin ileri gelenleri tarafından yapılan yazışmalarda, bunların alıcının eline ulaşana kadar bir daha açılmaması için kullanılan bir teminatı. Bu teminatın farklı medeniyetler arasında kullanılması kültürel birleşme içerisinde bir sanat olarak gelişmiş ve değişiklik göstermiştir. Ayrıca mühürler arkeolojik araştırma içinde gösterdiği bu değişikliklerle de tarihlendirme konusunda oldukça önemli bir elemandır. Bunların yanı sıra mühürler üzerinde işlenen betimlemeler o medeniyetin dini , sosyal , kültürel vb. yaşamları hakkında bize bilgiler verir. Bizde bunlardan yola çıkarak Anadolu'nun Mezopotamya ile kurduğu bu ilişki ile kendi yerli özelliklerinin dışında , etkileşim sonucu mühürlerde görülen değişiklikleri inceleyeceğiz. Aynı zamanda Anadolu'da , Asurlu mühür ustalarının yanı sıra yerli ustalar da yetişmiştir. Mezopotamya ile karşılıklı ilişkiler sonucu MÖ. 3. Binin ikinci yarısında yüksek bir seviyeye erişmiş olan yerli sanat , Koloni Çağı'nda aldığı yenilikler ile MÖ. 16. yüzyıldan itibaren parlak eserler vermeye başlayan Hitit sanatına sağlam bir zemin hazırlamıştır¹.

Anadolu ile Asur ticaretin MÖ. 16. yüzyıla geçiş aşamasında Anadolu ve Suriye'de yeni merkezleşmiş Hatti ve Mitanni devletlerinin oluşması ile sona ermiş olması muhtemeldir , bu döneme tarihlenen Hitit kanunları tüccarlardan söz eder fakat bunların hepsi Anadolu olabilir çünkü büyük devletler oluştuğunda siyasi olarak tarafsız yabancı tüccarların ticareti yürütebilmesini yarar azalmıştır².

Bu çalışmanın amacı kültürel etkileşim sonucu farklılar gösteren mühür ve mühür baskıları üzerindeki öğelerden biri olan sunak tasvirlerinin sınıflandırmasını yapmaktır. Anadolu , Asur , Babil ve Suriye olmak üzere toplam dört alt başlıkta inceleyeceğimiz mühür ve mühür baskılarına geçmeden önce sunak kavramına ve işlevine de değinmek gerekir.

---

¹ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi ,Ankara 1965, 3

² BARJOMOVIC GOJKO , 'Tüccarlar Ve Seyyahlar : Anadolu'da Asurlular (MÖ 2000-1600)' . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . *Asurlular/Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* . Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2018 ,51

İkinci bölümde sunak ve sunu kavramına ayrıntılı olarak değinilmiştir. Genel bir sunak tanımından sonra insanların sunu yapma ihtiyacı ile sunakların ortaya çıkışı konusunda bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Koloni Çağı ve Kültepe yerleşimine ayrıntıları ile değinilmiştir. Anadolu toprakları içinde Koloni Çağı'nın önemini vurgulamaya çalışıp bu dönem içinde neden Kültepe yerleşimini seçtiğimizi anlatmaya çalıştık.

Dördüncü bölümde mühürlerin nasıl ve hangi malzemelerden yapıldığına , kullanım amaçları ve yerlerine ve mühürlerin , üzerindeki tasvirlerle nasıl bir sanat dalı haline geldiğinden bahsedilmiştir.

Beşinci bölümde genel hatlarıyla silindir ve damga mühürler olmak üzere ikiye ayrılan mühür tipolojisine değinilmiştir.

Altıncı bölümde mühürler üzerinde tasvirlerin ve figürlerin işleniş biçimlerine göre dört alt başlıkla üslup özelliklerine değinilmiştir.

Yedinci bölümde genel hatlarıyla sunakları üç farklı biçimde sınıflandırıp alt başlıklar halinde üslup özellikleri ile birlikte inceleyip üslup farklılıklarına göre sunak tiplerini ve sunak tiplerinin nasıl gelişim ve değişim gösterdiğini görmeye çalışacağız.

2. SUNAK VE SUNU KAVRAMI

Sunak , yanında veya üzerinde gerçekten ya da simgesel olarak kurban verilen ve sunum yapılan bir nesnedir³. Kutsal eylemlerde kullanılır ve yerden yüksek bir objedir⁴. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sunaklar dini bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır ve dinsel törenler ile tapınakların vazgeçilmez bir parçasıdır. Mühür ve mühür baskıları üzerinde göreceğimiz sunaklar şematik olarak tasvir edilmiş olsa da tapınakların içinde veya girişlerinde taş ya da tuğladan yapılmış olarak görülür. Hatta mimarinin gelişmesiyle birlikte özellikle Yunan ve Roma dünyası tapınaklarında oldukça gösterişli bir mimari öge olarak görülmektedir.

Bir kült objesi olarak mühürler üzerinde ve mühür baskılarında belli dönemlerin ve yerlerin sanatını yansıtan tasvirler dışında , yapılan kazılarda da bu kült objesine rastlanılmıştır. Fakat sonraki bölümlerde alt başlıklar halinde göreceğimiz meyvelik , masa ve boğa sunak tipleri mühür yüzünde şematik olarak gösterilmiş tiplerdir. Tapınak mimarisi içinde gördüğümüz bu sunak formları mühürler üzerinde gördüklerimizden oldukça farklıdır. Tez konusunun ana merkezi olan Kültepe ve diğer Koloni Çağı yerleşimlerinde de mühürler üzerinde gördüğümüz şekilde ki sunaklara benzeyen buluntular açığa çıkarılmıştır. Bu buluntulara ayrı bir başlık altında değineceğiz. Gelişimine bakıldığında , sununun önceden yere yerleştirildiği ve bir yükseltinin olmadığı görülür. Fakat devlet kavramının ortaya çıkışıyla eş zamanlı şekillenen tapınaklar , eşyalarıyla birlikte düzenlenmiştir. Sunak da tanrıya sunulacakları yerleştirmek için düşünülen bir tapınak eşyası olarak görülür⁵. İlk örnek olarak Konya Karahöyük'tedir. Bir sunak olduğu kesin olmamakla birlikte Sedat Alp tarafından sunak veya insutu ocak olarak tanımlanmıştır⁶ (Resim 2.1.). Bunun yanı sıra Beycesultan'da tapınak yapısında yine altar ya da ocak olarak tanımlanmış kalıntı vardır. S. Lloyd ve J. Mellaart tarafından 'Ceremonial Hearths' ya da 'Fire Altars' (Resim 2.2.) olarak isimlendirilmiştir⁷. Eski Tunç Çağı'na tarihlenen tabakadaki tapınakta bulunan ise 'Blood Altars' olarak isimlendirilmiştir.

³ BLACK Jeremy ve GREEN Anthony , **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar , İfritler , Semboller** , Aram Yayıncılık , İstanbul 2003, 191

⁴ HAAS Volkert , **Geschichte der Hethitischen Religion** , E.J.Brill , New York 1994 , 514

⁵ ERBAŞI Fatma Sevinç , 'Hitit Döneminde Bir Kült Objesi Olarak Sunak' . *Proceedings of The Eighth International Congress of Hittitology* ,2014 , 775

⁶ ALP Sedat ., **Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1994 , 102

⁷ LLOYD Seton ve MELLAART James, . **Beycesultan Vol. II** . The British Institute of Archaeology Ankara 1965, 39-60

Bir objenin sunak olabilmesi için belli başlı bazı özellikleri taşıması gereklidir⁸ :

- Sunak , üzerinde tanrıya sunulacak herhangi bir kurban ya da sunuyu taşıyabilmesi için ve hatta sadece bu amaçla tasarlanmış bir kült objesidir. Yapılış amacı farklı olan başka bir objeyi sunak kapsamında değerlendiremeyiz. Örneğin; taht , sandalye vb.

Resim 2.1. Karahöyük yerleşimi mimari içinde sunak

(Alp , 1994: Lev.247/754)

- Üzeri tanrı için hazırlanmış malzemeleri taşımaya elverişli olacak kadar düz değildir.
- İçine sunuların konulduğu kap ya da benzeri eşyalar sunak değildir.
- Fiziki konum olarak tanrının bulunduğu yere yakın olmalıdır.

---

⁸ ERBAŞI Fatma Sevinç , 'Hitit Döneminde Bir Kült Objesi Olarak Sunak' . *Proceedings of The Eighth International Congress of Hittitology* ,2014, 776

Resim 2.2. Beycesultan'daki tapınak yapısının odasında bulunan 'Fire Altars'
(Lloyd-Mellaart , 1965 ; Pl.XXII/b)

Mimari ve sanat eserleri dışında yazılı belgelerde de sunak kavramına rastlanır. Eski Hitit metinlerinde ZAG.GAR.RA ve *istanana* sözcüklerine rastlanılmıştır. *İstanana* sözcüğü KBo XX 'de geçmektedir⁹. Metinlerden yola çıkılarak elde edilen bilgiler sayesinde *istanana* sözcüğünün tam olarak sunak kavramını karşıladığını , masa gibi düz bir yüzeye sahip olduğunu , tapınağın en kutsal yerinde yer aldığını öğreniyoruz¹⁰. ZAG.GAR.RA sözcüğü ise daha sonraki metinlerde logogram olarak kullanılmıştır¹¹.

Çivi yazılı Kültepe tabletlerinde sunak kavramı ile ilgili bir işaret henüz yoktur fakat yerel tanrıların isimleri geçmektedir. Hatta Kaniş ile Asur arasında yapılan bir anlaşmanın başında Mezopotamyalı tanrıların yanında sayılan Kaniş ülkesinin tanrıları arasında Karkamış şehrinin tanrıçası Kubaba ile Aşkaşıpa Dağı'nın isimleri geçmektedir ve buradaki Aşkaşıpa Dağı'nın Erciyes olduğunu , Anadolu halkının dilinde Aşkaşıpa denildiğini öğreniyoruz¹².

⁹ Popko , M. (1978). **Kultobjekte in der Hethitischen Religion** . Warszawa , 66

¹⁰ ERBAŞI Fatma Sevinç , 'Hitit Döneminde Bir Kült Objesi Olarak Sunak' . *Proceedings of The Eighth International Congress of Hittitology* ,2014, 777

¹¹ POPKO Meijer ,**Kultobjekte in der Hethitischen Religion** . Warszawa 1978, 66

¹² KULAKOĞLU Fikri , 'Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti' . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . *Asurlular/Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* . Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2018 ,72

Dinin olduğu yerde kutsal , kutsalın olduğu yerde din vardır der Emile Durkheim¹³. Her dönemde ve her din içerisinde ritüel ve sunu kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Sunaklar da bu iki kavram içinde ibadet ve sununun gerçekleştirilmesi için gelişme göstermiş bir objedir. İnsanlar sunaklar aracılığı ile tanrılara hediyeler verip tanrılarla bir bütün olmayı amaçlamışlardır bir nebze. Çünkü insan doğası gereği inanma ve sığınmaya ihtiyaç duyar.

---

¹³ DURKHEİM Emile , *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (Çev. F. Aydın) . Ataç Yayınları (Eserin orijinali 1915 yılında yayımlandı) , İstanbul 2005, 82

3. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI VE KÜLTEPE

Anadolu'nun jeopolitik konumu, madenlerin zenginliği, tarım ve hayvan ürünlerinin çeşitliliği tarih boyunca komşu ülkeler tarafından bilinmekte ve dikkati çekmektedir. M.Ö. 3. Binin son çeyreğine tarihlenen Orta ve Batı Anadolu'nun önemli yerleşim merkezleri olan Kültepe, Eskişar, Troya ve Alacahöyük gibi yerleşimlerde bulunmuş olan hazinelerdeki çeşitli objeler de bunları kanıtlamaktadır.

MÖ. 2.Binin ilk çeyreğine gelindiğinde Anadolu ve Kuzey Mezopotamya arasında bir ticaret ağı kurulmuştu. Bu ticaretin yönetim merkezi Asur devletinin hem siyasi hem dini hem de kültürel başkentliğini üstlenen 'Assur' (Qalat at Shergat) şehridir. Şehrin ticaret merkezi olmasındaki en önemli etken Kuzey ve Güney Mezopotamya arasındaki önemli nehir yoluna hakim bir noktada olması ve Anadolu'yu İran'a bağlayan kervan yolları üzerinde olmasıdır. Anadolu'nun zenginliklerinden faydalanmasını iyi bilen Asurlular Orta ve Güneydoğu Anadolu'daki önemli şehirlerde 'Karum' adı verilen ticaret merkezleri kurdular. Karum, Akadça'da 'liman' anlamında kullanılmaktadır¹⁴. Ancak karumlar Anadolu'da tüccarların yerleştiği, malların depo edildiği, alışverişin yönetildiği merkezler olarak gelişmiştir. Ayrıca Asurluların bu koloni merkezlerine bağlı olarak kurdukları 'Wabartum' adı verilen daha küçük ticaret merkezleri de bulunmaktadır. Akadça misafir anlamına gelen wabrum/ubrum kelimesinden türediği dikkate alınırsa, wabartumlar tüccarların konakladıkları, yük hayvanlarının dinlendirildiği, kervan yüklerinin depolandığı kervansaray olarak tanımlayabileceğimiz bir yapının da bulunduğu ticari istasyonlardır¹⁵.

Kültepe, Anadolu tarihini başlatan bir yerleşim yeridir. Bunun sebebi Anadolu toprakları içerisinde açığa çıkartılan yazılı belgelerin en erken tarihli olanları burada bulunmuştur. Kültepe kazılarında şimdiye kadar II. katta 23.000, I. katında 500 olmak üzere toplamda 23.500 çivi yazılı belge ele geçmiştir¹⁶. Kültepe'nin keşfi de bu yazılı belgeler ile başlamıştır. Aynı zamanda Eski adı Kaniş veya Neşa olan MÖ. 2.Binin ilk çeyreğinde hüküm süren Kaniş Krallığı'nın merkezi ve Anadolu'da Asurlular tarafından kurulmuş on Karum'un başkentidir. Neşa ismi ilk kez Hititçe yazılmış en eski tarih belgesi olan Anitta

¹⁴ GÜNBATTI Cahit, **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2012, 8

¹⁵ GÜNBATTI Cahit, **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2012, 8

¹⁶ KULAKOĞLU Fikri, 'Kaniş Karumu: Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti'. K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler). *Asurlular/Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, 68

metninde geçmektedir¹⁷ 1881 yılında British Museum uzmanlarından biri olan G. Pinches, İstanbul'dan satın alınan ve Kapadokya'dan geldiği söylenen bir tableti, Paris'te Bibliotheque Nationale'de yer alan bir tablet ile benzerliğini vurgulamak için yayınlamıştır. İki tablette görülen özellikler Mezopotamya'da bulunanlarla karşılaştırıldığında farklı özellikler göstermekteydi. Tabletler üzerinde çözümleme çalışmaları başladı. Bunlar Kaniş isimli bir merkezle bağlantılıydı ve Asur veya Babilli olabilecekleri düşünülmediğinden 'Kapadokyalı' olarak anılmaya devam etti. Bu tabletrin çıktığı yeri araştırmak üzeri ilk olarak E. Chantre 1893 yılında Kültepe'ye bir araştırma gezisi düzenler fakat başarılı olamaz , daha sonra 1901'de W. Belck ve 1906'da H. Winckler ile H. Grothe bu konuda kazı çalışmaları yapmışlar fakat yine sonuç alınamamıştır¹⁸. Hitit dilini çözen ve onun Hint-Avrupa kökenli olduğunu saptayan B. Hrozný 1925 yılında Kültepe'de kazı çalışmalarına başladı. Büyük kazı çalışmaları sonucunda tepenin eteklerinde yer alan tarlalarda tabletler ele geçmiştir. Böylelikle çıkarılan tabletlerde bahsi geçen Kaniş'in Kültepe ile aynı yer olduğu saptanmış oldu¹⁹. Çivi yazılı belgeler sistemli ticaret ağındaki tüm ekonomik , siyasi , toplumsal ve kişisel bilgileri içermektedir. Eski Akadcanın Asur lehçesi ile yazılmıştır ve çoğunlukla Karum kısmında Asurlu ve Anadolu tüccarların evlerinde bulunmuştur²⁰.

Kaniş, bugün ki Kayseri'nin 21 km kuzeydoğusunda yer almaktadır (Resim 3.1.). Tepe ve aşağı şehir olmak üzere iki bölümden oluşur. Tepe kısmı etrafındaki ova seviyesinden 21 metre yüksekliktedir (Resim 3.2.). Krallar ve yerli halk bu kısımda ikamet etmişlerdir. Aşağı şehir kısmı ise Tepe kısmından sonra kurulmuş ve ondan önce terkedilmiştir. Yaklaşık 250 sene iskan edilmiştir. Höyüğü kuşatan yaklaşık 2 km çapındaki Aşağı Şehir , Asurlu tüccarların yerleştiği ve 'Kaniş Limanı / Kaniş Karumu'nun bulunduğu alandır²¹.

---

¹⁷ ÖZGÜÇ Tahsin , 'Neşa Bir Şehrin Gelişim Öyküsü' . W.Jacob (Editör) , *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk* , Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik , Deutschland 2002 , 459

¹⁸ KULAKOĞLU Fikri , 'Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti' . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . *Asurlular/Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* ,Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2018 , 57

¹⁹ EMRE Kutlu , 'Kaniş'in Keşfinin Hikayesi' , F. Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da* . Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010, 20

²⁰ KULAKOĞLU Fikri , 'Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti' . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . *Asurlular/Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* ,Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2018 69

²¹ GÜNBATTI Cahit , *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler* ,Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları ,Kayesri 2012, 9

Resim 3.1. Kültepe genel görünümü hava fotoğrafı

(Günbattı , 2012; 9)

Resim 3.2. Kültepe yerleşimi tepe kısmı hava fotoğrafı

(Emre, 2010; 23)

Kültepe' 1893 – 1925 yılları arasında yabancı araştırmacılar tarafından belli aralıklarla düzensiz olarak kazı çalışmaları yapılmıştır. İlk kazı çalışması 1893 – 1894 yıllarında E. Chantre tarafından yapılmıştır. Düzenli kazılar 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç

tarafından başlatılmış ve 2005 yılına kadar aralıksız devam etmiştir , vefatından sonra öğrencisi Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu kazı başkanlığını üstlenmiştir²² , günümüzde de devam etmektedir.

Kaniş Karum'da yani Aşağı Şehir'de dört yapı katı bulunmaktadır. Bunlardan sadece en sonuncusu Ia ve Ib olmak üzere iki aşamalıdır. Ana toprak üzerine kurulmuş olan IV. ve onun üstünde yer alan III. Yapı katları Orta Tunç Çağı'nın başına (MÖ 2000-1950) tarihlendirilir²³. II. Kat Koloni Çağı'nın erken, I. Kat ise geç zamanını temsil etmektedir. Yaklaşık 200 yıl süren bu çağ Asur'da İluşima'nın oğlu I.Erişum'un (Çizelge 3.1.) Asur ticaretinin geleceğini düşünerek büyük değişikliklerde bulunması ile Anadolu ticareti başlamıştır²⁴. Asurlu tüccarlar Mezopotamya'nın güneyinden kumaş, Afganistan'ın doğusundan kalay getirerek bu malları kervanlar ile Anadolu'nun batısına doğru göndermiş , altın ve gümüş ile takas etmek istemişlerdir (Harita 2.1.). Kapadokya tabletleri olarak bilinen tüccarların arşivleri bu ticareti görmemizi sağlamıştır²⁵. Kil tabletler Akad ve Eski Asur çivi yazısı ile yazılmış , Asur ve Anadolu'nun yerel üretimi olan mühürleri ile mühürlenmiştir.

Tepe kısmında ise 18 yapı katı saptanmıştır²⁶. 18. Yapı katı Erken Tunç Çağı I'in son dönemini , 17-14. Yapı katları Erken Tunç Çağı II , 13-11. Yapı katları Erken Tunç Çağı III , 10-6. Yapı katları Orta Tunç Çağı (Çizelge 3.2.) , 5-4. Yapı katları Geç Hitit , 3.yapı katı Hellenistik , 2-1. yapı katları Roma dönemini temsil eder.

---

²² GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** ,Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları ,Kayseri 2012, 10

²³ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 9

²⁴ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 4

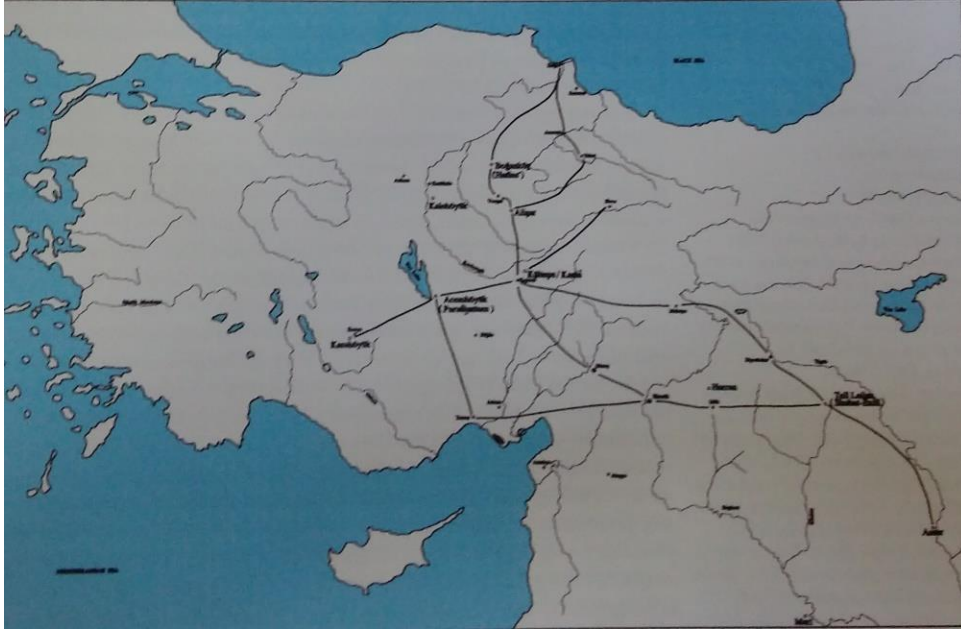
²⁵ COLLON Dominic , **First Impressions Cylinder Seals in The Ancient Near East** , British Museum Publications , London 1984 , 41

²⁶ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005,12

ASUR KRAL LİSTESİ	
İLÜŞUMA	1990
I.ERİŞUM	1974-1935 (Karum II. kat)
İKUNUM	1934-1921
ŞARRU-KİN	1920-1881
II.PUZUR-ASSUR	1880-1873
NARAMSİN	1872-1829
II.ERİŞUM	1828-1809
I.ŞAMŞI-ADAD	1808-1776 (Karum Ib katı)

Çizelge 3.1. Asur kral listesi

(Veenhof , 2010; 33)

Harita 3.1. Kültepe-Asur arası kervan yolları

(Özgüç , 2005: 25)

TEPE KISMI	AŞAĞI ŞEHİR
10. kat	IV. kat
9. kat	III. kat
8. kat	II. kat
7. kat	Ib katı
6. kat	Ia katı

Çizelge 3.2. Koloni Çağı'nda tepe ve aşağı Şehir kısımlarında yapı katlarının çağdaşlıklarını gösteren çizelge

(Özgüç , 2002; 460)

4. MÜHÜR VE MÜHÜR SANATI

İlk kez Ön Asya'da ortaya çıkan , Sümerce 'Kişib' , Akadca 'Kunuk' , Hititçe 'Şiyatar' olarak adlandırılan mühürlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda belirli bir görüş yoktur. Anadolu'nun geleneksel mühür tipi damga mühürlerdir. Silindir mühürler Mezopotamya kökenlidir ve Anadolu'ya MÖ. II. bin yılın başlarında Asurlu tüccarlar sayesinde girmiştir. Damga mühür bir süre yerini silindir mühüre bırakmış olsa da Anadolu halkı damga mühüre tekrar geri dönüş yapmıştır. Hititçe mühürlemek anlamı olan 'şai/şiya' sözcüğü bastırmak fiilinden türemiştir²⁷. Böylece Anadolu'ya , özellikle de Hitit mühürlerine özgü tipin damga mühür olduğu silindir mühürler gibi kil üzerinde yuvarlanarak değil damga mühür gibi bastırılarak yapılıyor olması kanıtlayıcı niteliktedir.

Mühürler oldukça küçük olmalarına karşın buldukları tabakaları tarihlemeye arkeolojik açıdan büyük önem taşırlar. Her devrin ve coğrafi bölgenin sanatı kendi içinde farklılık gösterir. Mühürçülükte buna bağlı olarak bir sanat dalı olarak gelişir ve gliptik sanatı içinde yer alır. Gliptik kelimesi Yunanca 'glipto' yani 'oyuyorum' kelimesinden türemiştir. Gliptik sözcüğü de değerli taş işleme sanatı anlamında kullanılmaktadır²⁸.

Neolitik Çağ'dan itibaren mührü kullanan Anadolu insanı bu konuda en zengin evreyi Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yaşamıştır. Asurlu tüccarların Anadolu'ya girmesiyle başlayan, ticaret sonucu hem Asurlu hem de yerli tüccarların arşivlerinde ve saraylarda bulunan silindir ve damga mühürler ile zarflar ve bullalar üzerindeki mühür baskıları çeşitlilik göstermektedir. Özellikle Kültepe, ticaretin başkenti olması nedeniyle hem mühür hem de mühür baskılı belgeler konusunda çok fazla örneği bize sunan bir yerleşim yeridir. Tüccarların arşivlerinde ele geçen belgeler 23 bin kadar olup bunların yarısı mühür baskılı zarf , bulla ve etikettir. Yapılan çalışmalar sonunda 2000 farklı kişinin mühür baskısı tespit edilmiştir. Bu mühürlerin çoğu Asurlu tüccarlara aittir²⁹.

²⁷ DİNÇOL Ali ve DİNÇOL Belkıs , 'Büyükler , Prensler , Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler' . W.Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk* , Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik , Deutschland 2002 ,429

²⁸ ÖZKAN Süleyman , 'Kaniş'te Mühür Sanatı' , F.Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da* ,Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010, 148

²⁹ ÖZKAN Süleyman , 'Kaniş'te Mühür Sanatı' , F.Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da* ,Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010,, 148

4.1. Mühür Yapımı

Hem silindir hem de damga mühür yapımında taşlar(hematit, serpantin, steatit, mermer, kireçtaşı) , yarı değerli taşlar(akik, lapis lazuli, kalsedon, necef) , organik malzemeler(fildişi, kemik, boynuz, ağaç) , çeşitli maden ve alaşımları, kil, cam gibi malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemelerin seçimleri toplumdaki statüye göre de değişim göstermektedir. Örneğin altın ve gümüş gibi madenler daha çok yüksek mevkideki kişilerin kullandıkları mühürlerde görülmektedir. Mühür yapımında hakkak kalemi ve matkaplar kullanılmıştır. Samsun'da bulunmuş olan bir taşta görülen alıştırma izleri mühür ustalarının nasıl çalıştığını gösteren bir örnektir³⁰ (Resim 4.1.).

Resim 4.1. Mühür yaparken kullanılan alıştırma taşı

(Özkan , 2010: 153)

4.2. Mühürlerin Kullanım Yerleri

Mühürlerin kullanım yerlerinden önce bu mühürleri kimlerin kullandığını da açıklamak gerekir. Mühürleri en çok kullanan kişiler tüccarlardır. Çünkü mühürler mülkiyeti gösteren bir araç olduğundan, belgelerin imzalanmasında, mal ve mülklerin hangi kişi veya kişilere ait olduğunu gösterir. En çok kullanıldığı yerler ise; çivi yazılı tabletler ile bulla ve zarfların mühürlenmesinde kullanmışlardır çünkü yaygın olarak ticari işlemleri kaydederler. Bunun dışında devlet yöneticileri ve memurlar ile kral mühürleri ve baskıları görülmektedir.

³⁰ ÖZKAN Süleyman , 'Kaniş'te Mühür Sanatı' , F.Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da* , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010., 153

Mühür baskıları öncelikle zarflar üzerinde görülmektedir (Resim 3.1.). Zarflara mühür basma işlemi zamana ve uygarlığa göre değişmektedir. Örneğin; Eski Babil’de zarfın her tarafı mühür baskısı ile doldurulurken Anadolu’da yazı için boşluklar bırakılmıştır.

Resim 4.2. Zarf üzeri mühür baskısı

(Özkan, 2010: 151)

Zarflardan sonra en çok ele geçen malzeme bullalardır (Resim 3.2.). Bullalar, ticarete çanak çömlek, sepet, çuval gibi eşyaların içindeki malların nakli sırasında güvenli bir şekilde gitmesi için kullanılmış bir malzemedir. Malların içinde bulunduğu eşyanın ağzını kapatmak için kullanılan iplerin çözülmesini önlemek amacıyla bir kil topak düğüm üzerine yerleştirilir ve kil topağın üzerine mühür basılırdı. Ayrıca ev , tapınak, depo gibi yerlerin de kapılarının güvenli şekilde kilitlenmesini sağlamak için aynı işlem yapılırdı.

Resim 4.3. Bulla üzeri mühür baskısı

(Özkan, 2010: 151)

Bulla dışında ‘etiket’ olarak adlandırılan malzeme üzerinde de mühür baskıları görülmüştür (Resim 4.4.). Etiketleri , bullalardan ayıran özellik üzerlerinde ip deliği ve ip izlerinin bulunmamasıdır³¹. Bu malzemede mühür baskısının hem araka hem ön yüzde görülmesi malzemenin bir imza niteliğinde kullanıldığını düşündürmüştür.

Resim 4.4. Etiket üzeri mühür baskısı

(Özkan , 2010: 152)

Bir diğer mühür baskılı malzeme gurubu kilden yapılmış olan kaplardır. Kabın başka kişiler tarafından açılmasını önlemek için yetkili kişi kabın ağzını çamurla kapatıp mühür basardı.

³¹ ÖZKAN Süleyman , ‘Kaniş’te Mühür Sanatı’ , F.Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da* , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010, 153

5. MÜHÜR TİPOLOJİSİ

Eski Ön Asya’da damga veya silindir mühür kullanılmıştır. Mezopotamya’da öncelikle damga mühür kullanılırken MÖ. 4. Bin yılda Sümerlilerle birlikte silindir mühür ortaya çıkmış ve Suriye, İran , Mezopotamya silindir mühür kullanırken, Anadolu , Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na kadar damga mühür kullanmaya devam etmiştir. Fakat Asurluların bölgeden ayrılması ile tekrar damga mühre dönüş olmuştur.

5.1. Damga Mühürler

Anadolu’da çağlar boyunca kullanılmıştır ve yerli gelenektir. Koloni Çağı’nda Anadolu halkı Mezopotamya geleneği içerisinde gelen silindir mühür ile birlikte Anadolu’nun geleneksel tipi olan damga mührü de kullanmaya devam etmiştir. Kültepe’de Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın geç evresini temsil eden Ib katında ele geçen mühür buluntularından silindir mühür yapımının azaldığı , damga mühürlerin sayıca daha çoğaldığı gözlenmiştir³². Damga mühürler her mimari katta yerli özelliklere bağlı kalmıştır. Damga mühürler genel olarak oval ve elips şeklindedir. Yuvarlak , konik tutamaklı ve ip delikli (Resim 5.1.) , hayvan şeklinde tutamaklar görülür (Resim 5.2). damga mühürlerde en sevilen tip konik kulplu , tepesi yuvarlak kurs kaideli olan mühürlerdir³³.

³² EMRE Kutlu , ‘Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş’in İzleri’ , F. Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu* Asurlular İstanbul’da , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010 , 155

³³ ÖZGÜÇ Nimet , ‘MÖ. 20.-18. Yüzyıllarda Anadolu Silindir ve Baskı Mühürlerinde Motif Zenginliği’ , W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik , Deutschland 2002 , 496

Resim 5.1. Konik ve ip delikli tutamağı olan damga mühür

(Özgüç , 2005: 251)

Resim 5.2. Hayvan şeklinde tutamağı olan damga mühür

(Özgüç, 2005: 254)

Koloni Çağı'nın geç evresinde hem damga hem de silindir mühür olarak kullanılmış çekiç kulplu mühürler Eski Hitit döneminin çok satırlı , çekiç kulplu mühürlerinin öncüleridir³⁴.

5.2. Silindir Mühürler

Sümerlilerin Eski Ön Asya'ya getirdiği yeniliklerden biri olan silindir mühürler (Resim 5.3.) zaman içinde başka coğrafi bölgelerde de kabul görmüştür. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarların etkisiyle Anadolu'da da ele geçen silindir mühürlerin çoğu ithal olmakla birlikte halkın kendine özgü bir üslup oluşturup yaptığı mühürler de görülmektedir.

³⁴ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 250

Resim 5.3. Silindir mühür örneği

(Özgüç , 2005; 265)

6. ÜSLUPLAR

6.1. Eski Asur Üslubu

Bu üslubun kimliğinin saptanmasında Asur Krallarının ve yüksek rütbeli memurların Asur'da yapılmış , baskıları Kaniş'te bulunmuş mühürlerin üslubu örnek alınarak incelenmiştir³⁵. Eski Asur mühürleri III. Ur Sülalesinin geleneğine bağlı olarak işlenmiştir ve genel olarak bu konuda araştırma yapan bilim insanları bu mühür gurubunu ikiye ayırır: Erken Asur /Geç Asur³⁶ veya Klasik Asur/Asur-Kapadokya³⁷ gibi başlıklar altında incelenir. İlk gurubun yani erken dönemin belirgin özelliklerini sıralayacak olursak ; köşeli vücut hatları, çatal şeklinde eller, şematik biçimde gösterilmiş yüz ifadeleri, giysilerin yatay ve dikey olarak çizgilerle bezenmesi görülür. Ana konuyu tapma sahneleri oluşturur. II. kat mühürlerinde düz bir çizgi veya saç örgüsü motifi ile ayrılan iki bölümlü tasvir alanı yapılmıştır. Ib katında Asurla olan ticaretin zayıflaması nedeniyle Eski Asur üslubunda yapılmış olan mühürlerde bir azalma görülmekle birlikte bu üslubun etkisiyle oluşmuş çeşitli guruplar görülür. Birincisi II. Katın Asur üslubunu devam ettirenler , ikincisi 'Provincial Old Babylonian' denilen Eski Babil motiflerinin Eski Asur üslubunun etkisinde işlendiğini gösteren gurup ve son olarak üçüncüsü Orta Anadolu, Kuzey Suriye ve İran'da örnekleri bulunan çok fazla şematik olarak işlenmiş guruptur. Bu son gurubun en önemli motiflerinden biri asıl konumuz olan sunaklardır. Sunak dışında karışık varlıklar, aslanla mücadele eden kahraman çokça görülür.

6.2. Eski Babil Üslubu

Kaniş'te II. Katta bulunmuş olan silindir mühür baskıları Hammurabi'den önceki mühürlerin üslubundadır. Ib katında bulunanlar Hammurabi ve oğlu Samsu-iluna zamanı mühürleri üslubundadır. Bunların hepsi Mezopotamya'dan getirilmiş ve çoğu belli bir süre kullanımından sonra üzerine ilaveler yapılarak ikinci defa kullanılmıştır. II.kat mühürleri orta boy , Ib katı mühürleri ise Mezopotamya'da olduğu gibi küçük boyuttadır. Eski Babil üslubu oldukça ince işçiliğe sahiptir. Figürler yuvarlak hatlı olarak işlenmiştir. Ana konuyu

³⁵ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 257

³⁶ TEİSSİER Beatrice , **Ancient Eastern Cylinder Seals from the Marcopoli Collection** , University of California Press , London 1984 , 66-71

³⁷ LASSEN Agnete Wisti , **The Old Assyrian Glyptic Style : An Investigation of a Seal Style, Its Owners, and Place of Production** , L.Atıcı ve F. Kulakoğlu . *Current Research at Kültepe/Kanesh* , Lookwood Press , USA 2014, 107-115

Eski Asur üslubunda olduğu gibi tapma sahneleri oluşturur. Eski Babil Taşra üslubu denilen stilde ise Eski Babilden gelen motiflerin Eski Asur stilinde işlendiği görülür³⁸.

6.3. Eski Suriye Üslubu

Suriye’de Kaniş II. Kat ile çağdaş mühür malzemesi çok az olduğundan Eski Suriye üslubunun kaynak alanı saptanamamaktadır. Fakat Kaniş II ve Ib katlarında bulunan mühür baskıları Eski Suriye üslubundaki mühürlerin tasnif edilmelerini ve gelişim aşamalarını görmemizi sağlamaktadır.³⁹ II.kat mühürleri Suriye-Kapadokya ya da Suriye-Koloni olarak adlandırılır ve üç grupta incelenir. Birinci gurup III. Ur üslubuna bağlı kalanlardır. Zengin motiflere sahiptir. Suriyeli ilaveler ile zenginleştirilmiş veya figür eklenmesi ile ikinci defa kullanılmış olan III. Ur mühürleri , Suriyeli unsurların hakim olduğu mühürlere bu özellikler ile ayrılır. İkinci gurup olan linear üslup II. katın Suriye üslubunu temsil eder. Bu gurup Eski Asur üslubu etkisinde Suriyeli unsurları içerir. Üçüncü grupta Suriyeli, Anadolulu, Mezopotamyalı figürlerin baş ve omuz kısımları işlenirken matkap kullanılmıştır. Bu grup Mitanni dönemi mühürlerinin kaynağı olarak düşünülür.

Suriye-Koloni üslubunun genel olarak diğer üsluplardan ayırıcı özelliklerine bakacak olursak; tapan kişilerin dar kenarlı takke ve kenarları yuvarlak kesilmiş manto giydiği görülür. Dikkat çeken figürlerden biri tapan veya tapılan olsun , piliseli veya düz elbise giymiş uzun düz saçlı kadındır. Tanrı Şamaş ise bu üslubun en önemli tanrısıdır. Koruyucu tanrılar eşliğinde oturan tanrıya tapma sahneleri ana temayı oluşturur. Eski Asur mühürlerinde olduğu gibi düz bir çizgi ya da saç örgüsü motifi ile iki bölümlü tasvir alanı yapılmıştır. Suriye gurubunda görülen diğer bir özellik ana sahnelerin yanında tali sahnelerin olmasıdır. Saç örgüsünün iki yanına işlenen sfenks, grifon, kuş adam, karışık varlıklar, hayvan ve insan figürleri görülür.

6.4. Anadolu Üslubu

MÖ. 3.binde Anadolu , Mezopotamya uygarlıkları ile iletişim kurmuş olmasına rağmen silindir mühür en çok Koloni Çağı erken saflarında görülür. Karum II.katta bunların örneklerini çokça görmekteyiz. Ib katında silindir mühürlerin sayısı oldukça azalmış ve yerini zaten Anadolu’ya özgü olan damga mühre bırakmıştır. Ib katına ait mühürlerin çoğu Anadolu/Hitit kökenlidir. Ib katındaki silindir mühürlerin bir kısmı II. kat özelliklerini

³⁸ KULAKOĞLU Fikri , ‘Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti’ . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . *Asurlular/Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı* . Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2018, 72

³⁹ ÖZGÜÇ Tahsin , *Kültepe/Kaniş/Neşa* , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 262

korumuştur. Geriye kalan silindir mühür ve damga mühürler Eski Hitit üslubunun prototipini oluşturan en eski Hitit üslubunda işlenmiştir⁴⁰. Bu üslubun diğer üsluplarda olduğu gibi bir öncüsü yoktur. Kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrılabilen bu üslup , kendisini Eski Babil üslubunun etkisinden kurtarmış yerli ve gelişmiş bir üsluptur. İlk zamanlar figürlerin tek sıra halinde ve aynı seviyede gösterilmeleri bakımından Eski Babil ile aynı özelliği taşımıştır. Fakat zaman içinde mühür ustalarının mühür üzerine birçok konu işlemek istemesi sonucu farklı seviyelerde bol figürlü sahneler görülür ve mühür yüzü tamamen doldurulduğu görülür. Yerli silindir mühürlerin belirgin özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz ; iri ve hafif kemerli bir burun , iri gözler ve büyük eller. İb katının Anadolu mühürleri stil bakımından homojen değildir, bu bakımdan onları kendi içinde üç gruba ayırmak mümkündür⁴¹. Birinci grup Karum II.kat geleneğine bağlı olanlardır. Bu grupta figürlerin işlenişinde erken evrenin linear tarzına karşılık rölyefleşme görülmektedir. İkinci grup Mezopotamya etkili olanlardır ve Tanrıların Mezopotamya'nın geleneksel kıyafeti olan piliseli elbise giydiği görülür. Üçüncü grup Eski Hitit silindir ve damga mühürleridir. Bu dönemde silindir mühür sayısında gözle görülür şekilde bir azalma vardır.

II. yapı katının Anadolu mühürleri konuları bakımından beş guruba ayrılır⁴²:

- 1- Mitolojik sahneler : En çok görülen konudur. Bu sahnelerin tasvirleri Koloni Çağı panteonunu da bize tanıtmaktadır. Mitolojik sahnelerde , ikinci derecedeki tanrıların büyük tanrılara sunu yapması, tanrılar alayında yerli ve Babilli tanrıların bir arada gösterilmesi, sırtı konili boğalar üzerinde duran tanrılar , oturan tanrılar, karışık varlıklar görülmektedir.
- 2- Tapma sahneleri : Anadolu üslubunda, mühürlerde tapma sahnelerine diğer üsluplara oranla daha az yer verilmiştir. Burada görülen en önemli özellik tapanların ve tanrıların giysilerinin farklı olması ve Eski Babilli tapanların giysileriyle aynı olmasıdır. Tanrılara kurban sunanların giysileri ise sunu yaptıkları tanrı ile aynıdır.
- 3- Savaş sahneleri : bu sahnelerin de miktarı oldukça azdır. Ayakta duran savaş tanrısının veya boğa ve aslan koşulu arabadaki savaş tanrısının huzurunda savaşımların düşmana mızrak , hançer saplama tasvirleri işlenmiştir.
- 4- Av sahneleri : Mızrakla yapılan av sahnelerinde yalnız aslan avı görülür. Kırsal alanda olan hayvanlar ve karışık varlıklar arasında , Ay Tanrısı ya da Hava Tanrısı'nın himayesinde bir kahraman tarafından av yapılır. Aslanın hayvanlara hücumu , bu çağın damga mühürlerinde de işlenmiştir.

⁴⁰ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 278

⁴¹ ÖZGÜÇ Nimet , 'MÖ. 20.-18. Yüzyıllarda Anadolu Silindir ve Baskı Mühürlerinde Motif Zenginliği' , W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik , Deutschland 2002, 496

⁴² ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965 , 4

5- Frizler : Friz süslemeli mühürlerin sayısı oldukça fazladır. Bunların konuları; antitetik duran hayvanlar, iç içe geçmiş iki sıra hayvan arasındaki aralığa yerleştirilmiş balıklar, iki sıra saç örgüsü arasına yerleştirilmiş balıklar, yürüyen hayvanlar, bir halkanın etrafına dizilmiş hayvan başları , iki paralel çizgi arasına yerleştirilmiş gaga ağzılı testilerdir.

Mitolojik sahnelerde görülen Anadolu ve Babilli tanrıların bir arada işlenmesi bir karışıklığa yol açmamaktadır. Anadolu mühürlerinde yerli tanrılar ile Babilli tanrıları ayırmak oldukça basit olmuştur. Öncelikle Anadolu üslubunda gördüğümüz Babilli tanrıları tanıtalım⁴³:

- Şamaş :Güneş tanrısıdır ve Anadolu mühürlerinde üç tipte görülür. Birincisinde elinde halka asa taşır ve omuzlarından ışıklar saçır. İkincisinde testereli olarak görülür, bir dağın üzerine basmak üzere ayağını havaya kaldırırken gösterilir. Üçüncüsünde bedeninin değişik yerlerinden alevler çıkarken görülmektedir.
- Adad : Hava tanrısıdır. Yıldırım ve aslan-ejder karışık varlığı ile görülür. Bazen kanatlı olarak tasvir edilen bir aslan üzerinde durmaktadır.
- İhtar : Savaş tanrıçasıdır. Elinde aslan başlı bir gürz taşır.
- Ea : Su ve hikmet tanrısıdır. Baş tanrı olarak tapınılmaktadır.
- Usmu : İki yüzlü bulunan bu tanrının yerli gurup mühürlerinde önemli bir yeri vardır. Değişik kıyafetleri ve sembolleri vardır. Yerli mühürlerde , yaban domuzu üzerinde duran silahlı bir tanrıdır.
- Marduk : Babil'in baş tanrıdır. Ejderhalı tanrı olarakta bilinir. Yerli gurupta çok az tasvir edilmiştir.
- Amurru : Batı'nın tanrısı olarak bilinir.

Yerli tanrılar⁴⁴:

- Hava Tanrıları : Yerel üslubun önde gelen tanrılarıdır. Hemen hemen bütün tapma sahnelerinde ve bütün tanrı alaylarında görülmektedir. Kutsal hayvanı boğadır. Alt tipleri vardır. Bunlar ; dağ üzerinde duran tanrı, boğanın üzerinde ayakta duran tanrı ve silahlı tanrı, iki boğa adamın üzerinde duran ve boğanın dizginlerini elinde tutan tanrı, boğanın üzerinde duran ve üzerinden sular akan çıplak kahraman.
- Savaş Tanrısı : Bu tanrı üç şekilde görülmektedir; aslan sırtında ayakta duran savaş tanrısı, tahtta oturan savaş tanrısı ve savaş sahnelerinde görülen savaş tanrısı.
- Av Tanrısı : çoğunlukla hayvanlar arasında tasvir edilir. Elinde bir tavşan veya kartal tutar ve geyik üzerinde durur. Kırların koruyucu tanrısı olarak bilinir.
- Tanrı Pirva : Mezopotamya'da tanınmayan bu tanrı ilk defa Kaniş silindirik mühürlerinde görülür. Dört hayvan tarafından çekilen dört tekerlekli bir arabada oturmuş veya ayakta dururken gösterilir. Bu hayvanların at olduğu bilinir ve hayvanların dizginleri tanrının sağ elinde toplanmaktadır.

⁴³ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 271

⁴⁴ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 272

- Eşek Sirtında Tanrı : Sakallı olarak gösterilen bu tanrının başında sivri bir külah başlık görülür.
- Arabadaki Tanrı : Bu tanrı baş tanrıya giden tanrı alayının en başında yer alır. Araba iki yaban domuzu tarafından çekilmektedir.
- Antiloplu Çıplak Tanrıça : Oturan tanrıya doğru giden tanrı alayının içinde yer alır ve elinde bir antilop taşır.
- Çıplak Tanrıça : Sol elinde bir kartal taşır ve sağ omzu üzerinde silahı görülür.
- Geyik Sirtında Çıplak Tanrıça : Aslan üstündeki savaş tanrısının yanında ve boğa sırtındaki hava tanrısının karşısında gösterilir.

Kültepe mühürleri çalışmalarında Anadolu grubu bir bütün halinde incelenirken B.Landsberger bu grubu tali üsluplara bölmüştür⁴⁵:

- A. Şaluvanta Üslubu : Landsberger , Şaluvanta isimli şahsın mührüne dayanarak bu ismi vermiştir⁴⁶. Figürler linear bir şekilde işlenmiş , elbiseler ve hayvan vücutları çizgilerle taranmıştır. Üslubun en karakteristik özelliği iri burun ve iri gözlerdir. Ellerde bütün parmakları gösterilmiştir (Resim 6.1.).
- B. İlivedaku Üslubu : Landberger yine şahıs ismine dayanak bu ismi vermiştir⁴⁷. Bu üslup Eski Asur grubuna benzemektedir. Eller çatal veya üçgen şeklinde işlenmektedir. Figürlerin üst vücutları üçgen şekildedir (Resim 6.2.).
- C. Rab-Hattim Üslubu : Landsberger tarafından mühür kitabesine dayanarak adlandırılmıştır⁴⁸. Mühür baskısında kitabenin sadece 'Rab-Hattim = Merdivenin Büyüğü' şeklindeki unvan kısmı korunmuştur. Mühürü 'Laqipum' adlı bir tüccar kullanmıştır. Üslubun en belirgin özelliği insan figürlerinin üst vücutlarının uzun olması ve bel kısımlarının oldukça ince gösterilmesi , hayvanların çizgiler ve taramalarla gösterilmeye çalışılmasıdır (Resim 6.3.).

⁴⁵ ÖZGÜÇ Nimet ve ÖZGÜÇ Tahsin , Kültepe Kazısı Raporu 1949 ,Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1953 , 104

⁴⁶ ÖZGÜÇ Nimet ve ÖZGÜÇ Tahsin , Kültepe Kazısı Raporu 1949 ,Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1953 , 104

⁴⁷ ÖZGÜÇ Nimet ve ÖZGÜÇ Tahsin , Kültepe Kazısı Raporu 1949 ,Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1953, 105

⁴⁸ ÖZGÜÇ Nimet ve ÖZGÜÇ Tahsin , Kültepe Kazısı Raporu 1949 ,Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1953, 106

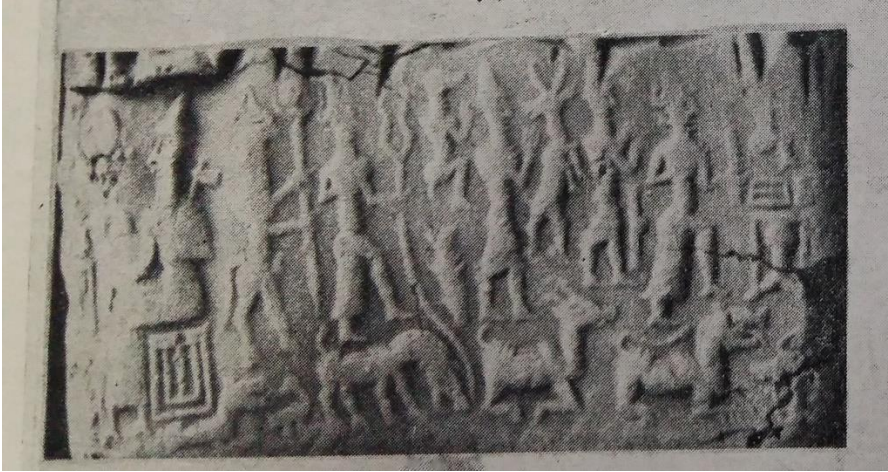
Resim 6.1. Şaluvanta üslubu silindir mühür baskısı

(Özgüç , 1953; Lev.LXIII – 709)

Resim 6.2. İlüvedaku üslubu silindir mühür baskısı

(Özgüç , 1953; Lev.LXIV -714)

Resim 6.3. Rab-Hattim üslubu silindir mühür baskısı

(Özgüç , 1953; Lev.LXIV -720)

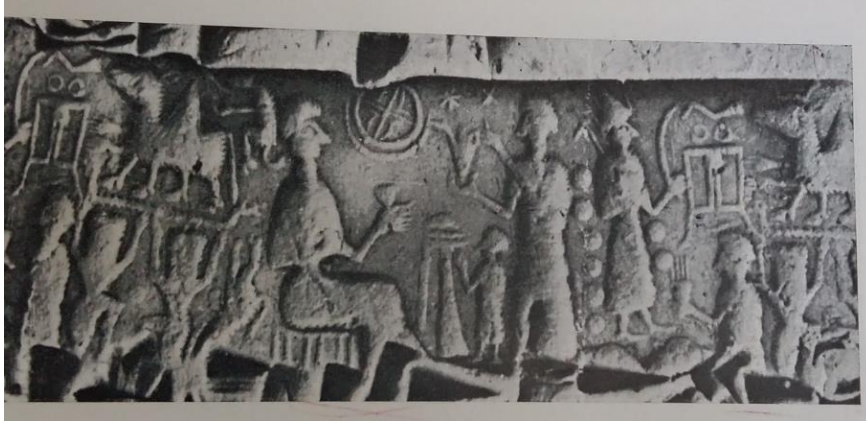

7. MÜHÜRLERDE SUNAK TASVİRLERİ

Kültepe mühürlerinde ve mühür baskılarında daha önce bahsettiğimiz üsluplar arasında konu bakımından en zengin olanı Anadolu üslubudur. Yerli mühürlerde esas konu olan mitoloji ve ibadet sahnelerinde en çok kullanılan kült eşyalarından biri sunaklardır. Sunak dışında buhurdan ve çeşitli içki kapları görülmektedir. Oturan ya da ayakta tasvir edilmiş her tanrının yanında bunlardan biri muhakkak görülmektedir. Esas konumuz olan sunakları genel hatlarıyla meyvelik biçimli , masa biçimli ve boğa sunak olmak üzere üç alt gruba ayırmak mümkündür.

7.1. Meyvelik Biçiminde Sunak

Bu sunaklar koni şeklinde yüksek bir kaide ile düz bir tabladan ibarettir(Resim 7.1.)⁴⁹. Üzerlerinde yassı nesnelere görülmektedir. Bunların yiyecek olduğu düşünülmektedir.

Resim 7.1. Oturan tanrı önünde meyvelik sunak görülen s.m.b

(Özgüç, 1965; Lev.XIII – 38)

Bazılarında ekmeğe benzeyen şekiller vardır. Bu yönüyle masa şeklinde sunaklardan ayrılmaktadır (Resim 7.2.).

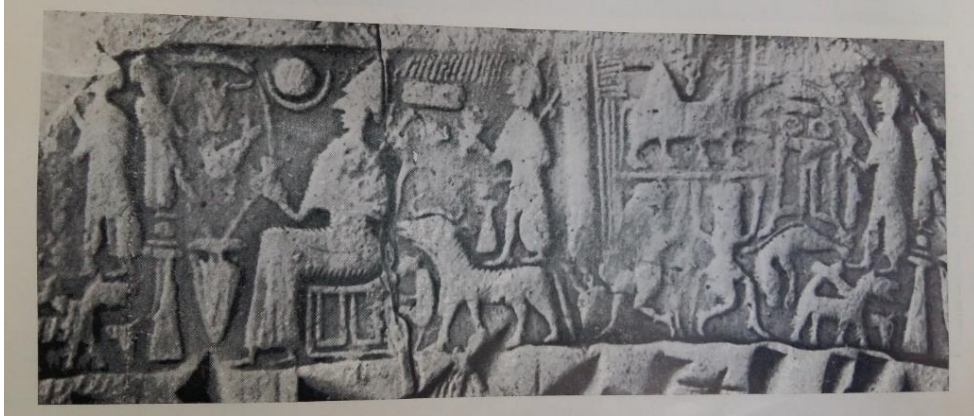
⁴⁹ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965 , 11

Resim 7.2. Üzerinde yassı nesnelere yerleştirilmiş meyvelik sunak s.m.b.

(Özgüç , 1965; Lev.XI – 31a)

Meyvelik sunakların üstünde genellikle bir ya da birden fazla yassı nesnelere yerleştirilmiştir (Resim 7.3.). Bunların çeşitli yiyecekler olduğu düşünülmektedir

Resim 7.3. Oturan tanrı önünde meyvelik sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere yerleştirilmiş s.m.b

(Özgüç , 1965; Lev.XIII – 39)

Meyvelik sunaklar daha çok savaş tanrısı ve boğa üzerinde duran hava tanrısı yanında yer almaktadır⁵⁰.

⁵⁰ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965 , 12

7.1.1. Eski Asur Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak

Kültepe ile ilgili yayınlanmış kazı raporlarından ve diğer yayınlardan incelenmiş Eski Asur üslubundaki mühür ve mühür baskılarında meyvelik biçiminde sunak görülmemiştir.

7.1.2. Eski Babil Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak

Eski Babil üslubunda ki meyvelik sunak örnekleri genel hatlarıyla iki tip olarak tasvir edilmiştir. İlk olarak düz tablalı , ayak kısmı çan şeklinde , iki yan profilden bombe yaparak aşağı doğru iner (Resim 7.4.).

Resim 7.4. Eski babil üslubu meyvelik biçiminde sunak birinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Bu tipteki mühür baskısı Kaniş'te yerli Peruwa ve Assur-İmitti'nin oğlu Uşursa-İştar'ın arşivlerine ait kil zarflardan birinin üzerinde görülmektedir .⁵¹ Mühürde esas olarak tapma sahnesi görülür. Hilalli güneş kursu altında duran meyvelik şeklindeki sunağa , oturan tanrının sağ elindeki kaptan sıvı akmaktadır (Resim 7.5.).

Resim 7.5. Eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-571)

İkinci tip sunakta tabla kısmı kalındır. Ayak kısmı yine çan şeklinde olup boyun kısmı birinci tipe göre oldukça incedir (Resim 7.6.).

⁵¹ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe-Kaniş/Neşa Yerli Peruwa ve Assur-İmitti'nin Oğlu Asurlu Tüccar Usur-İştar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları** , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara 2006 ,185

Resim 7.6. Eski babil üslubu meyvelik biçiminde sunak ikinci tip çizimi (Yazar çizimi)

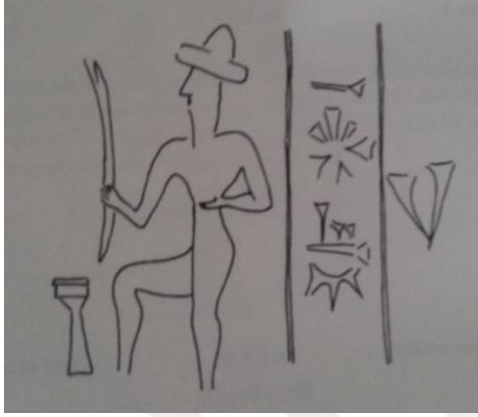
Bunun örneğini II.katta bir kil tablet üzerine basılan baskıda görüyoruz. Alt ve üstte iki farklı mühür baskısı , orta kısımda çivi yazısı görülmektedir. Asur kralı İbbisin'in katibi Urlugalband'ın olan bu mühür Amur-rubani tarafından tekrar kullanılmıştır.⁵² Eski Babil mühürlerinde esas sahne tapma sahneleri olduğu için bu mühürde de yine tapma sahnesi görülmektedir. Zarf üzerine basılmış mühür baskısında oturan tanrı önünde duran meyvelik şeklindeki sunağın üzerinde birtakım eşyalar görülmektedir (Resim 7.7.). Bunların yiyecek olduğu düşünülmektedir. Yassı şekillerinden dolayı ekmek olması muhtemeldir.

Resim 7.7. Eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip örneği zarf üzeri s.m.b.
(Özgüç , 2005; 268)

⁵² ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 268

Bunlardan farklı olarak düz tablalı ve alt kısmı dikdörtgen biçimli iki adet meyvelik sunak örneği Acemhöyük yerleşiminde görülür. İlk örnekte eli silahlı tanrı önünde üstünde ekmek görülen sunak⁵³ (Resim 7.8.) , ikinci örnekte ise muska biçimli bir mührün çok silik baskısında yine silahlı tanrı önünde meyvelik sunak görülür⁵⁴ (Resim 7.9).

Resim 7.8. Acemhöyük eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2015: 106)

Resim 7.9. Acemhöyük eski babil üslubu meyvelik biçimli sunak s.m.b.

(Özgüç , 2015: 107)

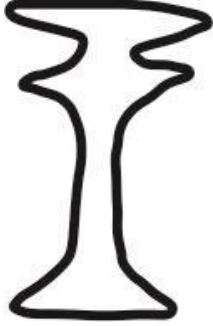
7.1.3. Eski Suriye Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak

Eski Babil’de olduğu gibi bu üslupta da iki farklı tip görülür. İlki biraz farklılık gösterirken diğeri hem Babil hem de daha sonra göreceğimiz Eski Anadolu üslubundaki örneklerle paralellik gösterir. Birinci tipte sunağın üst kısmında iki yanda bulunan tutamak şeklindeki çıkıntılar iki tanedir. İkinci çıkıntıdan sonra boyun kısmı düz bir şekilde aşağı inerken ayak

⁵³ ÖZGÜÇ Nimet , *Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015 , 106

⁵⁴ ÖZGÜÇ Nimet , *Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 107

kısımında hafif genişleyerek üçgen şeklini alır (Resim 7.10.). Bu tipe örnek vereceğimiz mühür baskısında, hilalli güneş kursu altında tahtında oturan tanrı cepheden tasvir edilmiştir. Tanrının sol yanında duran sunakta buhur yanmaktadır (Resim 7.11.).

Resim 7.10. Eski Suriye üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Resim 7.11. Eski Suriye üslubu meyvelik biçimli sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-606)

İkinci tip sunak (Resim 7.12.) kulplu olarak tanımlanmıştır.⁵⁵ Önceki mühür baskısında görülen sunağın üstünde yanan buhur, burada da mevcuttur (Resim 7.13.).

Resim 7.12. Eski Suriye üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip çizimi (Yazar çizimi)

⁵⁵ ÖZGÜÇ Nimet, **Kültepe-Kaniş/Neşa Yerli Peruwa ve Assur-ımitti'nin Oğlu Asurlu Tüccar Usur-şa-İştâr'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, 234

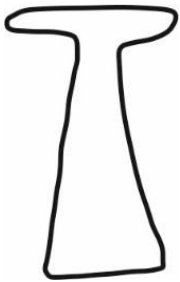

Resim 7.13. Eski Suriye üslubu meyvelik biçimli sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-695)

7.1.4. Eski Anadolu Üslubunda Meyvelik Biçiminde Sunak

Diğer üsluplara göre kendi içerisinde farklılık gösteren bu grup hem Anadolu hem de Mezopotamyalı tanrıları işlemiştir. Meyvelik sunağın betimlenmesi genel hatlarıyla diğer üsluplarla aynı iken , Anadolu üslubunda sunak üzerinde çeşitli eşyalar görülmektedir. Sunaklar tipolojik olarak iki farklı şekildedir. Birinci sunak tipi hemen hemen bütün mühür ve mühür baskılarında gördüğümüz alt kısmı üçgen olan sunaktır (Resim 7.14.). Bu sunak tipi hemen hemen bütün üsluplarda ve Koloni Çağı'nın bütün yerleşimlerinde görebileceğimiz bir tiptir. Ayrıca Eski Hitit dönemi mühürlerinde de görülür. Acemhöyük yerleşiminde iki adet damga mühürde⁵⁶ ve Konya Karahöyük'te bir adet damga mühürde de görülür⁵⁷.

Resim 7.14. Eski Anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip çizimi (Yazar çizimi)

⁵⁶ ÖZGÜÇ Nimet , 'Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları' . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977) , 375

⁵⁷ ALP Sedat , *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri* , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1994 , 159

Kültepe Ib katına ait bir mezarda ele geçen tapma sahneli altın damga mühür üzerinde tanrıça önündeki meyvelik sunak üzerinde dizili ekmekler vardır⁵⁸ (Resim 7.15). Bu damga mühürdeki sunağın tabla kısmı Eski Hitit dönemindeki gibi çok satıhdan oluşmaktadır. Bu da Eski Hitit mühürlerinin öncüsünün Kültepe Ib katında görülen mühürler olduğunu kanıtlar. Ayrıca böyle bir sahne Eski Hitit dönemine ait bir kült kabı üzerinde tasvir edilen sahnede de görülür⁵⁹.

Resim 7.15. Eski anadolu üslubu meyvelik biçimli sunak görülen damga mühür
(Emre, 2010: 155)

Diğer tipteki meyvelik sunağın tabla kısmı köşelidir (Resim 7.16.). Ayrıca üzerinde sunu olarak halka şeklinde bir cisim vardır. Acemhöyük yerleşimde ki bir damga mühür baskısında⁶⁰ (Resim 7.17.a.) ve Karahöyük'te iki adet damga mühür baskısında da bu şekilde meyvelik sunak görülmektedir⁶¹ (Resim 7.17.b.). Nimet Özgüç bu damga mühürlerin Hitit üslubunun öncüleri olarak tanımlamıştır⁶².

⁵⁸ EMRE Kutlu , 'Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş'in İzleri' , F. Kulakoğlu ve S. Kangal (Editörler) . *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da* , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , İstanbul 2010, 155

⁵⁹ ÖZGÜÇ Tahsin , **İnandıktepe: Hitit Çağı'nda Önemli Bir Merkez/An Important Cult Center in the Old Hittite Period** , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 1988 , 32

⁶⁰ ÖZGÜÇ Nimet , 'Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları' . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977) , , 375

⁶¹ ALP Sedat , **Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1994, 159

⁶² ÖZGÜÇ Nimet , 'Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları' . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977) , , 371

Resim 7.16. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak ikinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Resim 7.17. a. Achemhöyük'ten eski anadolu üslubu ikinci tip meyvelik sunak görülen d.m.b.
(Özgüç , 1977: Lev.XV-39)

Resim 7.17.b. Karahöyük eski anadolu üslubu ikinci tip meyvelik sunak görülen d.m.b.

(Alp, 1994; 160)

Anadolu üslubunda görülen diğer farklı bir özellik ve yine hemen hemen bütün mühürlerde gördüğümüz özellik, sunağın önünde duran sivri dipli kamışlı kaptır (Resim 7.18.). Bu kabın içinde çift kamış vardır. Diğer bir ayırıcı özellik ise bu sivri dipli kapların sadece oturan tanrılar önünde görülmesidir. Acemhöyük yerleşimine ait bir mühür baskısında Fırtına Tanrısı ile kızı yaban çevrenin tanrıçası Inar'ın yılanı karşı kazanılan zaferi kutladıkları bir tasvirde oturan tanrıça önünde kamışlı vazo ve sunak görülür⁶³ (Resim 7.19.).

Resim 7.18. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak önünde yer alan sivri dipli kap çizimi (Yazar çizimi)

⁶³ ÖZGÜÇ Nimet , *Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 153-154

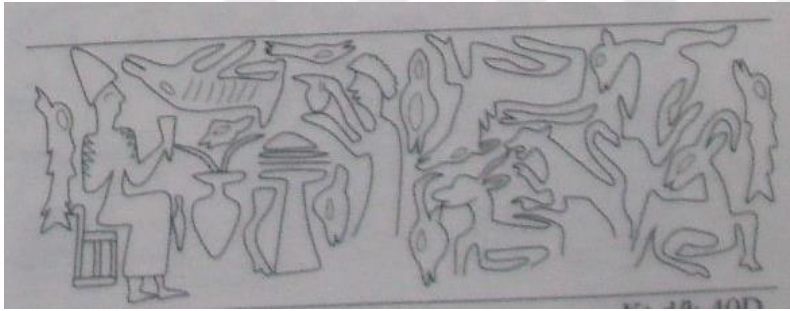

Resim 7.19. Acemhöyük eski anadolu üslubu meyvelik biçimli sunak ve sivri dipli kap görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2015: 153)

Mühür ve mühür baskılarına geçecek olursak bahsedeceğimiz ilk örnekte oturan tanrı önünde birinci tipte bahsettiğimiz yaygın olarak görülen sunak ve oturan tanrı önünde sivri dipli kap görülmektedir. Sunakta üst üste sıralanmış yassı şeklindeki nesnelere bakıyoruz. Diğer üsluplarda sunu olarak sıvı akıtma görüldüğüne göre bu nesnelere de yiyecek olması yüksek bir ihtimaldir (Resim 7.20.).

Resim 7.20. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-325)

İkinci mühür iki sahneden oluşmaktadır (Resim 7.21.). Sahneler bir çizgi ile birbirinden ayrılmış olarak görülür. Üstte mitolojik sahne yer alır. Oturan tanrıça önünde sivri dipli kap ve onun önünde üzerinde yuvarlak nesne bulunan meyvelik sunak görülür. Sunak tipi, ikinci tipte bahsettiğimiz köşeli olan sunak tipidir. Üzerindeki nesnenin ortası delik çift çizgili halka şeklindedir.

Resim 7.21. Eski Anadolu üslubu meyvelik sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-348)

Üçüncü mühürde ki meyvelik sunağın üzerinde tek bir yassı nesne görülür (Resim 7.22.). Hilalli güneş kursu altında, önünde duran boğanın sağrısına basan fırtına tanrısı huzurunda kabul sahnesi işlenmiştir. Başka bir mühür baskısında hilali güneş kursu altında oturan tanrı önündeki sivri dipli kap burada tip olarak biraz farklılık göstermiştir. İki tarafında tutamakları vardır (Resim 7.23.).

Resim 7.22. Eski Anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

Resim 7.23. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği ve önünde sivri dipli kap görülen s.m.b.

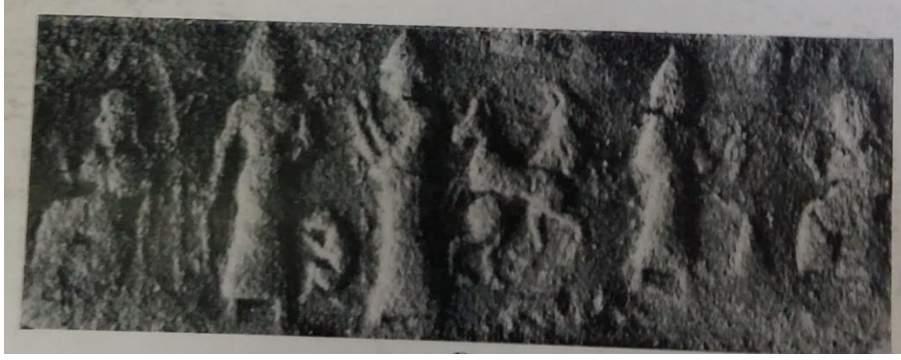
(Özgüç , 2005; 272)

II.kata ait bir silindir mührün zarf üstündeki baskısında hem meyvelik hem de masa şeklinde sunak görülür. Mühür baskısının sağ tarafında önündeki boğanın sağrısına basarak ayakta duran fırtına tanrısı önünde masa sunak görülürken sol tarafta oturan tanrı önünde meyvelik sunak görülür. Tipolojik olarak diğer mühürler ile aynıdır fakat oturan tanrı olmasına rağmen sivri dipli kap yoktur (Resim 7.24.). Bir zarfın alt kenarına basılmış olan silindir mühür baskısında çok net gözükmesine de sağ tarafta oturan tanrı önünde meyvelik sunak vardır (Resim 7.25.).

Resim 7.24. Eski anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği zarf üzerine basılmış s.m.b.

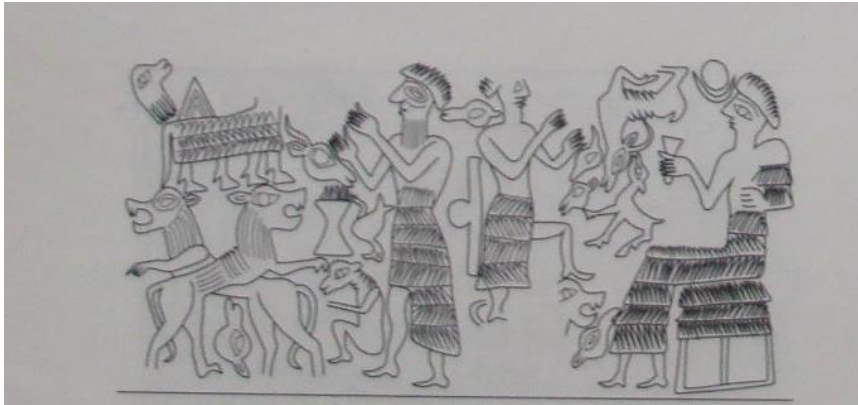
(Özgüç , 2005; 275)

Resim 7.25. Eski Anadolu üslubu meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.

(Özgüç, 1968; Lev.XVI – D)

Son olarak bahsedeceğimiz iki mühür baskısındaki meyvelik sunak üzerinde buhurdan yanmaktadır. Ateş, sunağın kaidesi içinde yakılır ve tablanın altındaki deliklerden gelen ısı buhuru ısıtır. Isınma sonucunda çıkan duman dalgalı veya üçgen çizgiler ile gösterilir⁶⁴. Bir zarf parçası üzerine basılmış mühürde çapraz şekilde duran aslan çifti üzerinde duran konili boğa ile sakallı koruyu tanrı arasında duran meyvelik sunakta buhurdan yanmaktadır (Resim 7.26.). Diğer örnekte ise sağ elinde kadeh tutan hava tanrısı önünde boğa bacaklı masa sunak ve bunun yanında buhur yanan meyvelik sunak görülür (Resim 7.27.). Ayrıca tanrının arkasında ayakta duran kişi önünde de, yukarıda bahsettiğimiz alt kısmı üçgen şeklinde olan meyvelik sunak bulunmaktadır.

Resim 7.26. Eski Anadolu üslubu üzerinde buhur yanan meyvelik sunak s.m.b.ç

⁶⁴ ÖZGÜÇ Nimet, **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965, 13

Resim 7.27. Eski Anadolu üslubu üzerinde buhur yanan meyvelik sunak birinci tip örneği s.m.b.

(Özgüç , 2005; 278)

7.2. Masa Biçiminde Sunak

Masa şeklinde sunaklar da meyvelik sunaklar gibi tanrıların önüne konulmuştur. Kaniş'in baş tanrıçası , savaş tanrısı, Ea, Marduk ve Şamaş'ın yanında görülür. Masa sunak, meyvelik sunaklardan daha fazla tasvir edilmiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi her iki sunak tipi üzerinde bulunan hediyeler bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Bu tip sunakta ayaklı kadehler , çanaklar , Eski Hitit Devleti ve İmparatorluk Devri'nde yapılmış, Kurt Bittel'in kol şeklinde libasyon kabı olarak adlandırdığı kaplara çok benzeyen bir nesne⁶⁵ ve iki küre şeklinde nesne görülmektedir. Masa sunak kendi arasında boğa ayaklı ve tablalı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci tipte tablanın alt köşelerinden gelen dört çubuk yatay bir bağ ile bağlandıktan sonra boğa ayakları düz olan ayaklarla birleşmek üzere dışarıya doğru kavis vermektedir. İkinci tipte köşelerden gelen çubuklar tablanın altından aşağıya doğru paralel şekilde iner ve sonra düz olan bacaklarla birleşmek üzere dışarıya doğru kavis verir. Bazı mühürlerde , bacakların tabla ile birleştiği yerde ikişer halka ve tablanın altında da birbirine paralel yatay kuşaklar bulunmaktadır.

7.2.1. Eski Asur Üslubunda Masa Biçiminde Sunak

Eski Asur üslubunda bütün masa biçimli sunaklar boğa ayaklıdır. Göreceğimiz ilk mühür baskısı dışında diğer bütün mühür baskılarında boğa ayaklı masa sunağın yanında bir de boğa sunak bulunmaktadır. İlk örnek olarak hilalli güneş kursu altında oturan tanrıya tapma sahneli bir mühür baskısında ki boğa ayaklı sunakta (Resim 7.28.) ; boğa biçimli ayaklar

⁶⁵ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 12

oldukça şematiktir. Aslında Eski Asur üslubunun klasik bir özelliği olan şematik betimlemeler boğa ayaklı masa sunaklar için de geçerlidir. Sunak üzerinde iki yassı nesne ve bunların üzerinde de baş aşağı duran küçük bir adam görülmektedir.

Resim 7.28. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-435)

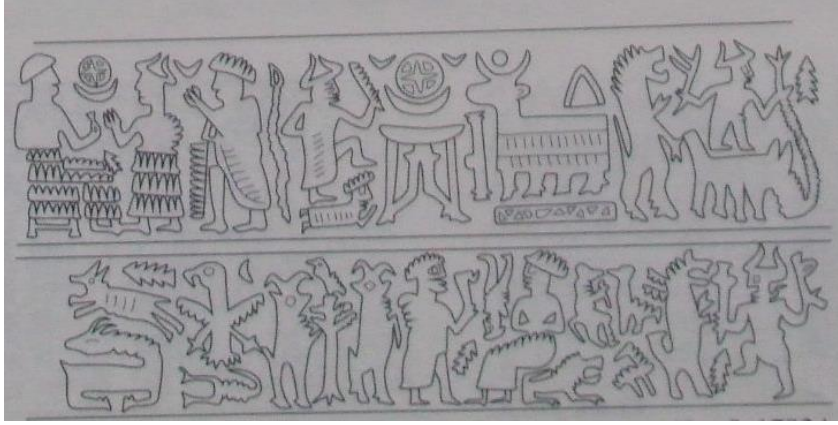
İkinci boğa ayaklı örnekte bu yassı nesnelere üst üste üç adet görülür (Resim 7.29.). Yine tapma sahneli mühür baskısının sol tarafında yatay bir çizgi ile ikiye ayrılmış bir bölüm görülür. Üst kısımda konili iki boğa arasında boğa ayaklı sunak mevcut ve yassı nesneler üzerinde bir hilal göze çarpmaktadır.

Resim 7.29. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-447)

Üçüncü boğa ayaklı sunak örneği veren mühür baskısında da sunak üzerinde hilalli güneş kursu görülmektedir (Resim 7.30.). Mühür baskısında iki sahne görülür: Tapma ve kabul sahnesi. Sunağın sol tarafında elinde testeresi ile güneş tanrısı Şamaş, sağ tarafında konili boğa görülür.

Resim 7.30. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-518)

Dördüncü mühür baskısında üç küçük adam üzerinde yine konili boğa önünde boğa ayaklı sunak mevcut (Resim 7.31.).

Resim 7.31. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-634)

Çok net olmayan bir mühür baskısında oturan tanrı önündeki boğa ayaklı sunak üzerinde kuş görülür (Resim 7.32.).

Resim 7.32. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.

(Özgüç, 1968; Lev.XVIII – İ)

Başka bir mühür baskısında sunak üzerinde iki adet iksir kabı görülmektedir (Resim 7.33.).

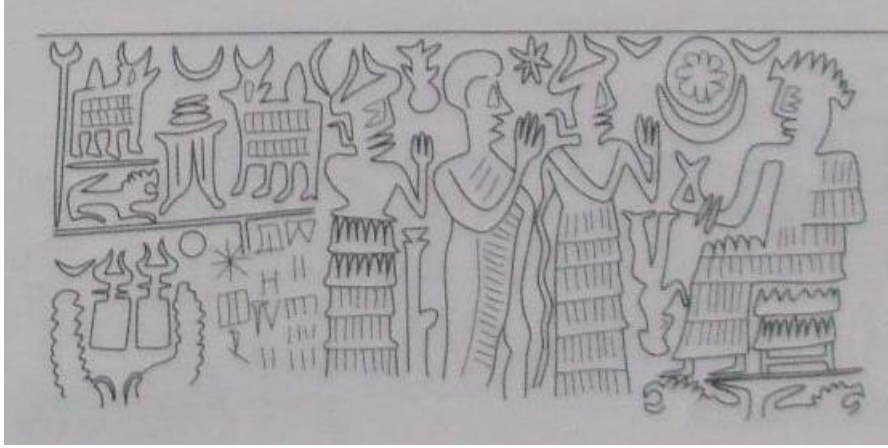

Resim 7.33. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-717)

Boğa ayaklı olarak bahsedeceğimiz son örnek , yukarıda bahsettiğimiz ikinci mühür baskısında olduğu gibi biri aslan üzerinde olan , iki adet konili boğa arasında duran boğa ayaklı masa sunak mevcut (Resim 7.34.). Bu mühür baskısını diğerinden ayıran özelliği konili boğalar ve sunağın alt kısmında bir yazıt olmasıdır.

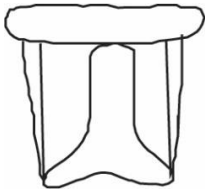

Resim 7.34. Eski asur üslubu boğa ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-551)

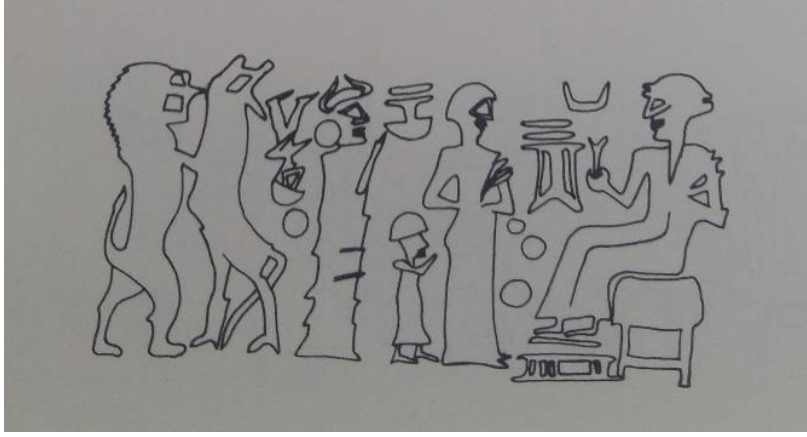
7.2.2. Eski Babil Üslubunda Masa Biçiminde Sunak

Ele geçen mühür ve mühür baskılarına bakıldığı zaman , bu üslupta kendi içinde genel hatlarıyla üç farklı tip sunak görülür. Birincisi tablalı ve iki ayaklı sunağın tabla kısmının iki yanından da ayak kısmına doğru inen , ikinci bir ayak olarak düşünebileceğimiz dikey uzantılar görülür (Resim 7.35.).

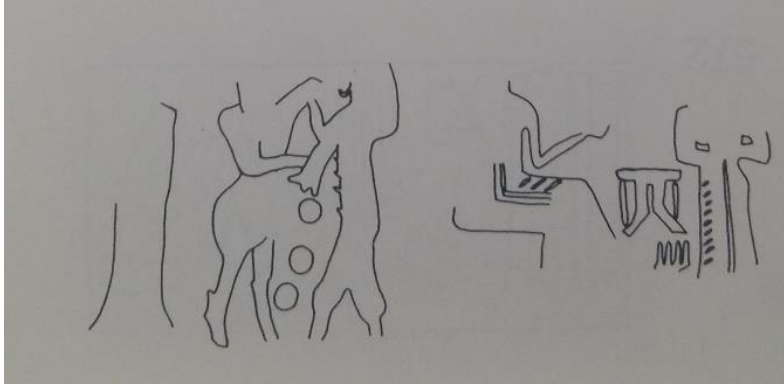
Resim 7.35. Eski Babil üslubu masa sunak birinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Sunak yine diğerlerinden farklı olmaksızın oturan tanrı önündedir ve üzerinde yuvarlak yassı nesnelere vardır (Resim 7.36.a ,b,c ,d).

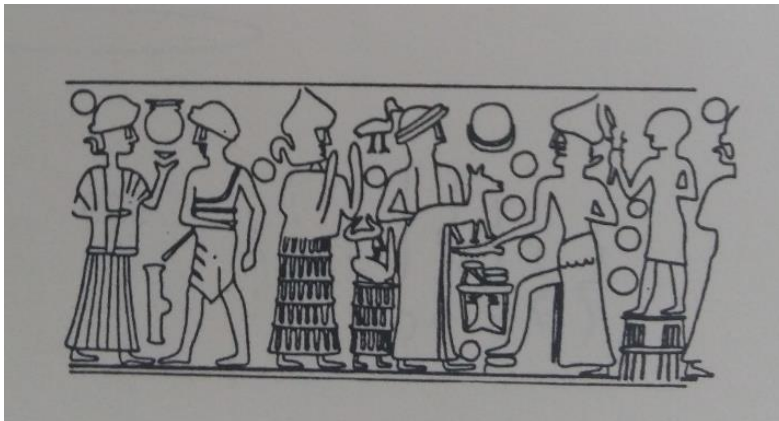
Resim 7.36. a. Eski babil üslubu masa sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 614)

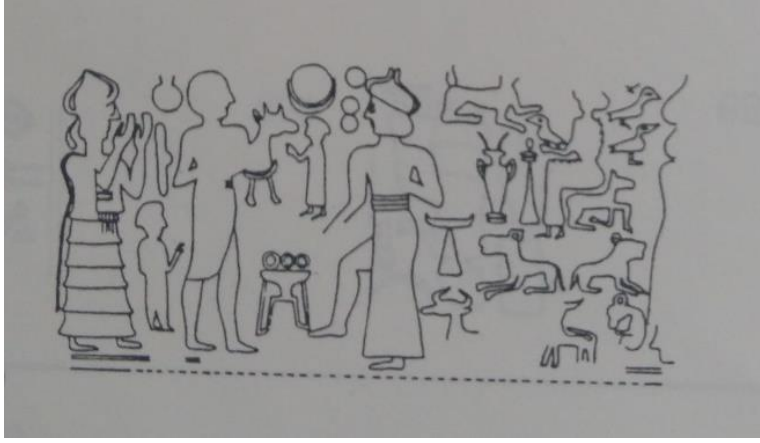
Resim 7.36.b. Eski babil üslubu masa sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 615)

Resim 7.36.c. Eski babil üslubu masa sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

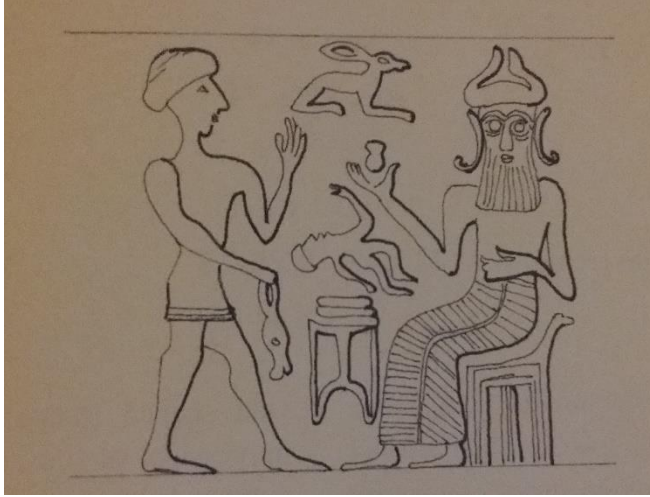
(Teissier , 1994; 626)

Resim 7.36.d. Eski babil üslubu masa sunak birinci tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier, 1994; 629)

Diğer Koloni Çağı yerleşimlerinden biri Acemhöyük'te de bu tipte masa sunak görülen bir mühür baskısı bulunmuştur. Oturan sakallı tanrı ile ona tapan arasında bulunan sunak üzerinde üst üste duran ekmekler görülür⁶⁶. Sunağın üst kısmında sırt üstü duran küçük bir insan figürü görülür (Resim 7.37.). Sunak etrafında bu şekilde küçük figürler Kültepe yerleşiminde ki mühürlerde ve diğer üsluplarda da görülmektedir.

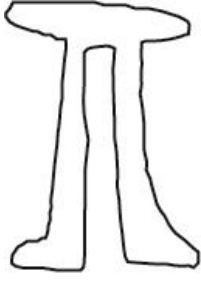

Resim 7.37. Acemhöyük eski babil üslubu birinci tip masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2015: 104)

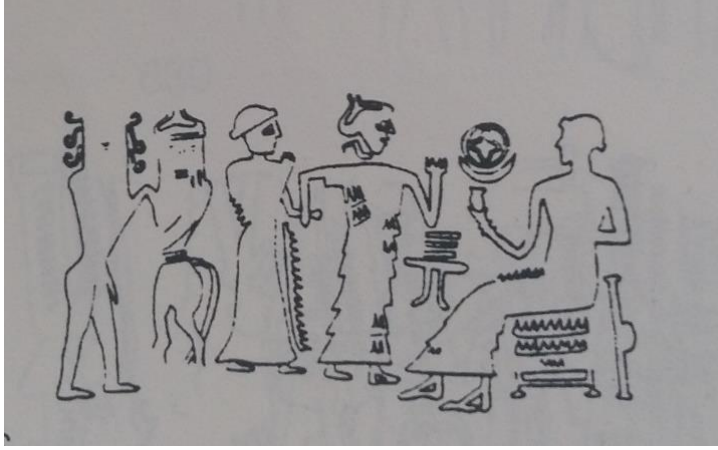
İkinci tip klasik bir sehpa tarzında , yanlara doğru kıvrılan iki ayaklı olarak görülür (Resim 7.38.).

⁶⁶ ÖZGÜÇ Nimet , *Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 104

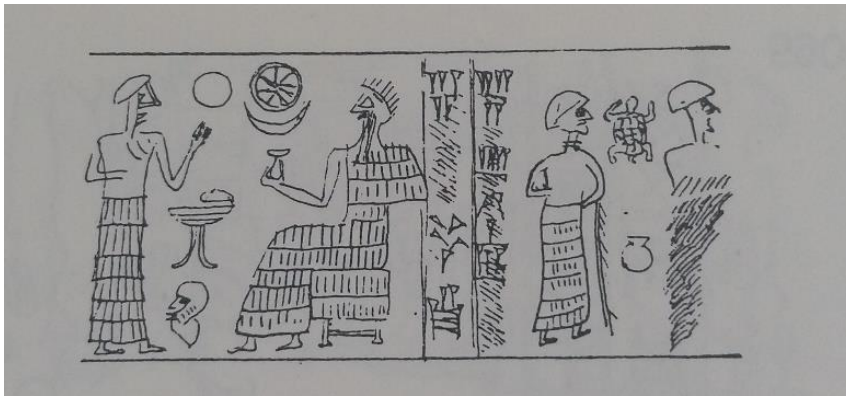
Resim 7.38. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Göreceğimiz üç adet mühür baskısındaki masa sunak üzerinde üst üste dizilmiş yassı nesnelere vardır (Resim 7.39. a ,b,c) , diğer üçünün üzeri boştur (Resim 7.39.d ,e f).

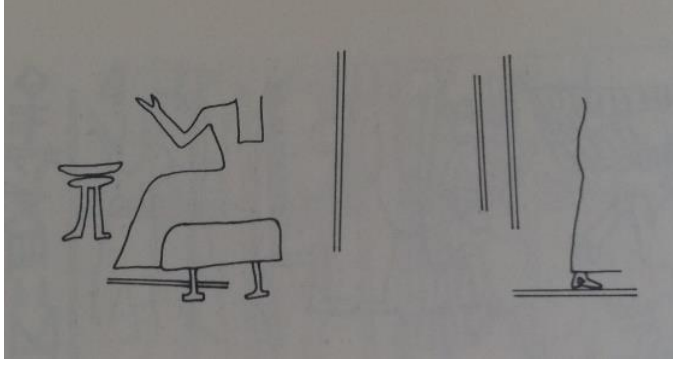
Resim 7.39. a. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 586)

Resim 7.39.b. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 593)

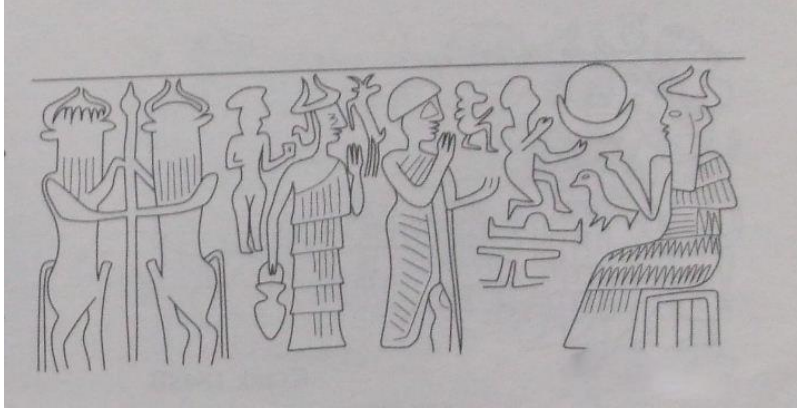
Resim 7.39.c. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.
(Teissier , 1994; 594)

Resim 7.39.d. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-312)

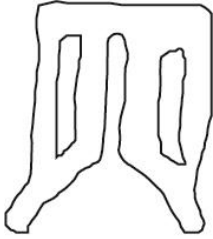
Resim 7.39.e. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-569)

Resim 7.39.f. Eski babil üslubu masa sunak ikinci tip örneği s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-643)

Son olarak üçüncü tip boğa ayaklı olandır (Resim 7.40.a) ve sadece iki adet mühür baskısında görülür (Resim 7.40.b. , c). Ayrıca daha önce Eski Asur üslubunda gördüğümüz gibi yanlarında konili boğa yoktur. Sonuç olarak Eski Babil üslubunda genel hatlarıyla diğer üsluplara oranla mühür yüzeyinde bir boşluk görülür. Diğer üsluplarda olduğu gibi kalabalık ya da birden fazla sahne yoktur.

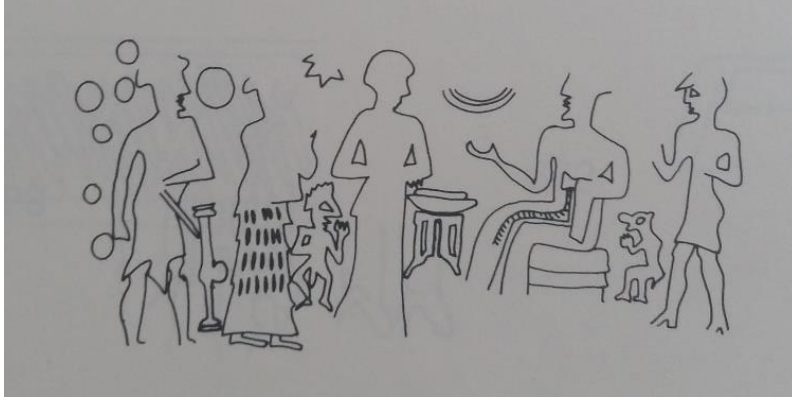

Resim 7.31.a. Eski babil üslubu masa sunak üçüncü tip çizimi (Yazar çizimi)

Resim 7.32. b.Eski babil üslubu masa sunak üçüncü tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 613)

Resim 7.40.c. Eski babil üslubu masa sunak üçüncü tip örneği s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 621)

Kültepe mühürlerinde ki örneklerden biraz farklı olarak bir boğa ayaklı masa sunak örneği de Acemhöyük yerleşiminden gelir. Ayaklar ile tabla arasında kalan gövde kısmı vazo biçimindedir (Resim 7.41).

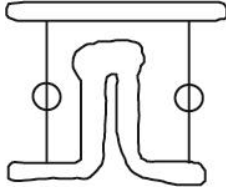
Resim 7.33. Acemhöyük eski babil üslubu üçüncü tip masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2015: 104)

7.2.3. Eski Suriye Üslubunda Masa Biçiminde Sunak

Eski Suriye üslubundaki masa sunakları da Eski Babil üslubunda olduğu gibi üç farklı tipe ayırabiliriz. İlk olarak Eski Babil üslubunda da gördüğümüz birinci tipteki masa sunak yandan dikey uzantılı tablalı olan tiptir. Tek fark yandaki dikey uzantıların orta kısımlarına denk gelecek şekilde birer halka görülür (Resim 7.42.). Bu şekildeki sunağın ayak kısmı boğa bacaklı da olabilir. Göreceğimiz mühür ve mühür baskılarında ki diğer ayrıntılara

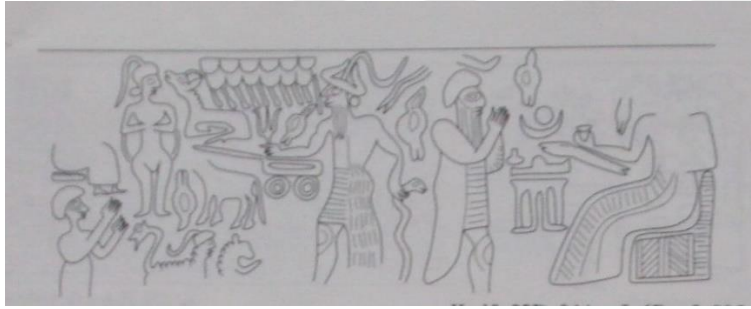
bakacak olursak ; öncelikle bu tipteki sunağın hemen hemen hepsinin üzerinde , yanında veya tanrının elinin hizasında bir iksir kabı bulunmaktadır (Resim 7.43.). Hilalli güneş kursu altında oturan , sağ veya sol elinde kadeh tutan tanrı önünde bu sunaklar görülür (Resim 7.44.a ,b ,c ,d ,e) , tanrının kadeh tutan elinin üzerinde sıklıkla bir kuş görülür (Resim 7.45.a ,b).

Resim 7.34. Eski suriye üslubu masa sunak birinci tip çizimi (Yazar çizimi)

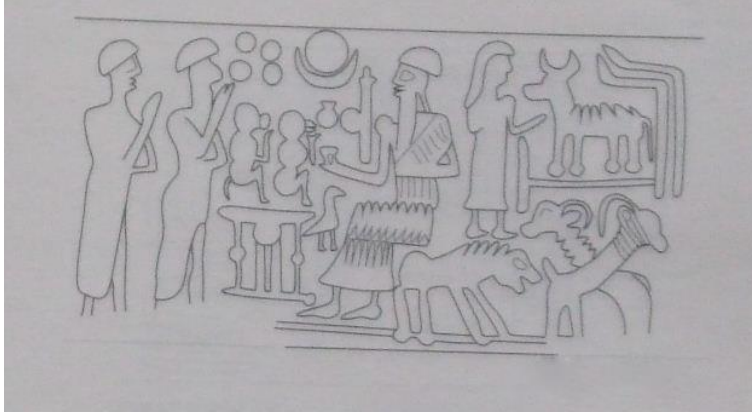
Resim 7.35. Sunak üzerinde görülen iksir kabı çizimi (Yazar çizimi)

Resim 7.36. a. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-292)

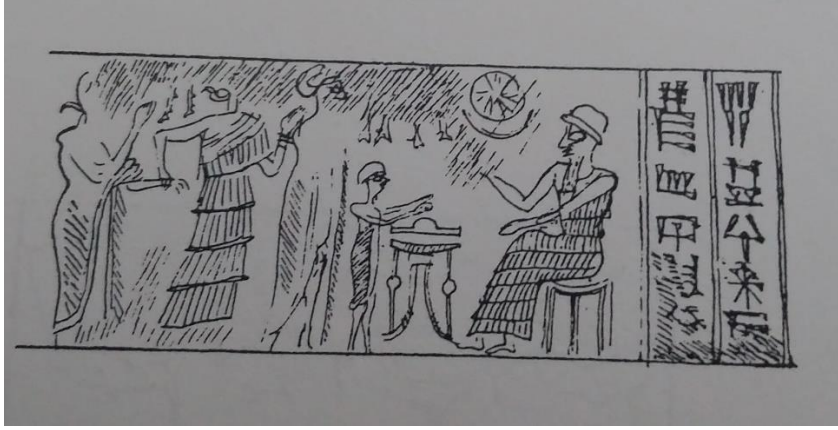
Resim 7.44.b. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-445)

Resim 7.44.c. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-608)

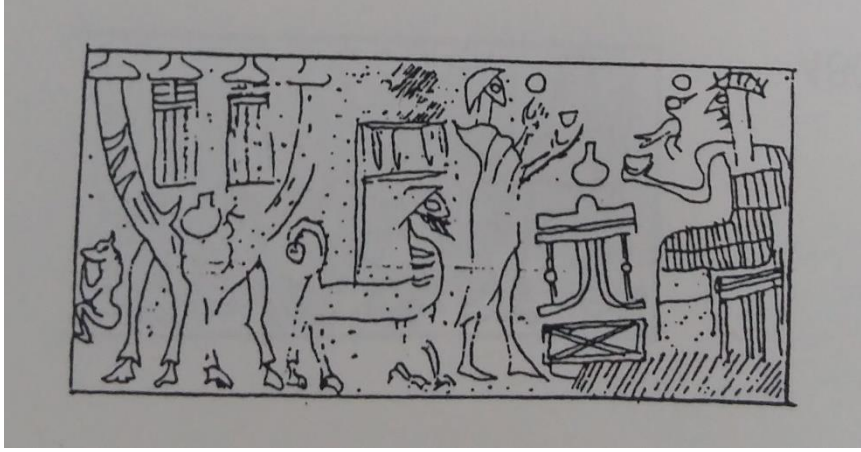
Resim 7.44.d. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 466)

Resim 7.44.e. Eski suriye üslubu birinci tip masa sunak ve üzerinde ya da yanında iksir kabı görülen s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 551)

Resim 7.37. a. Eski Suriye üslubu oturan tanrı önünde birinci tip masa sunak ve tanrının elinin üstünde kuş görülen s.m.b.ç.

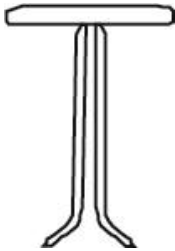
(Teissier, 1994; 515)

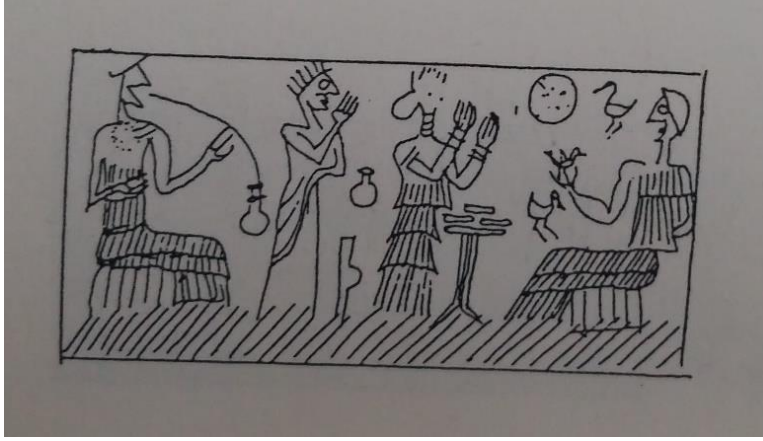
Resim 7.45.b. Eski Suriye üslubu oturan tanrı önünde birinci tip masa sunak ve tanrının elinin üstünde kuş görülen s.m.b.ç.

(Teissier, 1994; 491)

İkinci tip aynı Eski Babil üslubunda olduğu gibi tablalı, iki ayaklı modeldir (Resim 7.46.).
Ve yine klasik olarak üstlerinde küçük yassı nesnelere görülür (Resim 7.47.a ,b).

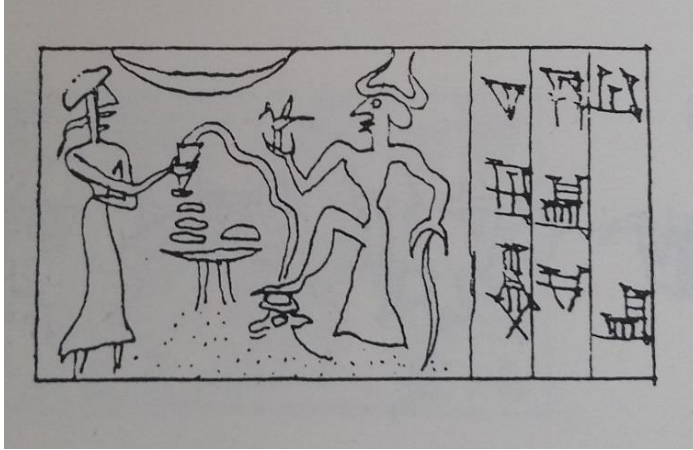

Resim 7.38. Eski Suriye üslubu masa sunak ikinci tip çizimi (Yazar çizimi)

Resim 7.39. a Eski Suriye üslubu ikinci tip masa sunak görülen s.m.b.ç.

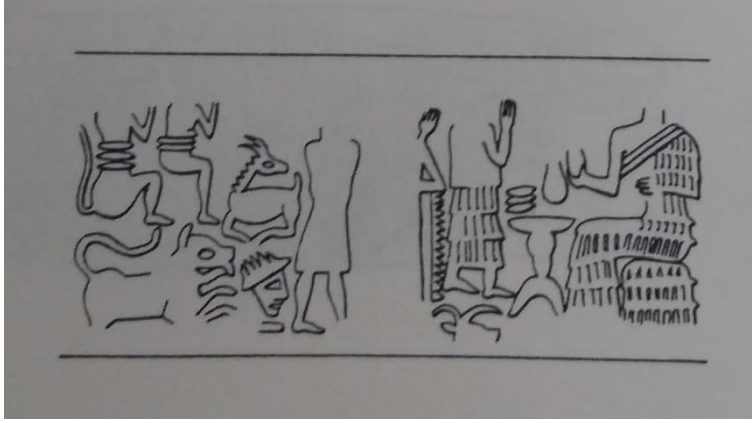
(Teissier , 1994; 518)

Resim 7.47.b. Eski Suriye üslubu ikinci tip masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 555)

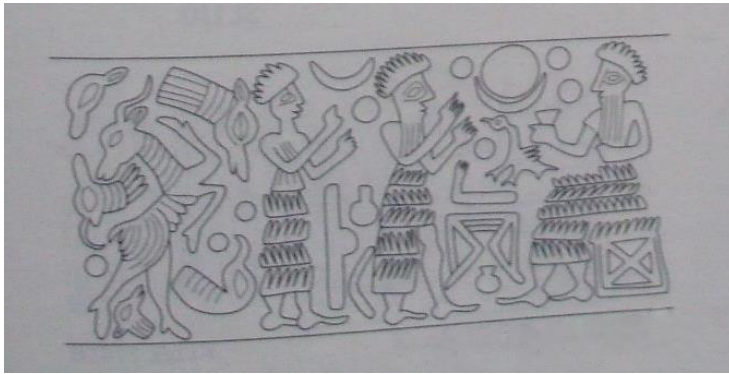
Üçüncü tip tek bir mühürde görülür. Tabla kısmından aşağıya doğru incelen bir gövde ve iki yana doğru genişleyen iki ayak vardır (Resim 7.48.).

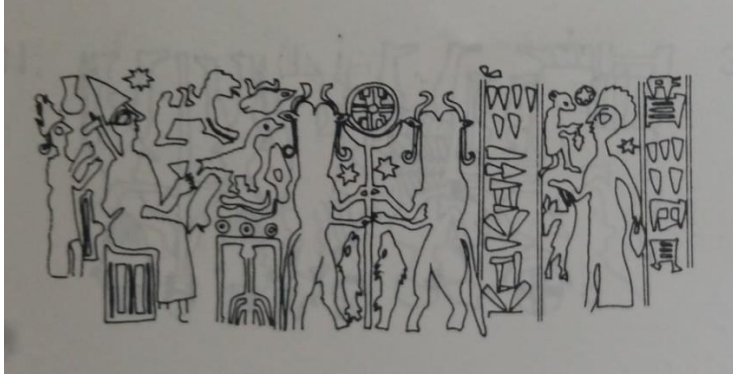
Resim 7.40. Eski Suriye üslubu üçüncü tip masa sunak görülen s.m.b.ç
(Teissier , 1994; 516)

7.2.4. Eski Anadolu Üslubunda Masa Biçiminde Sunak

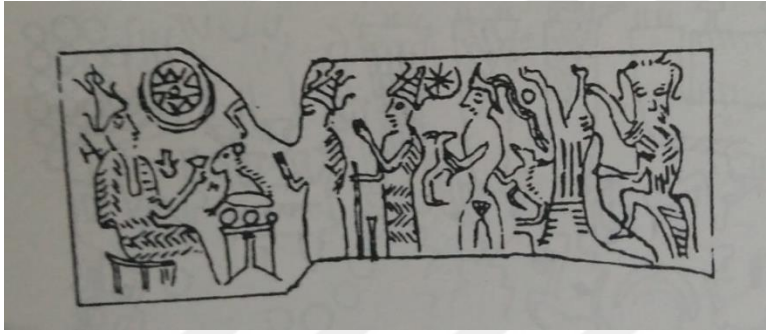
Eski Anadolu üslubunda göreceğimiz mühür baskılarında ki masa biçimli sunaklarda , sekiz adet dışında yirmi bir adet mühür baskısında görülen masa sunak boğa ayaklıdır(EK-1). Sekiz adet mühür baskısında ise ayaklar düz veya çapraz olarak görülmektedir (Resim 7.49.a ,b,c,d,e,f,g,h). Acemhöyük'te de üç adet mühür baskısında düz ayaklı masa sunak bir adet mühür baskısında boğa ayaklı , Karahöyük'te bir adet mühür baskısında düz ayaklı masa sunak görülmektedir. Düz ayaklı masa sunaklar tipolojik olarak aynı özelliğe sahiptirler. Tabla kısmından ayaklara doğru dikey bir şekilde bağlantı vardır. Eski Anadolu üslubunu diğer guruplardan ayıran özelliği; hemen hemen her mühür baskısında sunak yanında bir boğa sunağın da görülüyor olmasıdır. Sunakların üstünde görülen nesnelere de oldukça ilginçtir. En karakteristik olan ; kesik bir kol ve bu kolun üstünde ya da altında yer alan yan yana dizilmiş üç adet halkadır (Resim 7.50.).

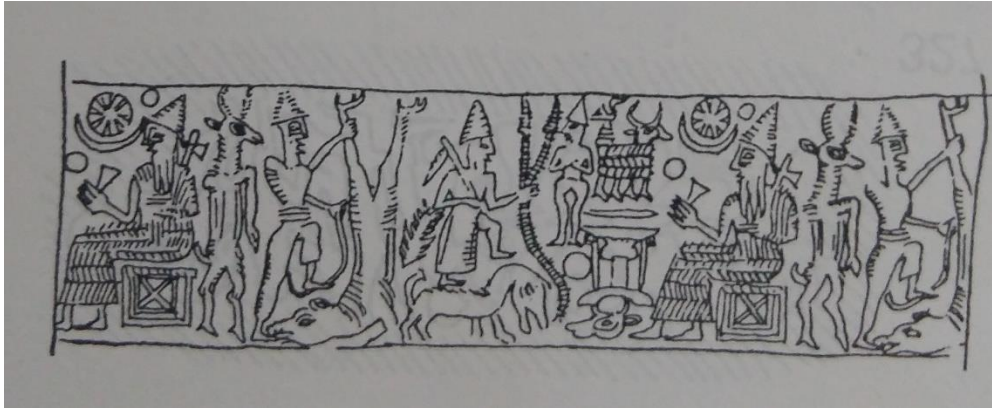
Resim 7.41. a. Eski Anadolu üslubu çapraz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-403)

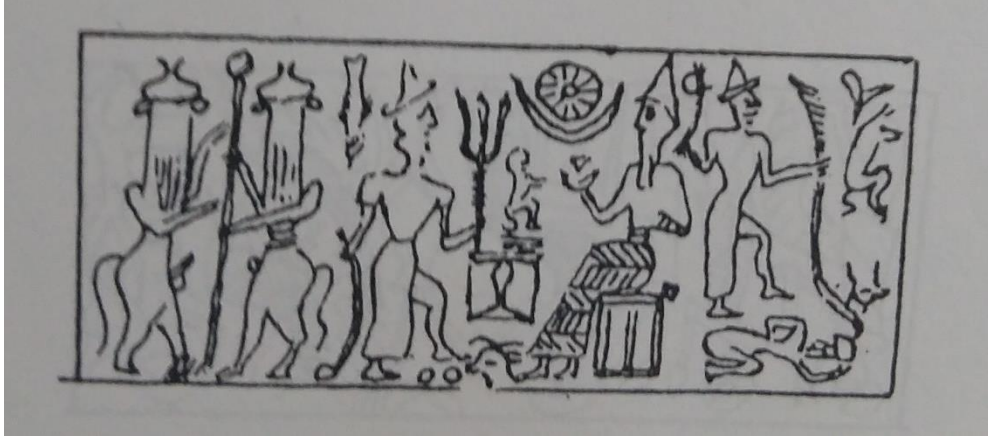
Resim 7.49.b. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier, 1994; 335)

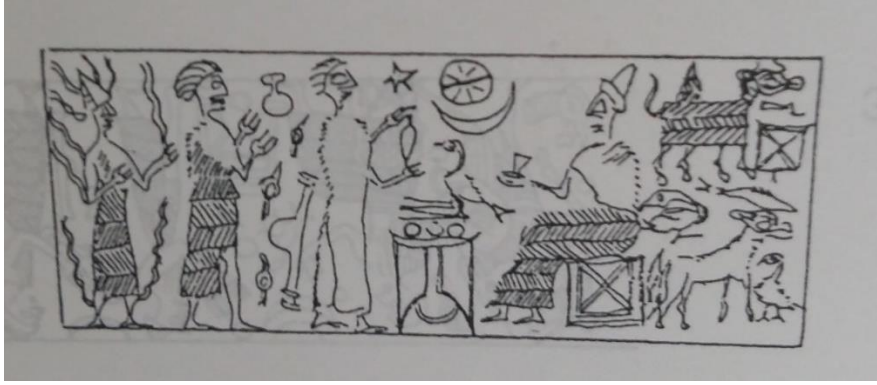
Resim 7.49.c. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier, 1994; 336)

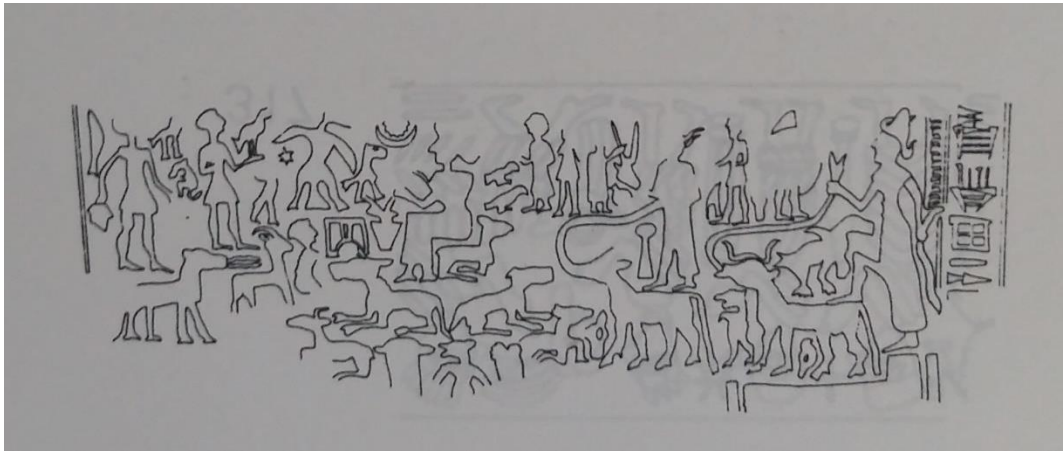
Resim 7.49.d. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier , 1994; 338)

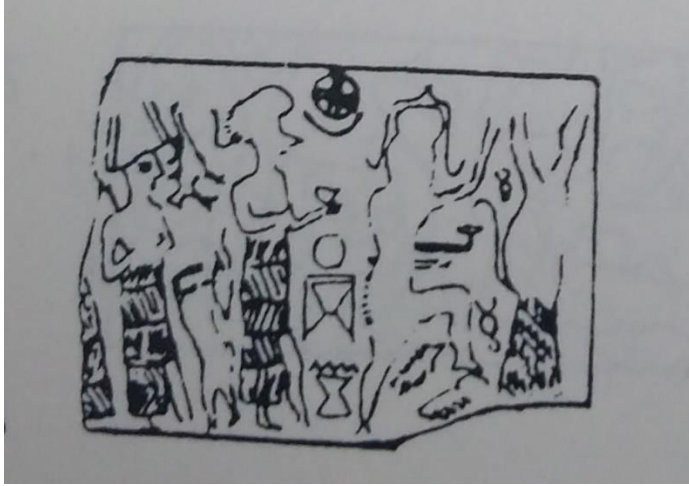
Resim 7.49.e. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier , 1994; 342)

Resim 7.49.f. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier , 1994; 348)

Resim 7.49.g. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.
(Teissier , 1994; 353)

Resim 7.49.h. Eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

(Teissier , 1994; 358)

Acemhöyük'te düz ayaklı sunakların birinin üstü boş (Resim 7.50.) diğerinin üstünde hayvan kurbanı vardır (Resim 7.51). üçüncü baskısında , mühür baskısının sol kısmında koruyucu tanrıça önünde düz ayaklı masa sunak görülür⁶⁷ (Resim 7.52.). Konya Karahöyük'te ele geçmiş olan damga mühür baskısındaki düz ayaklı masa sunağım tipolojik olarak Kültepe mühürlerinden bir farkı yoktur (Resim 7.53.). Eski Babil üslubunda gördüğümüz ikinci tip masa sunak örneklerine benzemektedir.

Resim 7.42. Eski Anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS -311)

⁶⁷ ÖZGÜÇ Nimet , 'Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları' . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977) , 371

Resim 7.43. Acmhöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

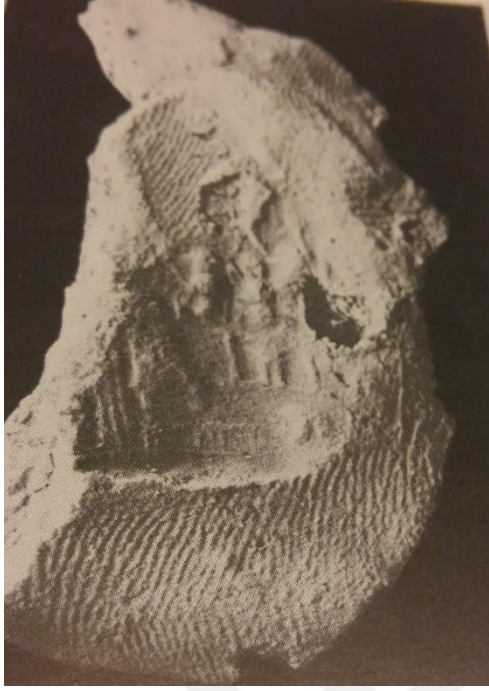

Resim 7.44. Acmhöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.ç.

Resim 7.45. Acmhöyük eski anadolu üslubu masa sunak görülen s.m.b.

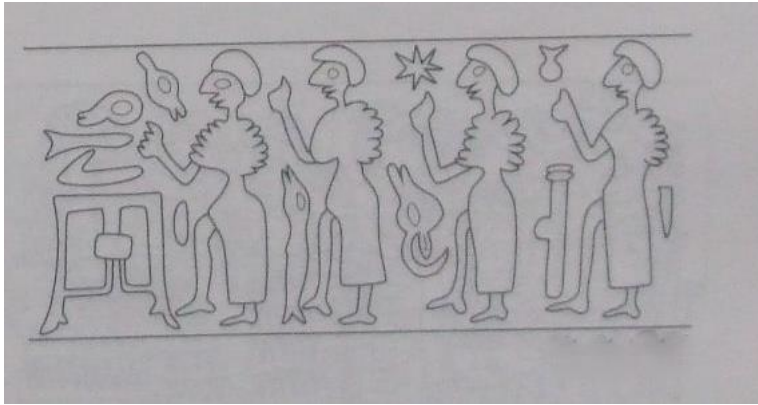
(Özgüç , 1977: Lev.VIII-23)

Resim 7.46. Karahöyük eski anadolu üslubu düz ayaklı masa sunak görülen s.m.b.

(Alp, 1994; Lev.47 Resim 111)

Kesik kol , bu üslupta ele geçen neredeyse her mühür baskısındaki sunak üzerinde görülmektedir. Kol ile beraber yanındaki diğer nesnelere değişiklik gösterir. Bazen bir kesik hayvan başı (Resim 7.55.) , bazen de bir kuş (Resim 7.56.) görülür. Yalnızca bir kol (Resim 7.57.) veya yalnızca kesik hayvan başının (Resim 7.58.) olduğu örnekler de vardır.

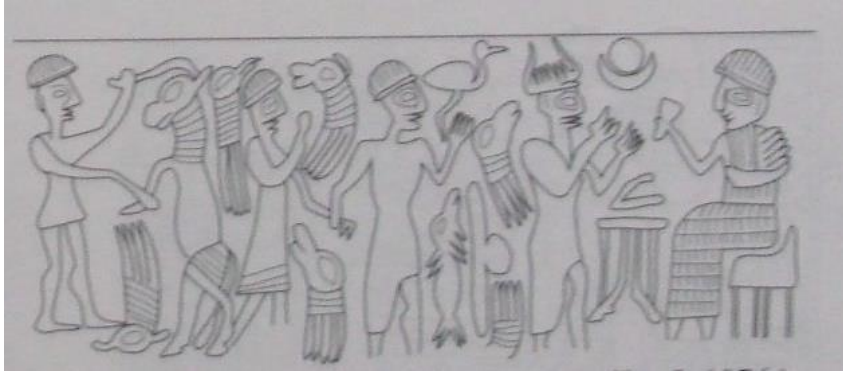

Resim 7.47. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere görülen s.m.b.ç.

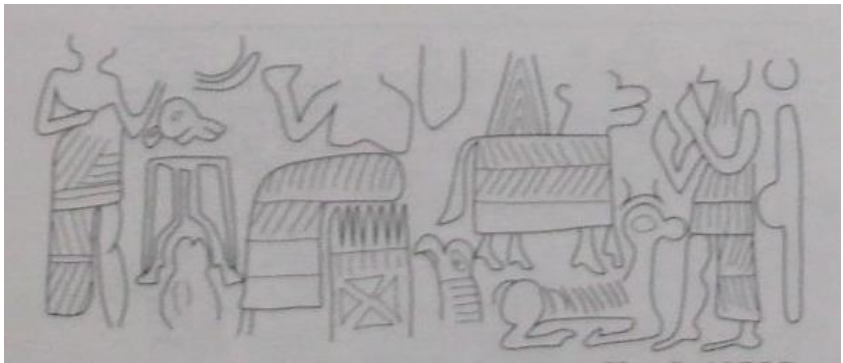
(Özgüç , 2006; CS -336)

Resim 7.48. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere gösteren s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS -613)

Resim 7.49. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere gösteren s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS -690)

Resim 7.50. Eski anadolu üslubu masa sunak ve üzerinde çeşitli nesnelere gösteren s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS -689)

7.3. Boğa Biçiminde Sunak

Masa ve meyvelik sunak dışında inceleyeceğimiz son tip boğa sunaklardır. Boğa sunak bazen bağımsız bir figür olarak , bazen kompozisyonun ana figürü olarak , bazen de oturan tanrı ile yan yana ya da başka figürlere eşlik eder şekilde görülebilir. Boğa sunağın Anadolulu mu yoksa Mezopotamyalı mı olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır. Boğa sunak genellikle Anadolu ile özellikle de Kaniş ile ilişkilendirilip Kaniş'in bir tanrısı olduğu düşünülmektedir. Bu konu hakkında çalışma yapmış çoğu bilim insanı gibi Nimet Özgüç de boğa sunağın Anadolulu bir öge olduğunu düşünmektedir⁶⁸. Bunun Asurlular tarafından kabul edildiğini ve gliptik repartuarının bir parçası haline geldiği açıklanmaktadır. Fakat bulunan bazı kanıtlar ise bu açıklamalara uymamaktadır ve boğa sunağın Mezopotamyalı olduğunu işaret etmektedir. Bu kanıtlardan biri şudur : Asur kralı İrişum'un Kültepe bulunan bir kitabesinde 'Rimu' yani yabani boğa resimlerinin saray ve mabet kapılarında en fazla bulunan tasvir olduğu yazmaktadır⁶⁹. Bir başka kanıt ise Kiş şehrinde bulunmuş iki adet mühür üzerinde görülen boğa sunaktır⁷⁰.

Boğa sunaklarda görülen asıl ilginç özellik boğanın sırt kısmında görülen koni , kuş ve baltadır. Bu üç motiften biri neredeyse her tasvirde görülür. Koninin biçimleri değişiklik gösterir ama çoğunlukla geniş tabanlı üçgen şekildedir.

Daha az yaygın olan bir özellikte boğa sunağın önündeki masa sunaktır. Özellikle Eski Anadolu üslubu ve Eski Asur üslubu başlığında göreceğimiz hemen hemen bütün mühürlerde boğa sunağın yanında bir de boğa bacaklı masa sunak görülür. Bununla birlikte boğa sunak tasvirlerinde görülen diğer bir özellik boğanın bir zemin çizgisi, platform ,küçük insan figürleri veya başka hayvanlar üzerinde gösterilmesidir. Bunlardan hangisinin yaygın olarak kullanıldığı alt başlıklarda inceleyeceğiz.

7.3.1. Eski Asur Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak

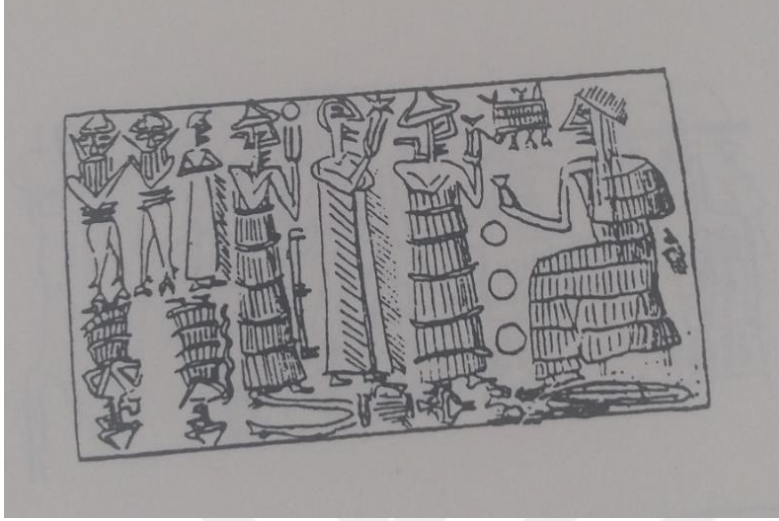
Genel hatlarıyla Eski Asur üslubunda boğa sunak tasvirlerine baktığımızda dikdörtgen şeklinde köşeli bir vücut dikkat çeker. Sıklıkla profilden tasvir edilen boğaların 4 bacağı da yan yana gösterilmiştir. Boynuzları genellikle içe doğru sivriltilmiş şekildedir. Gözleri yüz ebatına göre oldukça büyük tek bir yuvarlak şekilde çizilmiştir. Vücudu üzerinde yatay veya

⁶⁸ ÖZGÜÇ Nimet , **Kaniş Karumu İb Katı Mühürleri Ve Mühür Baskıları** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1968 , 22

⁶⁹ BALKAN Kemal ve LANDSBERGER Benno , 'Asur Kralı İrişum'un Kültepe'de 1948'de Bulunan Kitabesi' . *Bellekten* , XIV (54) (1950) , 200

⁷⁰ TOSUN Mebrure , 'Mezopotamya'da Boğa Kültü' . *III. Türk Tarih Kongresi* , (1943), 72

dikey çizgiler vardır ve bazen oturan tanrının elbise motifi ile boğanın üzerinde görülen motif aynıdır. Eski Asur'da görülen en eski boğa sunak REL 61 'de ⁷¹ (Revised Eponym List) Pisah-ili'ye ait bir mühür baskısında görülür⁷² (Resim 7.59.).

Resim 7.51. Eski asur üslubu boğa sunak görülen en eski s.m.b.ç.

(Teissier, 1994; 123)

Boğa sunaklar bir platform , zemin çizgisi , küçük insan figürleri veya başka hayvanlar üzerinde tasvir edilmiştir. En sık görülen tasvir bir zemin çizgisi altında yer küçük insan figürleri üstündedir. Bunu takiben hayvan üstünde tasviri görülür. Bu hayvanlar genellikle kükrer pozisyonda gösterilmiş aslan ve akreptir. Akrebin tarih öncesi dönemlerden beri tasvirlerde kullanıldığı görülür. Fakat Asur mühürlerinde olması da oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca akrep Kassit döneminde kudurrular üzerinde tanrıça İşhara'nın simgesi olarak kullanılmıştır⁷³.

Eski Asur üslubu içerisinde mühür ve mühür baskılarında görülen boğa sunak tasvirlerini genel hatlarıyla kendi içerisinde üçe ayırmak mümkündür. İlk olarak tapılan boğa sunak örneklerini inceleyelim. Tasvirlerde bazen sadece bir boğaya tapan kişilerin olduğunu (Resim 7.60.a , b , c , d , e , f) , bazen de bir tanrı ve tapanlarının arkasında ayrıca boğaya tapan kişilerin olduğunu görürüz (Resim 7.61.a , b).

⁷¹ BARJOMOVIC GOJKO ve HERTEL Thomas ve LARSEN,Mogen Trolle , ' Ups and Down at Kanesh : Chronology , History and Society i n the Old Assyrian Period ' . *PIHANS* , volume 120 ,2012, 93

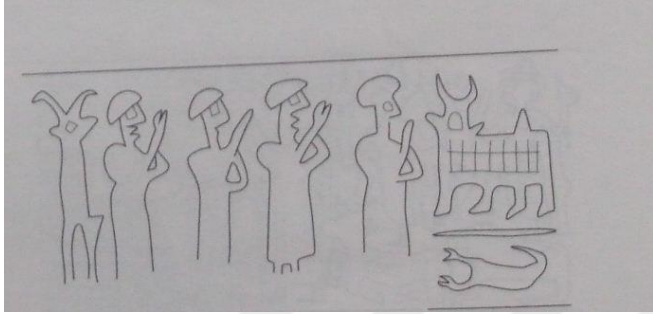
⁷² TEISSIER Beatrice , 'Sealing and Seals on Texts from Kültepe Karum Level 2 ' . *PIHANS* , volume 70 ,1994

⁷³ BLACK Jeremy ve GREEN,Anthony , **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar , İfritler , Semboller** , Aram Yayıncılık , İstanbul 2003 , 27

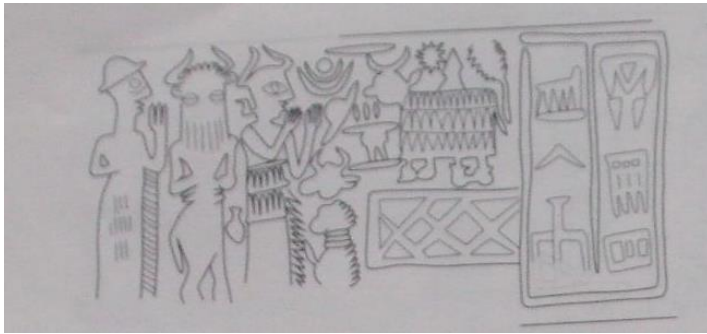
Resim 7.52. a. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-511)

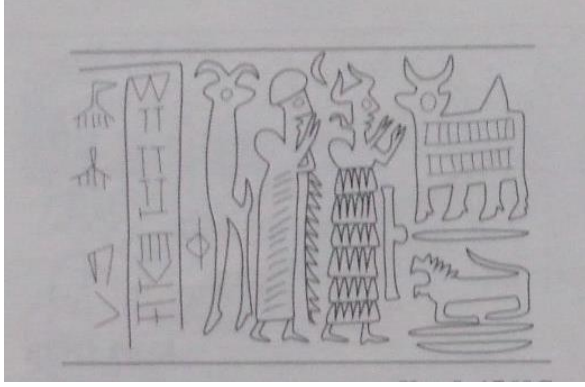
Resim 7.60.b. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-531)

Resim 7.60.c. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-554)

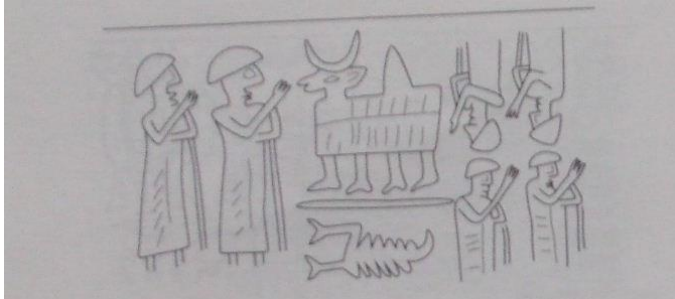
Resim 7.60.d. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-452)

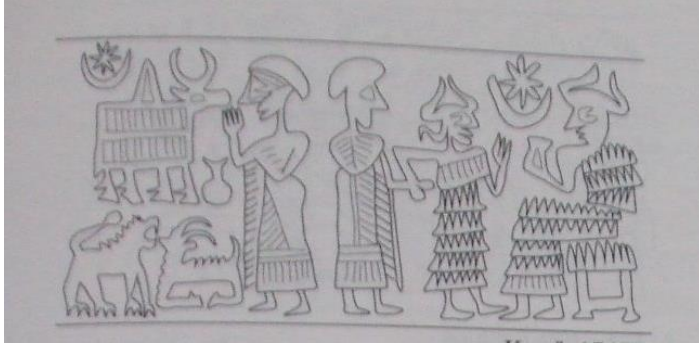
Resim 7.60.e. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-398)

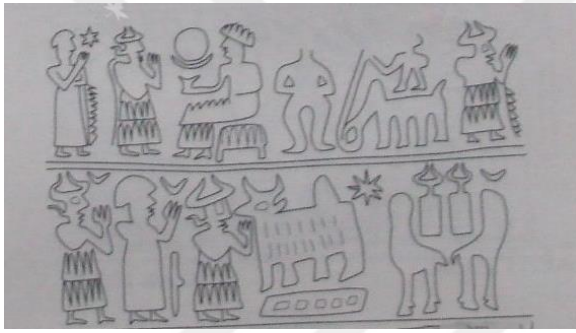
Resim 7.60.f. Eski asur üslubu tapılan boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-528)

Resim 7.61.a. Eski asur üslubu tanrıya tapanların arkasında boğa sunağa tapan figür görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-427)

Resim 7.61.b. Eski asur üslubu tanrıya tapanların arkasında boğa sunağa tapan figür görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-395)

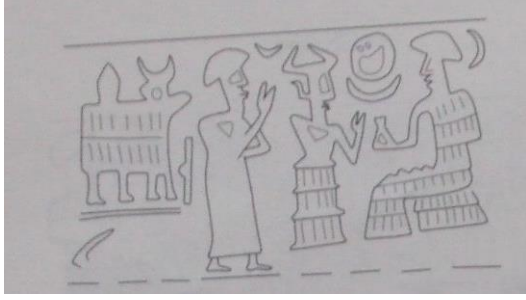
İkinci olarak göreceğimiz koruyucu boğa sunaklardır. Koruyucu olarak tasvir edildiği sahnelerde tapan kişiyi koruduğu görülür. Bu şekilde lama ve aslanlı tanrı arasında veya tapanın arkasında yer almaktadır (Resim 7.62.a , b , c , d).

Resim 7.62. a. Eski asur üslubu koruyucu olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-79)

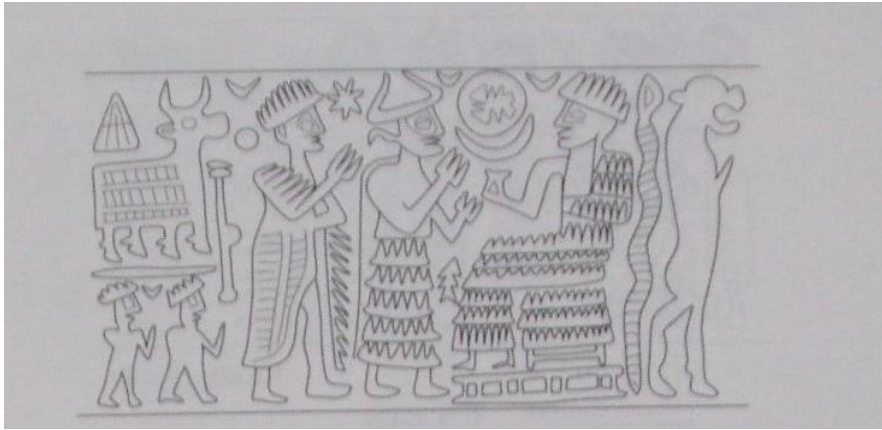
Resim 7.62.b. Eski asur üslubu koruyucu olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-363)

Resim 7.62.c. Eski asur üslubu koruyucu olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-611)

Resim 7.62.d. Eski asur üslubu koruyucu olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.

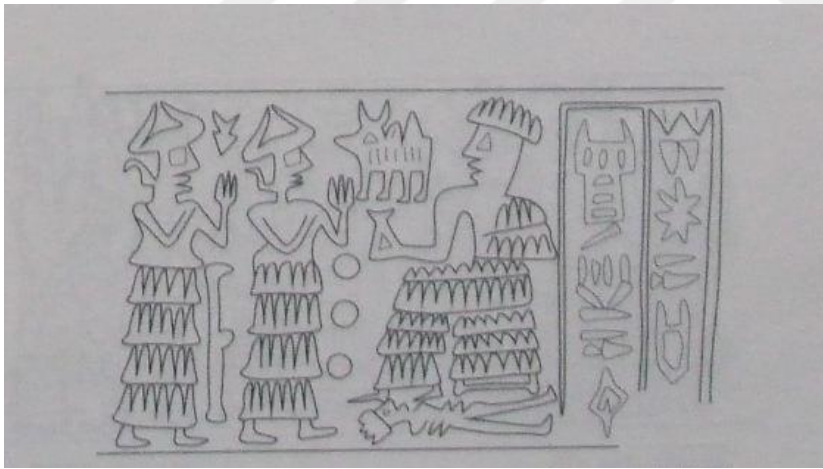
(Özgüç , 2006; CS-625)

Sembol olarak göreceğimiz örneklerde ; oturan tanrı önünde yer alan hilali güneş kursu motifinin yerine kullanılır. Burada şöyle bir ayrıntıya dikkat çekmek gerekir ; Eski Asur üslubunda sembol olarak kullanılmış boğa sunaklar genellikle çok erken dönemlerde

kullanılmıştır. Bunun diğeri bir kanıtı da daha önce yukarıda bahsettiğimiz Pisah-ili'ye ait mühür baskısıdır. Bunun haricinde göreceğimiz üç adet mühür daha vardır ve sahipleri Amur-ili'nin kızı Rubatum (Resim 7.63.a.) , İli-kurub'un oğlu Puzur-Assur (Resim 7.63.b.) ve vezir Su-Anum'un oğlu Ahsalim'dir⁷⁴ (Resim 7.63.c.).

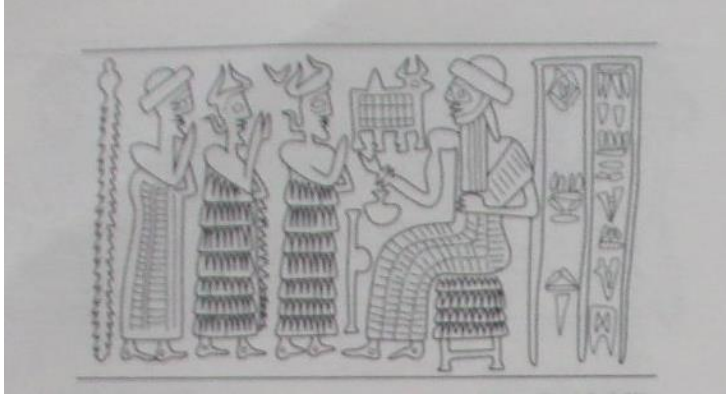

Resim 7.63. a. Eski asur üslubu sembol olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-357)

Resim 7.63. b. Eski asur üslubu sembol olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-730)

⁷⁴ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe-Kaniş/Neşa Yerli Peruwa ve Assur-ımitti'nin Oğlu Asurlu Tüccar Usur-şa-İştar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları** ,Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara 2006 , 13

Resim 7.63.c. Eski asur üslubu sembol olarak görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-822)

7.3.2. Eski Babil Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak

Eski Babil üslubunda Kültepe’de ele geçen mühür ve mühür baskıları ile ilgili taranan kaynaklarda boğa sunağa rastlanılmamıştır. Ancak Acemhöyük yerleşiminde oldukça dikkat çekici bir örnek karşımıza çıkar. Koruyucu tanrıça karşısında yer alan boğa sunağın dört bacağı düz bir şekilde işlenmiştir. Sunağın üstü şimdiye kadar gördüğümüz örneklerden farklı olarak yüksek bir biçimde yapılmıştır⁷⁵ (Resim 7.64.a) . Asur şehir belediyesinin resmi mührü olan bu mührde üç satır yazının yanında Gudea takkeli uzun elbiseli kral , koruyucu tanrıça Lama rehberliğinde ülkenin yabancı boğasına , tanrı Assur’u hatırlatan gövdesi dağ veya ziggurat biçimli boğaya tapar⁷⁶ (Resim 7.64.b).

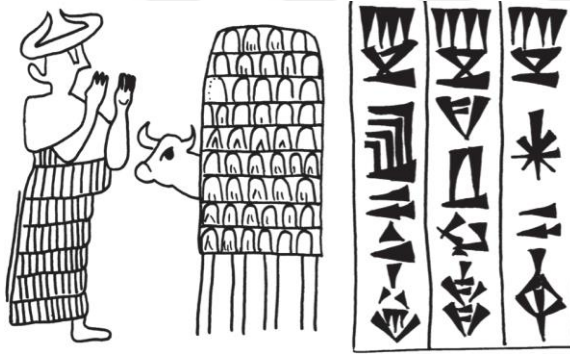
⁷⁵ ÖZGÜÇ Nimet , ‘Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları’ . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977), 364

⁷⁶ ÖZGÜÇ Nimet , *Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar* , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 62

Resim 7.64. a. Acmhöyük eski babil üslubu boğa sunak görülen s.m.b.

(Özgüç, 1977: Lev.I-4)

Resim 7.64 b. Aynı mühür baskısının çizimi

(Özgüç, 2015: 62)

7.3.3. Eski Suriye Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak

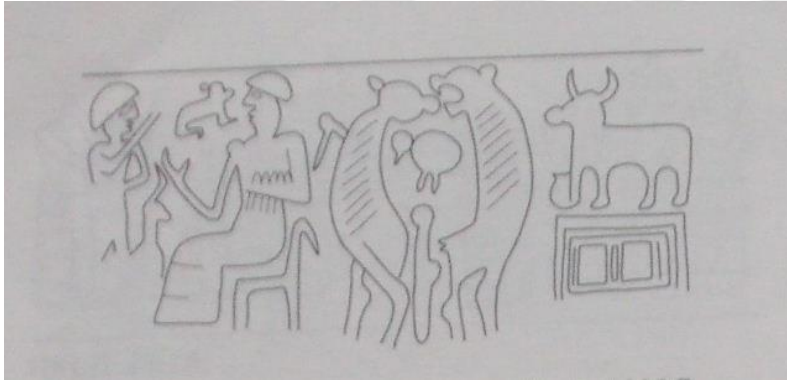
Eski Suriye üslubunda boğalar genel olarak oldukça şematik olarak gösterilmiştir. Çoğunlukla gövdesi üzerinde herhangi bir bezeme olmadan ve yüz kısmında ağzı veya gözleri olmadan tasvir edilir. Fakat Eski Asur üslubunda gördüğümüz dikdörtgen vücut hatları yerine kendi tipolojisine uygun olarak görülmektedir. Yine bir zemin çizgisi , platform , küçük insan figürleri ve hayvanlar üzerinde görülür. Boğa etrafında doldurma motifi olarak yan yana veya üst üste halkalar mevcuttur.

Eski Suriye üslubunda boğa sunakları kendi içinde üç gruba ayırmak mümkündür. İlk olarak boğaya baş tanrı ile birlikte tapıldığı görülmektedir. Bu sahnelerde genellikle tanrının arkasında yer alır. Bunlardan üç tanesi bir kaide üzerinde (Resim 7.65.a , b , c) , biri yazıt üzerinde (Resim 7.66.) , bir diğeri karşılıklı duran iki adam ve onların yanında yer alan iki

yüzlü tanrı Usmu üzerinde (Resim 7.67.) ve iki tanesi de dikdörtgen içinde insan yüzü betimlenmiş bir kaide üzerinde yer alır (Resim 7.68.a , b).

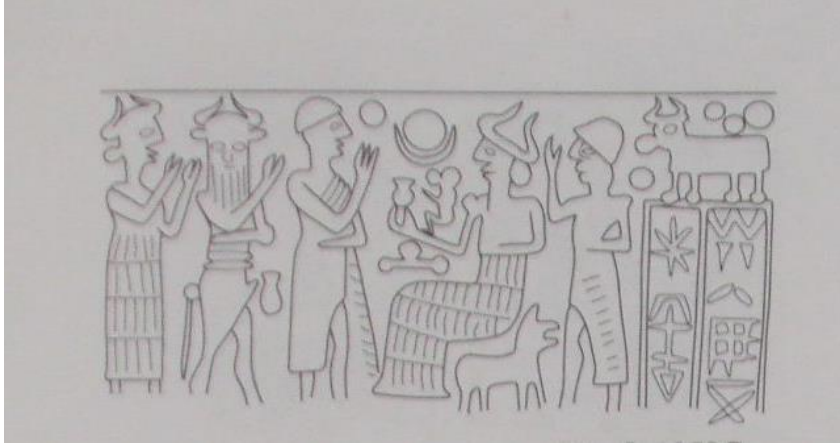
Resim 7.65. a. Eski Suriye üslubu kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-600)

Resim 7.65.b. Eski Suriye üslubu kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.
(Özgüç , 2006; CS-761)

Resim 7.65.c. Eski suriye üslubu kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-795)

Resim 7.66.. Eski suriye üslubu yazıt üzerinde görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-814)

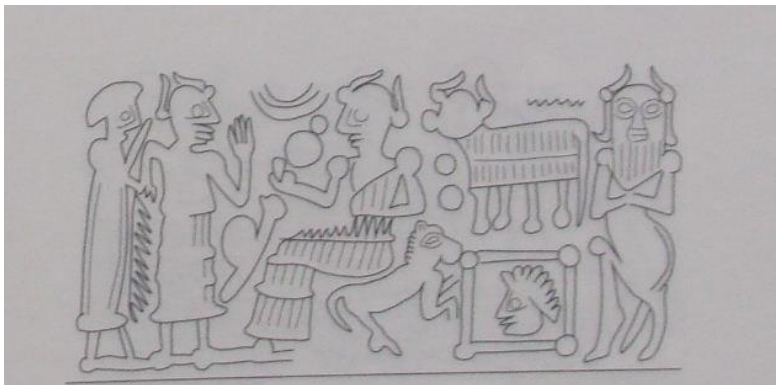
Resim 7.67. Eski Suriye üslubu iki yüzlü tanrı usmu üzerinde tasvir edilmiş boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-609)

Resim 7.68. a. Eski Suriye üslubu insan yüzlü kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-524)

Resim 7.68. b. Eski Suriye üslubu insan yüzlü kaide üzerinde boğa sunak görülen s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-774)

İkinci grup Suriye üslubunun karakteristik öğelerinden biri olan Suriyeli kadın huzurunda ki boğa sunaklardır. Suriyeli kadın bir kolunu daima boğa sunağa doğru uzatmış şekilde görülür (Resim 7.69. a , b, c ,d). Buradaki diğer bir önemli nokta Eski Suriye üslubunun yine karakteristik özelliği olan mühür yüzündeki yan yana birden fazla halka ‘süreyya yıldız kümesi’ olarak adlandırılır ve bu boğa kültü ile ilgili ortaya çıkar ; Eski Suriye mühürlerinde boğa burcunun yedi yıldızı Süreyya kümesi ya kaideye basan veya onun üstünde yatan boğanın üzerinde ya da bir tanrının yüzü hizasında hilalli güneş kursuna bağlı olarak yer alır⁷⁷. Acemhöyük’te de bunun örneği vardır. Acemhöyük’teki örnekte tanrının yüzü hizasında hilalli güneş kursuna bağlı olarak gösterilmiştir⁷⁸ (Resim 7.70).

Resim 7.69. a. Eski Suriye üslubu Suriyeli kadın huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-445)

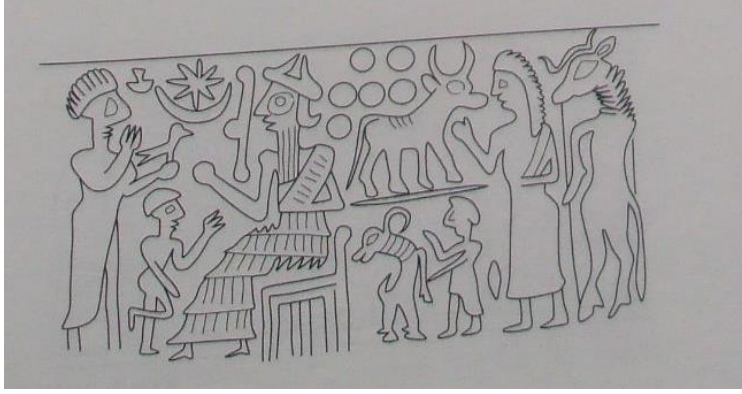
⁷⁷ ÖZGÜÇ Nimet , **Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar** , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 130

⁷⁸ ÖZGÜÇ Nimet , **Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar** , Türk Tarih Kurumu Yayınevi , Ankara 2015, 129

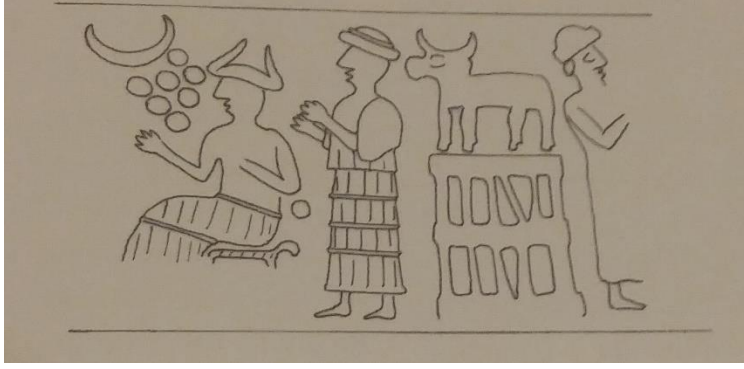
Resim 7.69.b. Eski suriye üslubu suriyeli kadın huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-608)

Resim 7.69.c. Eski suriye üslubu suriyeli kadın huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-820)

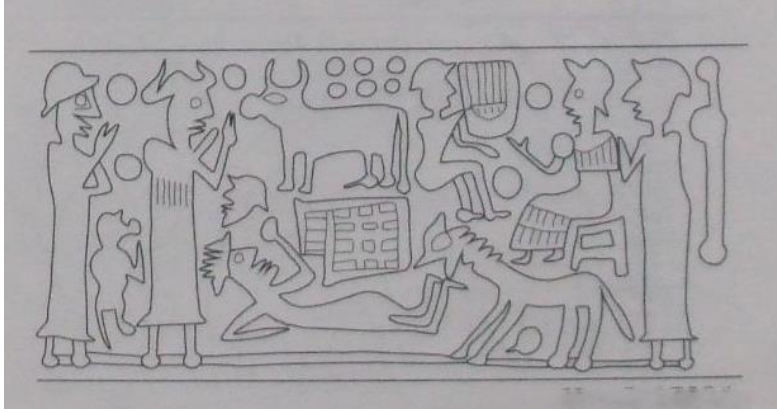
Resim 7.69.d. Eski suriye üslubu suriyeli kadın huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-823)

Resim 7.70. Achemhöyük eski suriye üslubu süreyya kümesi ve boğa sunak s.m.b.ç.

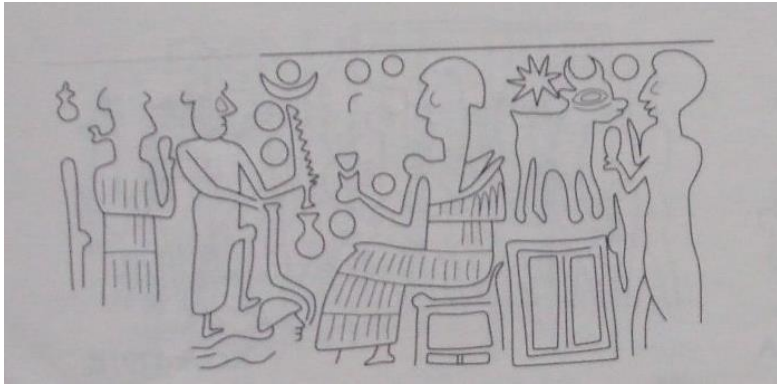
(Özgüç , 2015: 129-Ac.CS 70)

Üçüncü ve son grup lama huzurunda olan boğa sunaklardır. Bütün sahnelerde bir kaide üzerinde yer almaktadır (Resim 7.71.a , b , c , d).

Resim 7.53. a. Eski suriye üslubu lama huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-380)

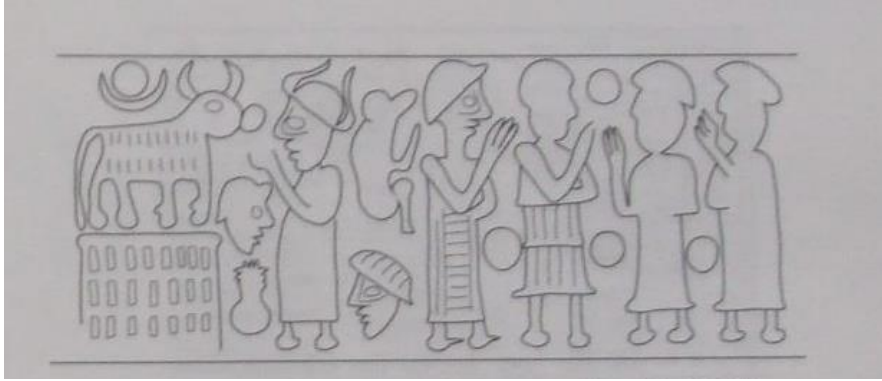
Resim 7.71.b. Eski suriye üslubu lama huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-507)

Resim 7.71.c. Eski Suriye üslubu lama huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-533)

Resim 7.71.d. Eski Suriye üslubu lama huzurunda görülen boğa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-772)

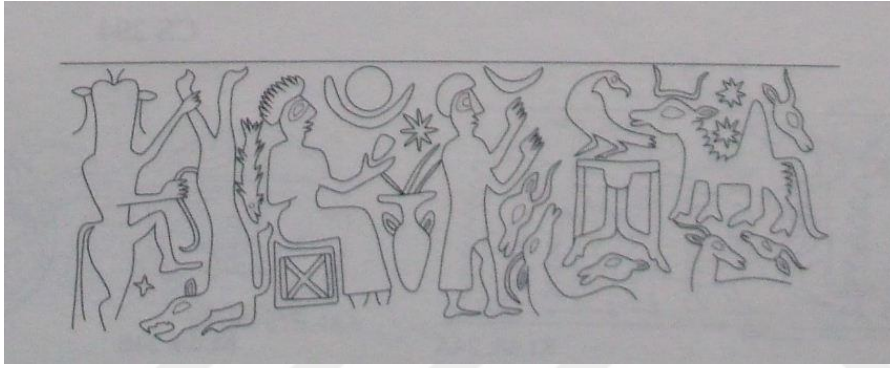
7.3.4. Eski Anadolu Üslubunda Boğa Biçiminde Sunak

Eski Anadolu üslubunda ki boğa sunakların çoğunda daha önce Eski Asur üslubunda gördüğümüz gibi dikdörtgen bir vücut ve gövde üzerindeki bezemelerin oturan tanrı veya ayaktaki figürlerin elbiselerinin üzerindeki bezemelerin aynı olduğu görülür. Bu durumda Eski Anadolu üslubu ile Eski Asur üslubunu ayırt etmek için mühür üzerindeki başka motiflere bakmak gerekir. Eski Anadolu üslubunda çoğunlukla boğa sunağın önünde bir de boğa bacaklı masa sunak bulunur (Resim 7.72.a , b , c , d , e). Eski Asur üslubunda bu şekilde üç mühür baskısı vardır. Eski Anadolu üslubunda diğer dikkat çekici bir özellik boğa sunağın ve diğer figürlerin etrafında hayvan başlarının görülmesidir. Tapma sahnelerinde boğa sunak , sağ veya sol elinde kadeh tutmuş oturan tanrı önünde bazen hiçbir figür olmadan (Resim 7.73.) bazen de tapanların arkasında yer alır (Resim 7.74.a , b , c).

Resim 7.72. a. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-259)

Resim 7.72.b. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-291)

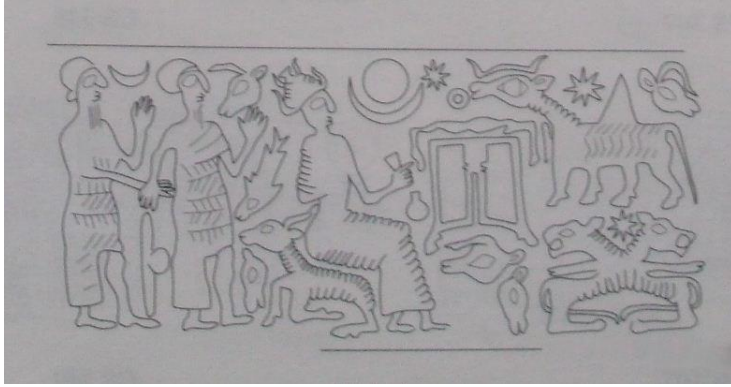
Resim 7.72.c. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-311)

Resim 7.72.d. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç , 2006; CS-345)

Resim 7.72.e. Eski anadolu üslubu boğa sunak önünde görülen boğa bacaklı masa sunak s.m.b.ç.

(Özgüç, 2006; CS-353)

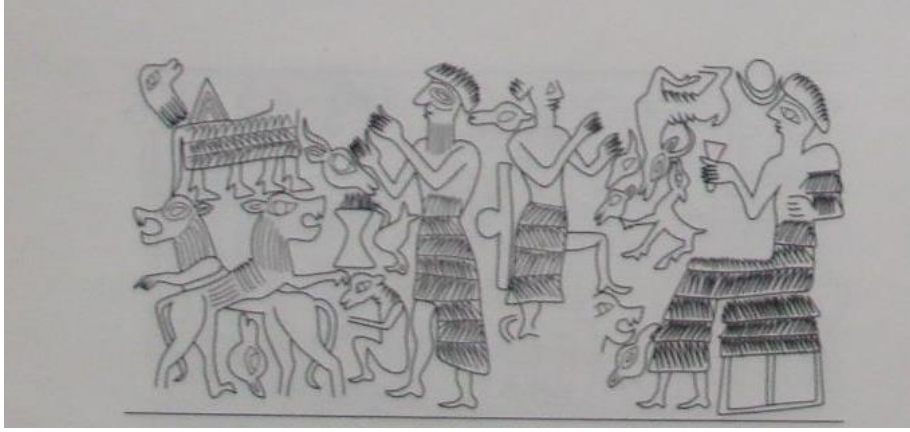

Resim 7.73. Eski anadolu üslubu oturan tanrı önünde yer alan boğa sunak s.m.b.ç.

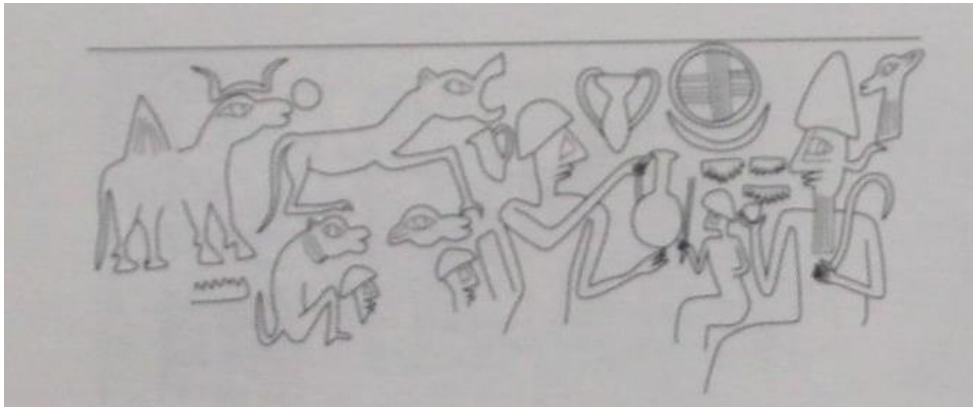
(Özgüç, 2006; CS-230)

Resim 7.74.a. Eski anadolu üslubu tapanların arkasında yer alan boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-442)

Resim 7.74.b. Eski anadolu üslubu tapanların arkasında yer alan boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-826)

Resim 7.74.c. Eski anadolu üslubu tapanların arkasında yer alan boğa sunak s.m.b.ç.
(Özgüç, 2006; CS-793)

8. ARKEOLOJİK KAZILARDA BULUNAN SUNAKLAR

Sunaklar ve sunu kavramı bölümünde kazılarda ele geçen buluntulardan bahsedeceğimizi söylemiştik. Kültepe , Yakınoğu’da seramik üreten seçkin merkezlerden biridir⁷⁹. Kültepe mühürlerinde tasvir edilmiş olan sunaklar Anadolu’da uzun bir geleneği olan pişmiş toprak meyveliklerden gelişmiştir ve Koloni Çağı seramik sanatının şaheserlerindedir. Günlük olarak kullanılmamıştır , tapınaklarda ve cenaze törenlerinde kullanılmış kült objeleridir⁸⁰. Meyvelikler , Kaniş’te en çok kullanılan kaplardan biridir. Kulpsuz meyveliklerin (Resim 8.1.) yanı sıra tek kulplu (Resim 8.2.a , b) , çift kulplu (Resim 8.3.) , dört kulplu (Resim 8.4.) , hatta altı yatay ve dikey kulplu olanlar da vardır (Resim 8.5.). Çan şeklindeki meyvelikler üç alt gruba ayrılırlar⁸¹:

- 1) Monokrom meyvelikler
- 2) Boya bezemeliler (Resim 8.6.)
- 3) Ağız kenarları üstünde hayvan figürü olanlar (Resim 8.7.)

Resim 8.1. Kulpsuz, kaidesi çan biçimli monokrom meyvelik

(Özgüç, 2005; 133)

⁷⁹ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 115

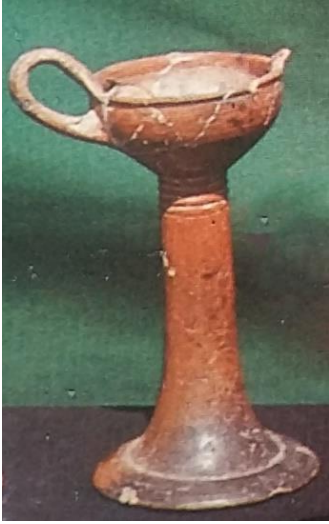
⁸⁰ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş/Neşa** , Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları , İstanbul 2005, 120

⁸¹ ÖZGÜÇ Tahsin , **Kültepe/Kaniş II Eski Yakınoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar** , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986 , 52

Resim 8.2. a. Tek kulplu monokrom meyvelik

(Özgüç, 2005; 133)

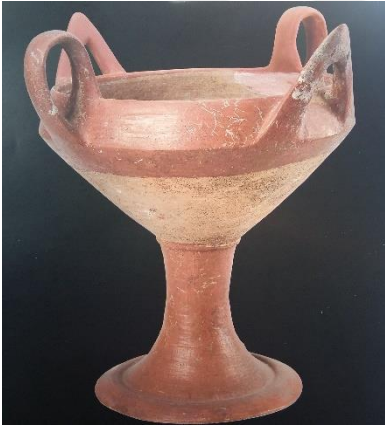
Resim 8.2.b. Tek kulplu monokrom meyvelik

(Özgüç, 1986; Lev. B 1-7)

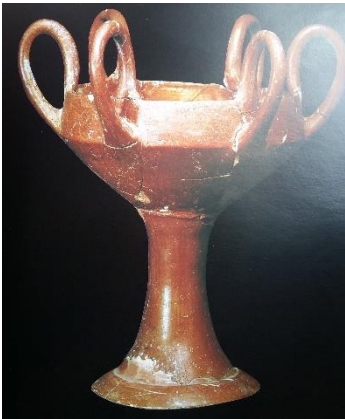

Resim 8.3. Çift kulplu monokrom meyvelik
(Özgüç, 1986; Lev. B 1-7)

Resim 8.4. Dört kulplu polikrom meyvelik
(Özgüç, 2005; 123)

Resim 8.5. Dört kulplu monokrom meyvelik
(Özgüç, 2005; 134)

Resim 8.6. Boya bezemeli meyvelik
(Özgüç, 1986)

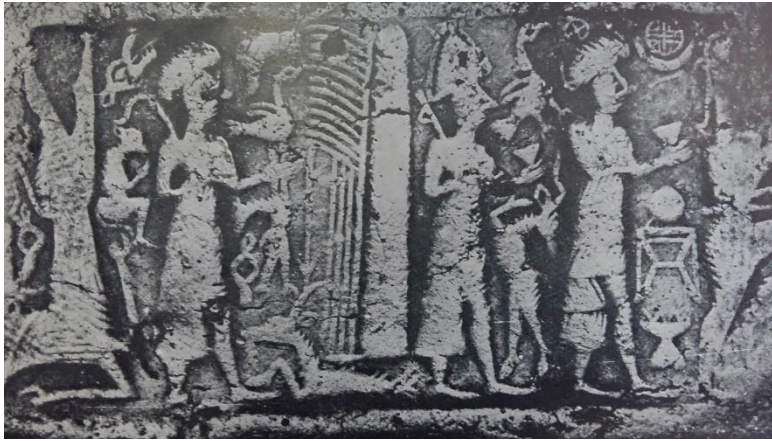

Resim 8.7. a. Ağız kenarı üstünde hayvan figürü olan meyvelik
(Özgüç, 2005; 156)

Resim 8.7.b. Ağız kenarı üstünde hayvan figürü olan meyvelik
(Özgüç, 2005; 159)

Anadolu üslubunda işlenmiş mühürlerde kulplu meyvelikler sıkça tasvir edilirkulplu meyvelikler Karum II. katta bulunanlar⁸² ile tam bir şekil benzerliğine sahiptir. Aynı kap şeklinin dört kulplusu (Resim 8.8.) ve altı kulplusu (Resim 8.9) boğa ayaklı sunağın alt tarafında gösterilmiştir.

Resim 8.8. Boğa ayaklı masa sunak altına yerleştirilmiş dört kulplu meyvelik sunak
(Özgüç, 1965; Lev.VI -17)

⁸² ÖZGÜÇ Nimet , '1951 Yılında Kültepe'de Yapılan Kazı Hakkında Ön Rapor' . *Bulleten* Cilt XVII (Sayı66) (1953) , Resim 10

Resim 8.9. Boğa ayaklı masa sunak altına yerleştirilmiş altı kulplu meyvelik sunak
(Özgüç,1965; Lev.V-15a)

Masa sunaklar Anadolu üslubunda çok tasvir edilmesine rağmen kazılarda asıllarına rastlanmamıştır⁸³. Boğa ayağı şeklinde yapılmış bacaklar Urartu kazanlarının ayaklarında olduğu gibi⁸⁴ (Resim 8.10.) madenden yapılmış bulduklarını mümkün kılmaktadır⁸⁵. Kültepe II. katta bulunmuş kap kaideleri masa sunakların pişmiş topraktan yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir⁸⁶ (Resim 8.11.)

⁸³ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 12

⁸⁴ BARNETT Richard , ‘The Excavations of the British Museum at Toprak Kale Near Van’ . **IRAQ** , Volume 12 (Sayı 1) (1953)

⁸⁵ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 12

⁸⁶ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 12

Resim 8.10. Boğa bacaklı urartu kazan ayağı

(Barnett , 1950; Lev.XXXII – I)

Resim 8.11. Kültepe’de bulunmuş pişmiş toprak boğa ayaklı kap kaidesi

(Özgüç , 1965; Lev.XXXII – 100)

9. ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU'NUN DİNSEL YAPISI

Yazılı kaynaklardan ve arkeolojik malzeme gruplarından Koloni Çağı'nda çok tanrılı bir inanç sistemi olduğu anlaşılmaktadır. Kültepe'de bulunan Eski Asurca yazılmış çivi yazılı tabletlerin büyük bir çoğunluğu II. tabakada bulunmuştur. Tabletlerin çoğunluğu sosyal hayatla ilgilidir. Kültepe metinlerinde Eski Anadolu halkının din ve inançlarıyla ilgili yeterli bilgi yoktur. Çünkü mitolojik metinler ilahiler, tanrı ve tanrıçalar için yapılan ritüeller gibi doğrudan din ve inanç konusunda bilgi edinilen kaynaklardan yoksunuz⁸⁷. Bu nedenle mühürler ve mühür baskıları, çeşitli malzemelerden yapılmış tanrı ve tanrıça heykelcikleri , mezarlar, figürinler, Anadolu'nun yerli ve yabancı tanrıları bu çağın dini yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. Anadolu tanrılarıyla ilgili ilk bilgileri H. Hirsch vermiştir⁸⁸. Anna yerli tanrılar arasında ismi en fazla geçen tanrıdır ve tabletlerde de bu tanrının tapınağından ve rahibinden (kumrum) bahsedilmektedir. Yine tapınağından ve rahibinden bahsedilen diğer bir tanrı Nipas'tır. İki Asurlu ile yerli bir karı koca arasında düzenlenen borç belgesinde , borcun kralın tanrı Nipas'ın tapınağından çıktığı zaman ödeneceği yazmaktadır.

Yerli tanrılar ile Mezopotamyalı tanrı isimlerinin belgelerde zikredilme nedenleri farklıdır. Örneğin; Asurluların tanrısı baş tanrısı Assur genellikle yazılı sözleşmelerde Asurlular tarafından şahit olarak gösterilirdi. Yani taraflar arasında yeminlere geçerlik kazandırıp garantör olarak kullanılırdı, yerli tanrıların isimleri ise daha çok kutsal festival veya bayramların kayıt tutulduğu belgelerde geçer⁸⁹. Bu bayramlarla ilgili kayıtlara ise genellikle borç belgelerinde rastlanılır çünkü borçlar genellikle hasat ve bağbozumu gibi zamanlarda ya da belli bir tanrı adına yapılan festival zamanında ödenirdi. Harihari, Tuhtuhanum ve Parka, adlarına bayram düzenlenen diğer yerli tanrılardır. Parka'nın Hattuşa'da tahıl tanrıçası Halki'nin tapınağında bir kültü olan tanrı olarak Hitit metinlerinde de ismi geçmektedir⁹⁰.

Dini hayat ile ilgili bilgi edinmemizi sağlayan en önemli arkeolojik kanıtlardan biri tapınaklardır. Çok tanrılı bir din yapısına sahip Anadolu halkının tanrıları adına tapınaklar yaptığı ve törenler düzenlediği anlaşılmaktadır. Kültepe yerleşiminde stadelin dışında

⁸⁷ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayesri 2012 ,147

⁸⁸ HIRSCH Hans , **Untersuchungen zur Altassyrischen Religion** , Graz 1961 , 27-28

⁸⁹ KÜÇÜKBEZCİ Hatice Gül 'Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu'da Dinsel Yapı' . *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , Sayı 5 (2011) , 89-102

⁹⁰ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayesri 2012,154

birbirine 40 metre ara ile inşa edilmiş mabet olduğu düşünölen iki adet büyük bina vardır⁹¹. Diğer yandan bilgi edinebildiğimiz ölü gömme adetleri de dini hayatın bir tamamlayıcısıdır. Mezar tipleri , mezarlara konulan hediyeler , ölü için kurban edilen hayvanlar iyi birer bilgi kaynağıdır. Kültepe dahil olmak üzere Acemhöyük, Alişar, Boğazköy, Alalah , Alacahöyük gibi diğer Koloni Çağı yerleşimlerinde ölüler intramural ve ektramural mezarlıklara , inhumasyon ve kremasyon olarak, toprağa, taş sanduka mezarlara, pitoslara gömülmüşlerdir. Gömüler hocker ya da dorsal şekildedir. Ölü hediyelerinin en güzel örneklerini Alacahöyük mezarlarında görmekteyiz. Bulunan boğa ve geyik heykellerinin (Resim 9.1.) Koloni ve Hitit Çağlarında önemli yeri olan boğa ve geyik kültleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır⁹².

Resim 9.1. Alacahöyük'ten geyik heykelciği

(Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Dinsel bayramlarda ve tanrılara sunu yaparken kullanılan ritonlar (Resim 9.2.) ve fildişi kurşun , gümüş , kemik , bronz gibi çeşitli malzemelerden yapılmış heykelcikler (Resim 9.3.) kült objeleri açısından önemli buluntulardır. Kültepe bulunan önemli bir kült kabındaki betimlemeler oldukça ilgi çekicidir (Resim 9.4.). Sandalda betimlenen Kaniş tanrıçasını görmekteyiz. Bu eser bize Mezopotamya tanrılarının sandallarla yaptıkları kült gezilerini

⁹¹ ÖZGÜÇ, Tahsin **Kültepe- Kaniş/Neşar Sarayları ve Mabebetleri** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1999 , 46

⁹² GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayseri 2012,147

hatırlatmaktadır⁹³. Burada da Kaniş tanrıçasının ritüel bir seyahati tasvir ettiğini görmekteyiz.

Resim 9.2. Kültepe'den antilop biçimli riton

(Günbattı , 2012 ; 151)

Resim 9.3. Kültepe'den fildişi çıplak tanrıça heykelciği

(Günbattı , 2012 ; 150)

---

⁹³ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayseri 2012,151

Resim 9.4. Kültepe'den kült kabı

(Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Kaniş Karumunda bulunan mühür ve mühür baskıları , üzerinde mühür baskısı olan bullalar ve zarflar , yerli ve yabancı tanrılar hakkında bilgi vermektedir. En sık işlenen tapma sahnelerinde Asur'un baştanrısı Assur , bilgelik ve su tanrısı Ea , savaş ve aşk tanrıçası İştâr , Güneş tanrısı Şamaş , Ay tanrısı Sin ve Fırtına tanrısı Adad yer alır. Mühürlerde ve mühür baskılarında sadece sembolleri bulunan yerli tanrı ve tanrıçaların isimlerini bilmiyoruz⁹⁴.

Din ve inanış konusunda yazılı kaynaklar yetersiz olsa da ele geçen buluntulardan Eski Anadolu halkı için dinin günlük hayat içerisinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu halkının Mezopotamya tanrılarını da benimseyerek çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olmasıyla birlikte daha sonraki Hitit Dönemini de etkilediği aşikardır.

⁹⁴ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayseri 2012, 150

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsan , tarih boyunca sosyal hayatta varlığını göstermek adına çeşitli arayışlar içine girmiştir. Paleolitik dönemde mağaralarda yaşayan ilk insanların mağara duvarlarına aşı boyası ile bıraktıkları el izleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Görsel olarak basit şekilde başlayan bu çaba zamanla bir sanat anlayışına ve çeşitli somut nesnelere dönüşmüştür. Bu nesnelere biri de mühürler olmuştur.

İlk mühür örnekleri basit çizgilerden , şematik hayvan figürlerinden oluşuyordu. Zaman içinde hem bireyin hayatının birçok alanında bir kimlik veya imza niteliğinde kullanılmaya başlandı hem de zenginleşen görsellik ile beraber bir sanat dalına dönüştü. Bununla da kalmayıp farklı medeniyetler arasında gerçekleşen ticarete kullanılan mühürler medeniyetlerin kendi sanat anlayışında yeni gelişmelere yol açtı. Mühürlerin imza niteliği taşımamasının dışında diğer bir kullanım amacı yazının henüz olmadığı dönemlerde ürün kayıt ve stoklarını tutmak amacıyla kullanılmasıdır. MÖ. 8 binli yıllarda ilk tarım yerleşmeleri ortaya çıktı ve ihtiyacın fazlasından ürün elde edilmeye başlandı. Bunların depolarda çeşitli kaplarda muhafaza edilmesi gerekiyordu. Bu muhafaza işlemi kontrol altında tutmak için kapların ağızları ve depoların kapılarında mühür baskıları görülür. Yani mühür bir nevi makbuz görevindedir. MÖ. 7. Bin yıla tarihlenen İlk Neolitik Çağ yerleşimi Sabi Abyad'da küçük odaların bazılarında kil mühür baskısı yığınlarına rastlanmıştır⁹⁵. Son Kalkolitik Çağ'a gelindiğinde (MÖ. 4500-3000) mühür kullanımı Mezopotamya ile birlikte Anadolu'da da oldukça yaygınlaşmıştır.

Koloni Çağı'nda yerli ustalar Neolitik Çağ'dan beri binlerce yıldır kullanılmış olan damga mühürleri ikinci planda bırakıp bol figürlü sahnelerin işlenmesine daha elverişli olan silindir mührü üretmeye başladılar. Kısa zamanda yabancı üsluplardan özellikle Eski Babil üslubundan kendisini kurtarmış ve zengin motifli orijinal mühürler üretmişlerdir. Yerli ustalar en iyi üretimlerini Asurlu Sarru-Kin zamanında yapmışlardır hatta Asurlu tüccarlar da kullandıkları mühürleri yerli atölyelere ısmarlamışlardır⁹⁶.

Asur şehri , Kuzey Irak'ta Musul'un yaklaşık 90 km. güneyinde , Dicle'nin batı kıyısında yer almaktadır. Şehir , konumunun sağladığı imkanlarla ve kral İluşuma'nın ekonomik kalkınmaya yönelik faaliyetleri sayesinde uluslararası ticaretin merkezi haline gelmiştir.

⁹⁵ FİANDRA Enrica , 'Mühürler , Kil Mühür Baskıları' . Necmi Karul . *Arkeo Atlas* , Levemt Print City , İstanbul 2010 , 146-149

⁹⁶ ÖZGÜÇ Nimet , 'MÖ. 20.-18. Yüzyıllarda Anadolu Silindir ve Baskı Mühürlerinde Motif Zenginliği' . W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* , Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik , Deutschland 2002 , 496

Ekonomi gelişmesine rağmen ham madde konusunda aslında fakir olan bölge , gereken maddeleri ithal etmek için çevre bölgeler ile bağlantı kurmaya başlamışlardır. Bu bağlamda gerek zengin doğal kaynakları gerekse o tarihlerdeki siyasi gelişmelere ve ekonomik ihtiyaçlara bağlı olarak yabancı tüccarlara tanınan kolaylıklar sayesinde Anadolu ticaret için tercih edilen bölge olmuştur⁹⁷. Ayrıca bu ticaret ağı bir anda kendini göstermemiştir. Anadolu'nun Mezopotamya ile ilişkisi sadece Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na değil daha öncesine dayanmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri'nin prototiplerinin daha Akadlılar zamanında oluşmaya başladığını yazılı belgelere dayanarak söylemek mümkündür⁹⁸. Özellikle Yukarı Fırat havzasında yer alan yerleşimler bölgeye yakınlığından ötürü her alanda Mezopotamya ile etkileşimde olmuştur.

Güneydoğu Anadolu'da İlk Kalkolitik Çağ , Halaf ve Obeyd kültürleri ile denktir. Halaf kültürü Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Mezopotamya'yı içine alarak geniş bir alana yayılmış ve karakteristik seramikleriyle birlikte Neolitik Çağ'dan itibaren görülen geometrik şekilli mühürlerin yanı sıra insan şeklinde mühürlere de rastlanılır. Daha sonra esasında Güney Mezopotamya merkezli Obeyd kültürü Güneydoğu Anadolu ile birlikte kuzeye doğru Doğu Anadolu bölgesine hakim olmuştur. Değirmentepe , Arslantepe , Hacinebi , Norşuntepe yerleşim yerlerinde mühür kullanımına ait oldukça fazla buluntu vardır. Bu yerleşimlerin Mezopotamya ile etkileşimlerinin olduğunu kanıtlayan buluntular da vardır. Hacinebi yerleşiminin son tabakasında Mezopotamya asıllı silindir mühür bulunmuştur. Bilindiği üzere silindir mühür Güney Mezopotamya'da yaklaşık MÖ.3500-3000 yıllarında kullanılmaya başlandı. Arslantepe yerleşimi de mühür buluntusu açısından oldukça önemli bir merkezdir. Yerleşimi asıl önemli kılan şey ithal değil yerel yapım mühür bulunmasıdır. Yerel yapım damga mühürlerde Güney Mezopotamya'daki silindir mühürler üzerinde görülen insan betimlemelerinin olduğu sahneler görülür.

Kültepe'de ki mühür sanatının büyük çoğunluğunu Eski Asur üslubu oluşturmaktadır. Bu üslubun esas konusu ise tapma sahneleridir. Bu bağlamda diyebiliriz ki mühür ve mühür baskılarında oturan veya ayakta duran hemen hemen her tanrı önünde sunak görmek mümkündür. Eski Babil üslubunda da esas konu yine tapma sahneleri olduğu için aynı şeyi söyleyebiliriz.

---

⁹⁷ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayseri 2012, 6

⁹⁸ GÜNBATTI Cahit , **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı , İlk Belgeler** , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları , Kayseri 2012, 6-7

Kültepe mühür baskılarında , Mezopotamya ve Kuzey Suriye'nin zengin geleneklerine bağlı kalan üsluplar arasında en zengin olanı Anadolu grubudur. Anadolu mühür ustaları geniş sahnelerin işlenmesine daha elverişli silindirik mühürleri Koloni Çağı'nda yapmaya başlamışlardır. Yerli mühürlerde Mezopotamya'nın iki türlü etkisi görülmektedir. Birincisi Akadlı geleneklere bağlı olarak yapılan mitoloji sahnelerine yer verilmesidir. İkinci ve en kuvvetli olanı Eski Babil üslubundan gelir. Bu üslubun etkisi tanrı tipleri ve kompozisyon şemasında kendini gösterir⁹⁹. Tanrı veya tanrıçaların zengin bir çevre ile tasvir edilmesi , tanrı ile ilgili figürlerin üst üste sıralanması Anadolu grubunun kompozisyon bakımından getirdiği yeniliklerdir ve bu kompozisyon Hitit sanatında Eflatunpınar ve İmamkulu anıtlarında da görülmektedir¹⁰⁰.

Oturan veya ayakta duran hemen hemen her tanrı veya tanrıça önünde bir sunak ve sunak etrafında buhurdan , çeşitli formlarda içki kapları veya hayvan başları görülmektedir. Şimdiye kadar incelediğimiz mühürlerin geneline bakıldığında meyvelik sunakları kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi çan biçiminde bir ayak kısmı ile düz bir tabla , ikincisi tabla kısmının sol kenarından aşağı doğru sarkan bir kısımdır. Meyvelik sunağın her iki tipi de Hitit Döneminde kullanılmaya devam etmiştir ve Kültepe'nin yerli mühürlerindeki örnekler Hitit sunaklarının prototipini oluşturur¹⁰¹. Meyvelik sunaklar genellikle savaş tanrısının ve boğa üstünde duran hava tanrısının önünde yer aldığı görülmektedir. Yerli üslupta bir çok mühür baskısında görülen ayak kısmı çan biçimli meyvelik sunakların üstünde ekmek olduğu düşünülen üst üste koyulmuş yassı nesnelere görülür.

Kendi içinde çapraz ve boğa ayaklı olarak ikiye ayırabileceğimiz masa sunaklar genellikle savaş tanrısı , Kaniş'in baş tanrıçası , Marduk ve Şamaş'ın önünde görülmüştür. Boğa ayaklı masa sunaklar boğa sunak ile yan yana gösterilmiştir. Bu bağlamda boğa sunaklar ile masa sunaklar arasında bir bağlantı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Eski Asur üslubunda mühür baskısının sol kısmında bir kaide üzerinde yer alan iki boğa sunak arasında boğa ayaklı masa sunak görülmesi bu üslubu ayırt etmek için oldukça önemli bir özelliktir.

Son sunak tipi olan boğa sunaklar mühür ve mühür baskılarında önemli bir grubu oluşturur. Boğa sunağa tapma ile ilgili çeşitli görüşleri 'Boğa Sunak' başlığı altında paylaşmıştık.

---

⁹⁹ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 1

¹⁰⁰ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 1

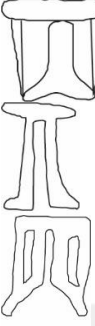

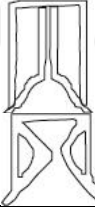

¹⁰¹ ÖZGÜÇ Nimet , **Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu** , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1965, 11

İncelediğimiz mühür baskılarında boğa sunak genel olarak hava tanrısı ile birlikte görülür. Eski Anadolu ve Eski Asur stillerinde genel olarak dikdörtgen biçimli vücut hatlarıyla aynı biçim ve aynı özelliklerde görmek mümkündür. Anadolu üslubunda insan figürlerinin elbiselerinin üstünde görülen balıksırtı motifi boğa sunaklar üzerinde de görülmektedir. Boğa sunaklarda dikkat çeken diğer bir özellik ise hemen hemen bütün üsluplarda boğanın gövdesinin üstünde bir koni veya kuş ya da koni üzerinde bir kuş görülür.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın büyük kentlerinde ele geçen mühür ve mühür baskılarında görülen çeşitli üsluplarının birbirlerinde dikkate değer bir uyumluluk vardır¹⁰². Buna dayanarak ve incelemeler neticesinde sunak tasvirlerinde de üsluplar arasında büyük farklılıklar olduğunu söyleyemeyiz fakat ilk mühürlerdeki şematik tasvirlerden , farklı konularda ve farklı özelliklerde tasarlanmış , insanların dini ve kültürel özelliklerini gösteren tasvirlerle doğru olan gelişimim oldukça çarpıcı olduğunu söylemek mümkündür. Yaptığımız bu çalışmada da zamanla gelişen ve zenginleşen tasvirlerde ki sunakları sınıflandırmaya çalıştık. Ele geçen buluntu çeşitliliğinin fazla olmasından ötürü de Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nı ve Kültepe yerleşimini baz aldık.

---

¹⁰² ÖZGÜÇ Nimet , 'Acmhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları' . *Belleten* , Cilt XLI (Sayı 162) (1977) , 362

	Masa Sunak	Meyvelik Sunak
Eski Asur Üslubu		
Eski Babil Üslubu		
Eski Suriye Üslubu		
Eski Anadolu Üslubu		

Çizelge 10.1. Bütün üsluplarda görülen masa ve meyvelik sunakların tipolojik olarak farklılıkları (Yazar çizimi)

KAYNAKLAR

- Alp, S. (1994) . Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri . Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Alp, S. (1994) . Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri . Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Balkan,K., Landsberger, B. (1950) . ‘Asur Kralı İrişum’un Kültepe’de 1948’de Bulunan Kitabesi’. *Belleten* , XIV (Sayı54) , 171-218
- Balkan,K., Landsberger, B. (1950) . ‘Asur Kralı İrişum’un Kültepe’de 1948’de Bulunan Kitabesi’. *Belleten* , XIV (Sayı54) , 171-218
- Barjomovic, G. (2018). ‘Tüccarlar Ve Seyyahlar : Anadolu’da Asurlular (MÖ 2000-1600)’ . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . ‘*Asurlular/Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*’ . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Barjomovic, G. (2018). ‘Tüccarlar Ve Seyyahlar : Anadolu’da Asurlular (MÖ 2000-1600)’ . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . ‘*Asurlular/Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*’ . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Barjomovic, G., Hertel, T., and Larsen, M.T. (2012). ‘Ups and Down at Kanesh : Chronology, History and Society i n the Old Assyrian Period ‘. *Pihans* 120
- Barjomovic, G., Hertel, T., and Larsen, M.T. (2012). ‘Ups and Down at Kanesh : Chronology, History and Society i n the Old Assyrian Period ‘. *Pihans* 120
- Barnett, R.D. (1950) . ‘The Excavations of the British Museum at Toprak Kale Near Van’ . *IRAQ*, 12 (1) , 1-43
- Barnett, R.D. (1950) . ‘The Excavations of the British Museum at Toprak Kale Near Van’ . *IRAQ*, 12 (1) , 1-43
- Black, J., Green, A. (2003) . Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritler , Semboller. İstanbul: Aram Yayıncılık
- Black, J., Green, A. (2003) . Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritler , Semboller. İstanbul: Aram Yayıncılık
- Collon, D. (1987) . *First Impressions Cylinder Seals in The Ancient Near East*. London: British Museum Publications
- Collon, D. (1987) . *First Impressions Cylinder Seals in The Ancient Near East*. London: British Museum Publications
- Dinçol, A. Dinçol, B. (2002) . ‘Büyükler , Prensler , Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler’ . W.Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk* . . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik

- Dinçol, A. Dinçol, B. (2002) . ‘Büyükler , Prenslar , Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler’ . W.Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk* . . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik
- Durkheim, E. (2005) . *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (Çev. F. Aydın) . İstanbul: Ataç Yayınları (Eserin orijinali 1915 yılında yayımlandı)
- Durkheim, E. (2005) . *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (Çev. F. Aydın) . İstanbul: Ataç Yayınları (Eserin orijinali 1915 yılında yayımlandı)
- Emre, K. (2010) . ‘Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş’in İzleri’, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78
- Emre, K. (2010) . ‘Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş’in İzleri’, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78
- Emre, K. (2010) . ‘Kaniş’in Keşfinin Hikayesi’, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78
- Emre, K. (2010) . ‘Kaniş’in Keşfinin Hikayesi’, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78
- Erbaşı, F.S. (2014) . ‘Hitit Döneminde Bir Kült Objesi Olarak Sunak’ . *Proceedings of The Eighth International Congress of Hittitology Warsaw 5-9 September 2011* . Warsaw: Wydawnictwo Agade Bis
- Erbaşı, F.S. (2014) . ‘Hitit Döneminde Bir Kült Objesi Olarak Sunak’ . *Proceedings of The Eighth International Congress of Hittitology Warsaw 5-9 September 2011* . Warsaw: Wydawnictwo Agade Bis
- Fiandra, E. (2010) . ‘Mühürler , Kil Mühür Baskıları’ . Necmi Karul . *Arkeo Atlas* . İstanbul: Levemt Print City , 146-149
- Fiandra, E. (2010) . ‘Mühürler , Kil Mühür Baskıları’ . Necmi Karul . *Arkeo Atlas* . İstanbul: Levemt Print City , 146-149
- Günbattı, C. (2012) . Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı , İlk Belgeler . Kayseri : Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- Günbattı, C. (2012) . Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı , İlk Belgeler . Kayseri : Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- Haas, V. (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*. Leiden, New York Köln : E.J.Brill
- Haas, V. (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*. Leiden, New York Köln : E.J.Brill
- Hirshc,H. (1961). *Untersuchungen zu den zur Altassyrischen Religion* , Graz: Selbstverlage des Herausgebess

- Hirshc,H. (1961). Untersuchungen zu den zur Altassyrischen Religion , Graz: Selbstverlage des Herausgebess
- Kulakoğlu , F. (2018) . ‘Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti’ . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . ‘*Asurlular/Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*’ . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kulakoğlu , F. (2018) . ‘Kaniş Karumu : Eski Assur Ticaretinin Anadoludaki Başkenti’ . K.Köroğlu ve S.F. Adalı (Editörler) . ‘*Asurlular/Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*’ . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Küçükbezcı, H.G. (2011) . ‘Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Orta Anadolu’da Dinsel Yapı’ . Tarihın Peşinde Uluslararası Tarih ve Ssoyal Araştırmalar Dergisi , Sayı 5
- Küçükbezcı, H.G. (2011) . ‘Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Orta Anadolu’da Dinsel Yapı’ . Tarihın Peşinde Uluslararası Tarih ve Ssoyal Araştırmalar Dergisi , Sayı 5
- Larsen, M.T. (2009) . ‘The Old Assyrian Merchant Colonies’, J.Aruz , K.Benzel and J.M.Evans *Beyond Babylon Art, Trade And Diplomacy İn The Second Millennium B.C.*
- Larsen, M.T. (2009) . ‘The Old Assyrian Merchant Colonies’, J.Aruz , K.Benzel and J.M.Evans *Beyond Babylon Art, Trade And Diplomacy İn The Second Millennium B.C.*
- Lassen, A.W. (2014) . ‘The Old Assyrian Glyptic Style: An Investigation of a Seal Style, Its Owners, and Place of Production’ , L.Atıcı ve F.Kulakoğlu (Editörler) , *Current Researc At Kültepe/Kanesh*, USA: Lookword Press,
- Lassen, A.W. (2014) . ‘The Old Assyrian Glyptic Style: An Investigation of a Seal Style, Its Owners, and Place of Production’ , L.Atıcı ve F.Kulakoğlu (Editörler) , *Current Researc At Kültepe/Kanesh*, USA: Lookword Press,
- Lassen, A.W. (2017). ‘ The Bull-Altar ‘İn Old Assyrian Glyptic : A Representation Of The God Assur ? ‘ . F. Kulakoğlu ve G. Barjomovic (Editörler) . *Proceedings Of The Second Kültepe İnternational Meeting Kültepe 27-31 Haziran 2015*. Belgium: Brepols Publishers
- Lassen, A.W. (2017). ‘ The Bull-Altar ‘İn Old Assyrian Glyptic : A Representation Of The God Assur ? ‘ . F. Kulakoğlu ve G. Barjomovic (Editörler) . *Proceedings Of The Second Kültepe İnternational Meeting Kültepe 27-31 Haziran 2015*. Belgium: Brepols Publishers
- Lloyd , S. – Mellaart, J. (1965) . Beycesultan Vol. II . Ankara: The British İnstitute of Archaeology
- Lloyd , S. – Mellaart, J. (1965) . Beycesultan Vol. II . Ankara: The British İnstitute of Archaeology
- Mellink, M.J., Porada, E. ve Özgüç, T. (1993). *Aspects Of Art And Iconography: Anatolia and its Neighbors Studies in Honor Nimet Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

- Mellink, M.J., Porada, E. ve Özgüç, T. (1993). *Aspects Of Art And Iconography: Anatolia and its Neighbors Studies in Honor Nimet Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. Tunca, Ö. (2001) . Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. Tunca, Ö. (2001) . Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (1953) . ‘1951 Yılında Kültepe’de Yapılan Kazı Hakkında Ön Rapor’ . *Belleten* Cilt XVII (Sayı66) , 289-318
- Özgüç, N. (1953) . ‘1951 Yılında Kültepe’de Yapılan Kazı Hakkında Ön Rapor’ . *Belleten* Cilt XVII (Sayı66) , 289-318
- Özgüç, N. (1958). ‘Kaniş Karumunda Ib Tabakasının Mühürleri’. *Belleten*, XXII (85), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi , 7-11
- Özgüç, N. (1958). ‘Kaniş Karumunda Ib Tabakasının Mühürleri’. *Belleten*, XXII (85), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi , 7-11
- Özgüç, N. (1965). Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Gurubu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (1965). Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Gurubu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (1968). *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (1968). *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (1977) . ‘Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları’ . *Belleten*, XLI (Sayı 162) , 357-381
- Özgüç, N. (1977) . ‘Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları’ . *Belleten*, XLI (Sayı 162) , 357-381
- Özgüç, N. (1991) . ‘Anatolian Cylinder Seals and İmpressions From Kültepe And Acemhöyük İn The Second Millennium BC.’ , T. Mikasa (Editör) *Essays On Anatolian Studies İn The Second Millennium BC*. Weisbaden : Otto Harrassowits
- Özgüç, N. (1991) . ‘Anatolian Cylinder Seals and İmpressions From Kültepe And Acemhöyük İn The Second Millennium BC.’ , T. Mikasa (Editör) *Essays On Anatolian Studies İn The Second Millennium BC*. Weisbaden : Otto Harrassowits
- Özgüç, N. (2002) . ‘MÖ. 20.-18. Yüzyıllarda Anadolu Silindir ve Baskı Mühürlerinde Motif Zenginliği’ , W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik

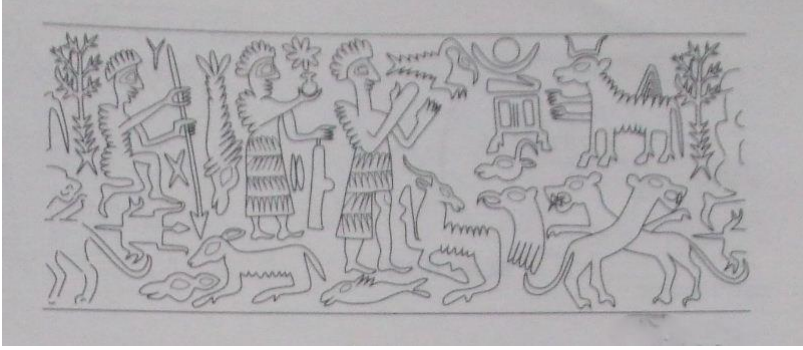
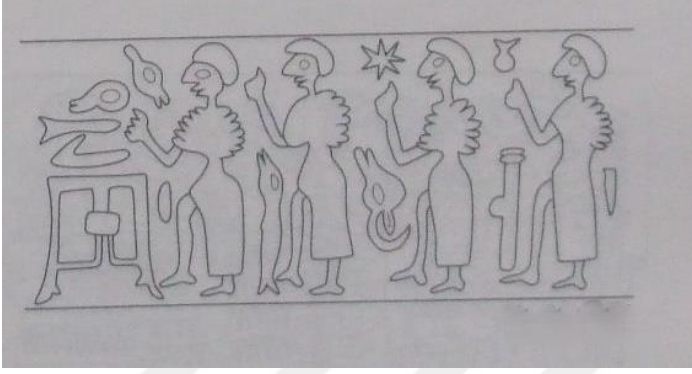
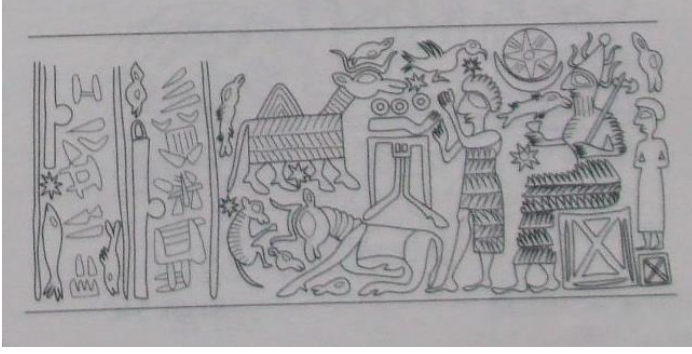
- Özgüç, N. (2002) . ‘MÖ. 20.-18. Yüzyıllarda Anadolu Silindir ve Baskı Mühürlerinde Motif Zenginliği’ , W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik
- Özgüç, N. (2006) . Kültepe-Kaniş/Neşa Yerli Peruwa ve Asur-ımittı’nın oğlu Assur’lu Tüccar Usur-şa-İştar’ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (2006) . Kültepe-Kaniş/Neşa Yerli Peruwa ve Asur-ımittı’nın oğlu Assur’lu Tüccar Usur-şa-İştar’ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N. (2015) . Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Özgüç, N. (2015) . Acemhöyük – Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Özgüç, N., Özgüç, T. (1953) . Kültepe Kazısı Raporu 1949. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, N., Özgüç, T. (1953) . Kültepe Kazısı Raporu 1949. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (1986) . Kültepe/Kaniş II Eski Yakınoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (1986) . Kültepe/Kaniş II Eski Yakınoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (1988) . İnandıktepe: Hitit Çağı’nda Önemli Bir Merkez/An İmportant Cult Center in the Old Hittite Period . Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Özgüç, T. (1988) . İnandıktepe: Hitit Çağı’nda Önemli Bir Merkez/An İmportant Cult Center in the Old Hittite Period . Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Özgüç, T. (2002) . ‘Neşa Bir Şehrin Gelişim Öyküsü’ . W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik
- Özgüç, T. (2002) . ‘Neşa Bir Şehrin Gelişim Öyküsü’ . W. Jacob (Editör) . *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk* . Deutschland: Kunst Und Ausstellungshalle der Bundesrepublik
- Özgüç, T. (2005) . Kültepe-Kaniş/Neşa . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (2005) . Kültepe-Kaniş/Neşa . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özgüç, T. (1999) . Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri , Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

- Özgüç, T. (1999) . Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri , Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özkan, S. (2010) . ‘Kaniş’te Mühür Sanatı’ . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78 , 148-153
- Özkan, S. (2010) . ‘Kaniş’te Mühür Sanatı’ . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78 , 148-153
- Popko, M. (1978). Kultobjekte in der Hethitischen Religion . Warszawa
- Popko, M. (1978). Kultobjekte in der Hethitischen Religion . Warszawa
- Teissier, B. (1984) . Ancient Eastern Cylinder Seals from the Marcopoli Collection . London: University of California Press
- Teissier, B. (1984) . Ancient Eastern Cylinder Seals from the Marcopoli Collection . London: University of California Press
- Teissier, B. (1994) . ‘Sealing and Seals on Texts from Kültepe Karum Level 2’ . Leiden: Nino Publications
- Teissier, B. (1994) . ‘Sealing and Seals on Texts from Kültepe Karum Level 2’ . Leiden: Nino Publications
- Tosun, M.O. (1943). ‘Mezopotamya’da Boğa Kültü’ . *III. Türk Tarih Kongresi* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi , 65-72
- Tosun, M.O. (1943). ‘Mezopotamya’da Boğa Kültü’ . *III. Türk Tarih Kongresi* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi , 65-72
- Veenhof, K.R. (2010) . ‘Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş’ . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78 , 30-39
- Veenhof, K.R. (2010) . ‘Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş’ . *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul’da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78 , 30-39

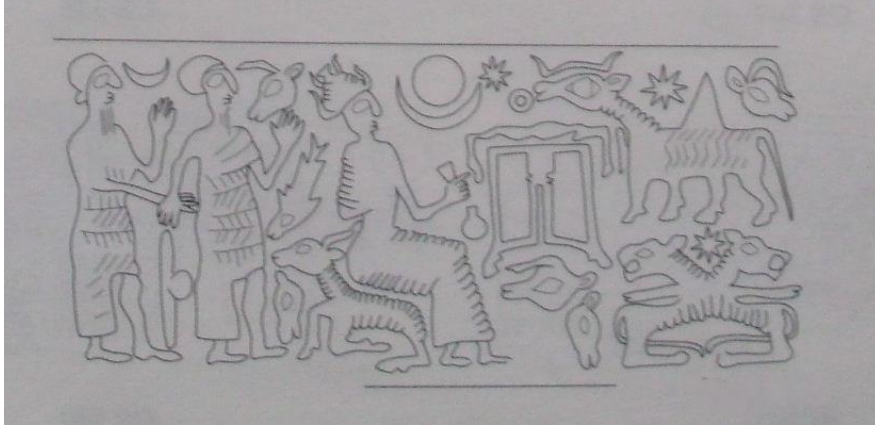
EKLER

EK-1. Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları Çizimleri

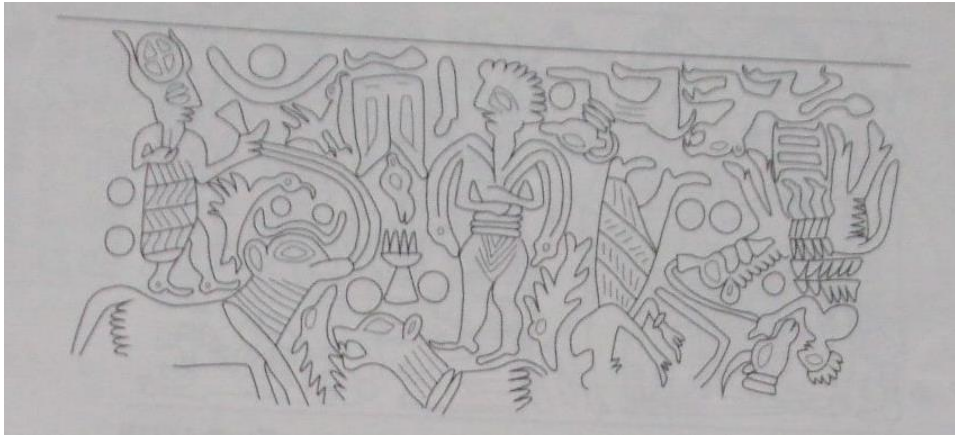
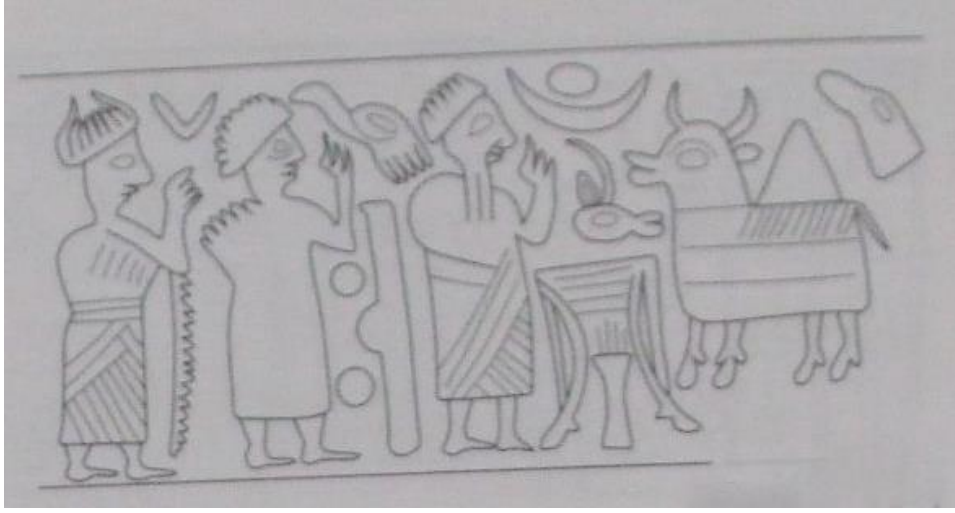
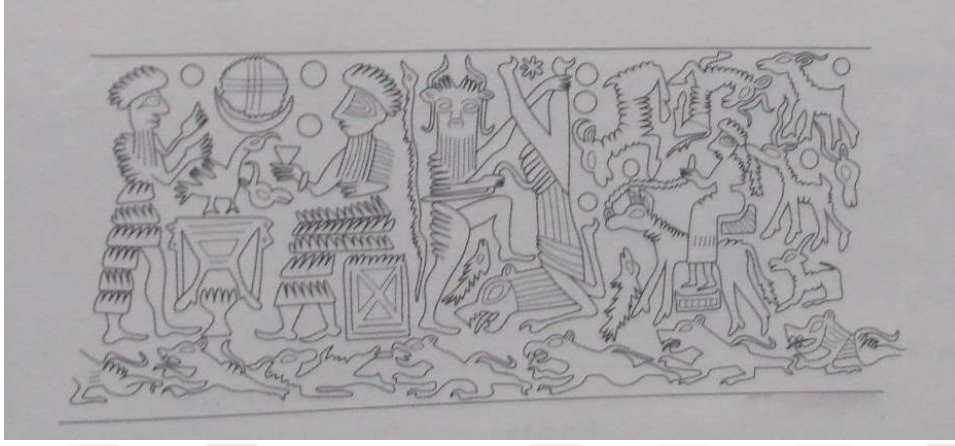

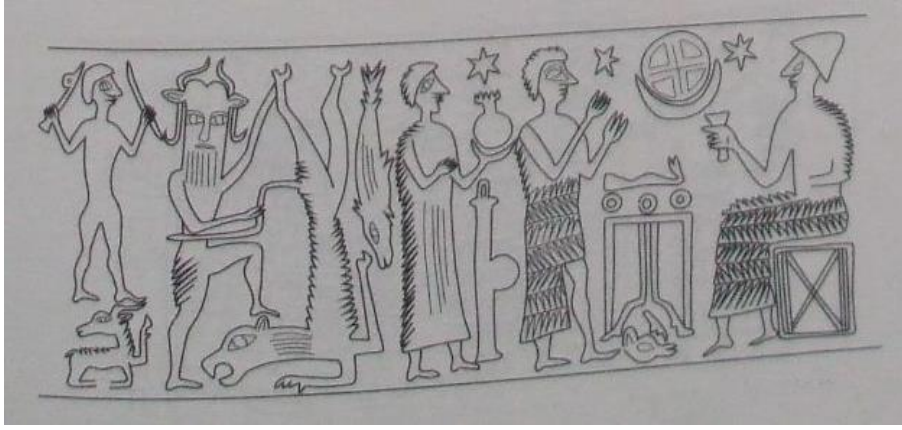
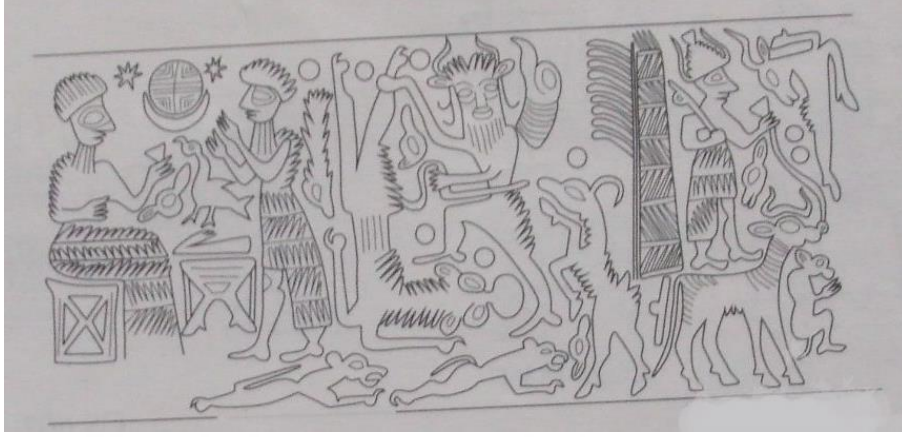
EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

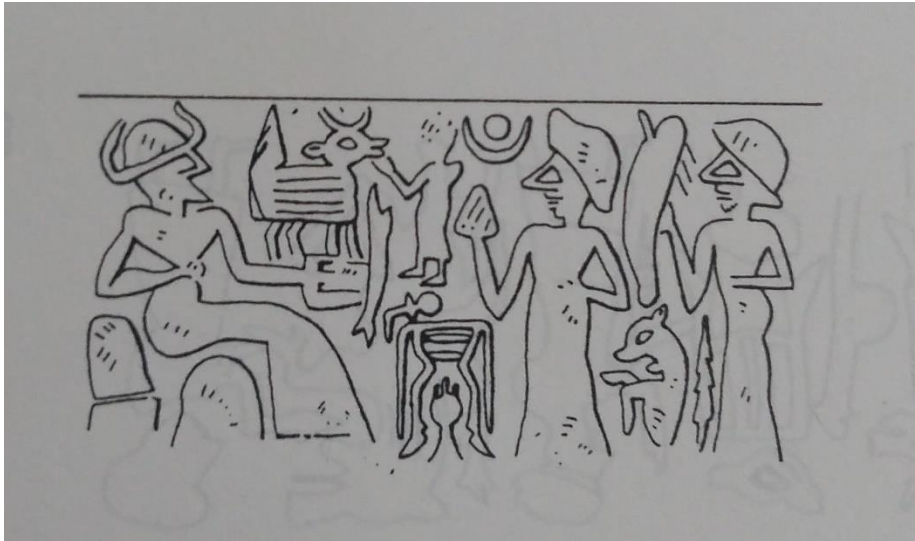
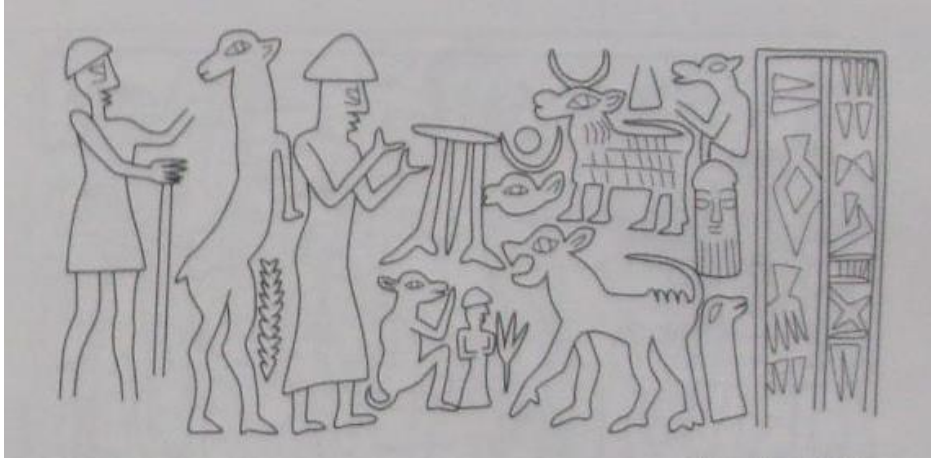
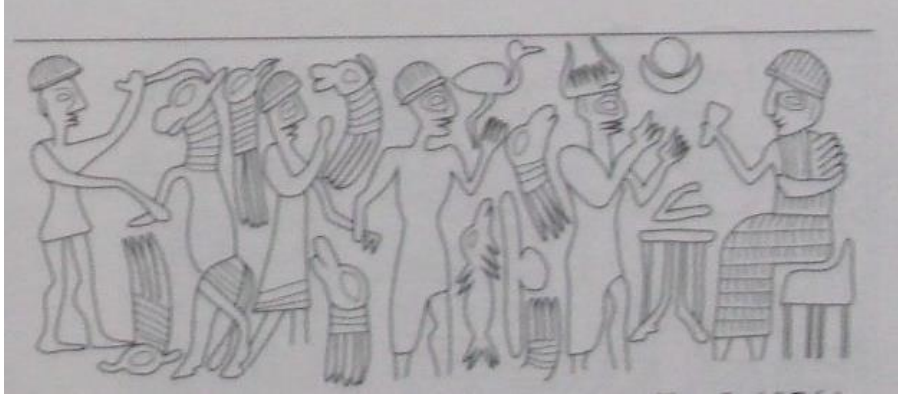
EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

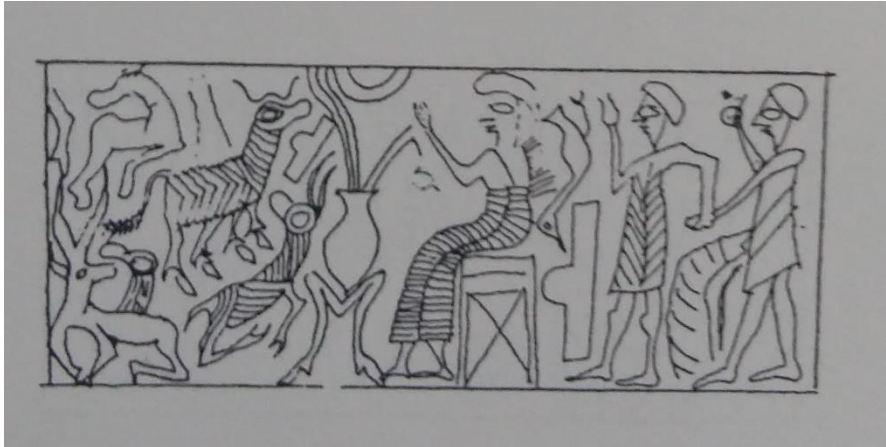
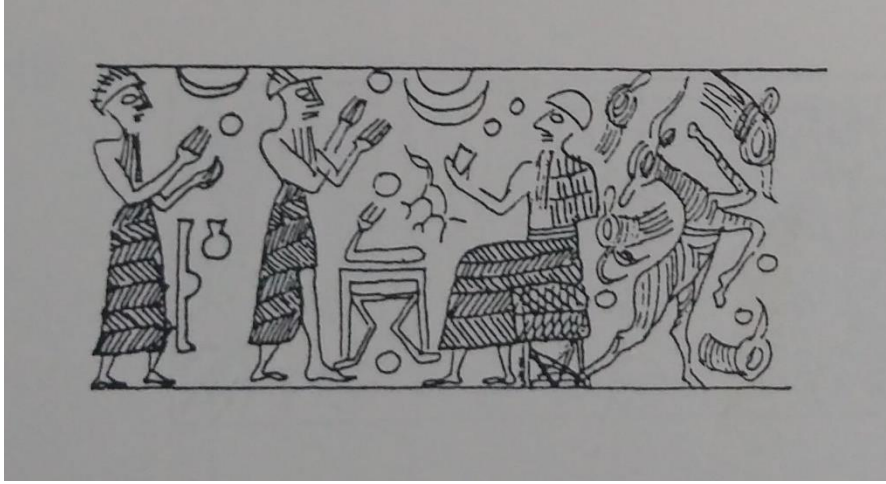
EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

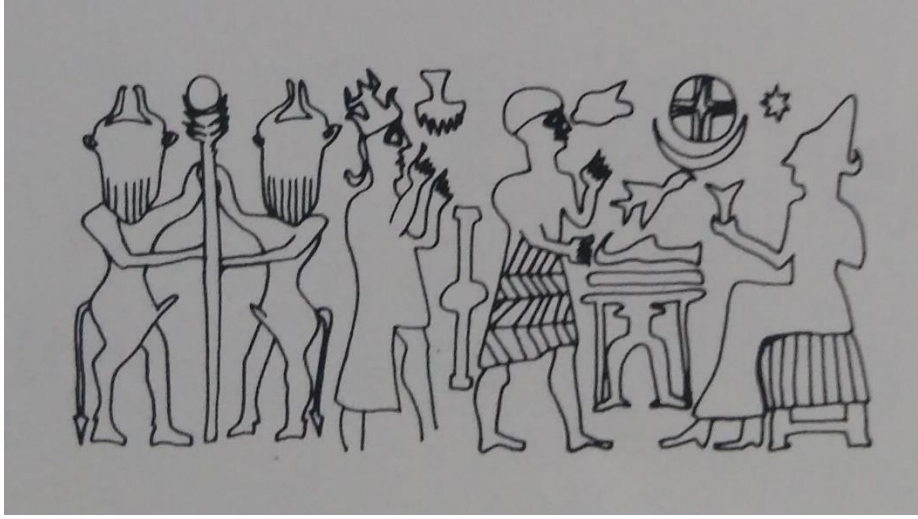
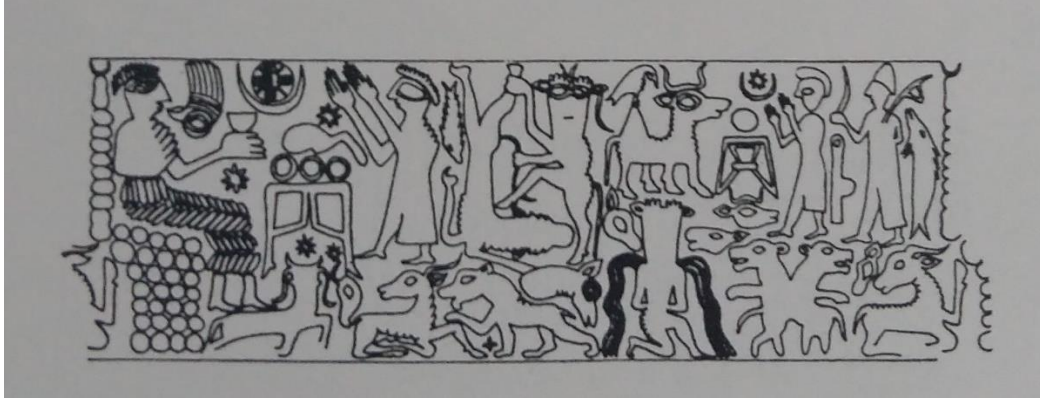
EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

EK-1. (devam) Eski Anadolu Üslubu Boğa Ayaklı Masa Sunak Görülen Mühür Baskıları
Çizimleri

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Türkmen , Ayşe Neval
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 14.10.1989 - Kars
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0506 213 36 72
e-mail : nevalturkmen@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2019
Lisans	Ankara Üniversitesi	2014
Lise	Kayabayazıtöğlü Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019 - devam	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	Arkeolog

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Grafik tasarım

